

ELEKTRONİK CUMHURİYET İLETİŞİM DERGİSİ

Yılda iki kez yayınlanır.

Yıl:2020

Cilt:2

Sayı:1

SAHİBİ

Prof. Dr. Güven DELİCE

DERGİ EDİTÖRÜ

Doç. Dr. Zekiye TAMER GENCER

EDİTÖR YARDIMCISI

Arş. Gör. Dr. Hacı Hasan SAF

YAYIN (EDİTÖRLER) KURULU

Doç. Dr. Zekiye TAMER GENCER	Doç. Dr. Mahmut AKPINAR
Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz DAŞLI	Dr. Öğr. Üyesi Dilara N. KOÇER
Dr. Öğr. Üyesi Şebnem ÖZDEMİR	Dr. Öğr. Üyesi Onur TAYDAŞ
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep GÜLTEKİN AKÇAY	Dr. Öğr. Üyesi Ömer AYDINLIOĞLU
Arş. Gör. Dr. Özgür İPEK	Arş. Gör. Dr. Hacı Hasan SAF

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Naci İSPİR (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa AKDAĞ (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Ersin ARSLAN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Ümit ARKLAN (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Halil İbrahim GÜRCAN (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Ayhan BİBER (Kastamonu Üniversitesi)
Prof. Dr. Başak SOLMAZ (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Bilgehan GÜLTEKİN (Ege Üniversitesi)
Doç. Dr. Duygu AYDIN (Selçuk Üniversitesi)
Doç. Dr. Hasan GÜLLÜPİNAR (Erciyes Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi M. Sinan LAÇİNER (Cumhuriyet Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ozan ÖZPAY (Cumhuriyet Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ersin DİKER (Gümüşhane Üniversitesi)

TASARIM & MİZANPAJ

Arş. Gör. Özcan BATCI

YAYIN TARİHİ

Haziran 2020

YAZIŞMA ADRESİ

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İletişim Fakültesi Kampüs/Sivas 58140
Tel: 0346 219 12 28
Faks: 0346 219 12 38

YAZIM KURALLARI VE SÜREÇ HAKKINDA BİLGİLENDİRME

Ecider, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İletişim Fakültesi tarafından yılda iki kez (Haziran ve Aralık aylarında) yayımlanan akademik ve bilimsel nitelikli, hakemli ulusal elektronik bir dergidir.

Dergide, iletişim ve sosyal bilimlerle ilgili konuları ya da sorunları ele alıp inceleyen, bilimsel ve özgün nitelikli çalışmalara yer verilmektedir. Çalışmaların bilimsel gerçeklik ile yazılmış olması, bilimsel alanlara katkıda bulunacak nitelikte olması, alanlardaki önemli kaynakları referans göstermesi, önyargı ile yazılmamış olması, slogan niteliğinde cümleler içermemesi, gelişkin bir dile sahip olması öncelenir. Ayrıca araştırmalar; tarama, araştırma, bildiri geliştirme gibi niteliklerden birine sahip olmalıdır.

Derginin yazım kurallarına uymayan, dipnotsuz, kaynakçasız, önsözsüz ya da özetsiz yazılar için hakem süreci başlatılmaz.

Hakem sürecinde öncelikle hakem ve yazarların aynı kurumdan olmamasına özen gösterilir. Hakem ve yazarların isimleri titizlikle gizlenir ve hiçbir şekilde taraflara açıklanmaz. Hakem Kurulu her sayıda değişir ve yazıların konusuna göre oluşturulur. Disiplinler arası nitelikli yazıların hakemleri, ilgili alanlara göre belirlenir.

Her yazıya, yazının alanına göre ilk aşamada iki kör hakem tayin edilir. Hakem raporlarından birinin “Yayınlanamaz”, diğerinin “Düzeltilerek Yayınlanabilir” ya da “Yayınlanabilir” olması durumunda ilgili alandan üçüncü hakem tayin edilir. Üçüncü hakem raporunun “Yayınlanabilir” ya da “Düzeltilerek Yayınlanabilir” olması durumunda hakem ve editörün düzeltme talepleri yazara gönderilir. Ancak üçüncü hakem raporunun da “Yayınlanamaz” olması durumunda yazı yayınlanamaz ve bu yazara bildirilir.

Hakemler, çalışmalarını değerlendirirken aşağıdaki unsurları göz önüne alarak çalışmalarını incelemektedirler:

Çalışmaya ait Türkçe ve İngilizce başlık makaleyi yansıtıyor mu?

Makaleye ait her iki dildeki özetler, makaleyi kısaca anlatıyor mu?

Anahtar kelimeler yeterli ve makaleyi tanımlayıcı nitelikte mi?

Makalenin iletişim bilimi ve sosyal bilimler veya bunların uygulanmasına katkısı var mı?

Makalenin amacı, hipotezleri, kapsamı ve yöntemi çalışma için yeterli mi?

Makalede kullanılan dil ve ifadeler yeterli mi?

Varsa şekil ve şekil altı yazılar (tablolar dahil) yeterli midir?

Sonuç bölümü makaleyi yeterince özetlemekte midir?

Kaynaklar konu ile ilgili mi?

Kaynaklar makale için yeterli mi?

Yazarların, istenen düzeltmelere titizlikle ve hızla uymaları, yazının son şeklini düzeltilmiş haliyle dergi mail adresine ya da dergi sistemine 15 gün içinde göndermeleri beklenir. Düzeltmeler konusuna yeterince uyulmadığı anlaşılırsa bu durum yazara bildirilir. Belirtilen sürede düzeltilmiş olarak geri gönderilmeyen yazılar yayınlanacaklar listesine alınmaz. Yazıların dili Türkçe ya da İngilizce olabilir.

Dergiye yayınlanmak üzere gönderilen yazıların, daha önce başka bir yayın organında yayınlanmamış olması ya da yayın için değerlendirme aşamasında bulunmaması gerekmektedir.

Akademik açıdan alanda ulusal ya da uluslararası nitelikli bilimsel toplantı, kongre, konferans ya da sempozyumda sunulmuş olan bildiriler; başka bir dergi ya da yayın organında yayınlanmamış olması, makale formatına ve içeriğine dönüştürülmesi koşulu ile kabul edilebilir ve hakem sürecine dahil edilir.

Dergiye gönderilecek yazılar, MS Word programı kullanılarak, Times New Roman karakterinde, 12 Punto ve 1,5 satır aralığında yazılmalıdır. Sayfanın üst, alt, sol ve sağ taraflarında 3'er cm'lik boşluklar olmalıdır.

Dergiye gönderilecek yazılar bir makale boyutunda ve alt ortada sayfa numarası verilmiş olmalıdır. Yazıdaki paragraflar 1 cm girintili olabilir.

Tüm yazılarda Türkçe ve İngilizce özet ve başlık bulunmalıdır. Özetler 100-150 kelime aralığında olmalı, 5 ile 7 kelimedenden oluşan anahtar kelimeler kısmı özetlerin altında verilmelidir. Özetle araştırmanın kapsamı, amacı, yöntemi, ulaşılan sonuçlar ve konudan kısaca söz edilmelidir.

Yazar adı ya da adları, başlık altında yer almalıdır. Yazarın adına iliştirilen dipnot ile ayrıca, yazarın akademik unvanı ve çalıştığı kurumun adı, adresi, iş ve cep telefonu ve e-posta adresi de verilmelidir.

Yazıların yayınlanması konusunda son karar Yayın Kurulu'na aittir. Yayın Kurulu'nun yazı hakkındaki değerlendirmesi, yazar/yazarlara en kısa zamanda hakem raporlarıyla birlikte iletir.

Yazıların içeriğine dair tüm yasal sorumluluk yazar/yazarlara aittir.

Yayın Kurulu tarafından yayınlanmaya uygun bulunan yazıların telif hakkı dergiye aittir, başka bir yerde yayınlanamaz. Yazar/yazarlara telif ücreti ödenmez.

Yazar/Yazarlar ulusal ve uluslararası akademik bilgi paylaşımını desteklemek amacıyla yazılarının tam metin olarak ticari niteliği bulunmayan elektronik veri tabanlarında yer almalarını onaylarlar. Dergi bu anlayışla, tam metin olarak Genel Kamu Lisansı şeklinde ayrıca internette yayınlanır.

Dergiye iletilecek yazılar mail adresi üzerinden gönderilebilir.

ATIF ÖRNEKLERİ

Tek yazarlı kitaplar ve makaleler:

Metin içindeki atf (kitap):

(Foucault, 2016: 65).

Aynı yazarın, aynı yıl birden fazla eserine atf yapılması durumunda:

(Foucault, 2016a: 48; 2016b: 60).

Alıntı yapılan yazarın başka bir yazardan alıntı yapmış olması durumunda:

(Aktaran: Foucault, 2016a: 75).

Kaynakçada

Foucault, Michel. (2016). Seçme Yazılar 1: Entelektüelin Siyasi İşlevi, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Metin içindeki atf (makale):

(Uğur ve Bilici, 1984: 32).

Kaynakçada:

Uğur, Ali. ve Bilici Mehmet. (1984). “Bilgi Toplumu, İnternet ve Demokrasi”, Yeni Türkiye: 21. Yüzyıl özel sayısı içinde, Yıl: 4, Sayı: 19, 488-497.

İki yazarlı kitaplar ve makaleler:

Metin içindeki atf (kitap):

(Hülür ve Yaşın, 2015: 10).

Kaynakçada:

Hülür, Himmet. ve Yaşın, Cem. (2015). Yeni Medya: Kullanıcının Yükselişi, Ankara: Ütopya Yayınevi.

Metin içindeki atıfta (makale):

(Ball ve Wilson, 1998).

Kaynakçada:

Ball, Khun. Wilson, Chris. (2000). Power, Control and Computer-based Performance Monitoring: Repertoires, Resistance and Subjectivities, Organization Studies, Year: 2, Number: 29, 539–565.

İkiden çok yazarlı kitaplar ve makaleler:

Metin içindeki atıfta (kitap):

(Lazarsfeld vd., 1996: 45).

Kaynakçada:

Lazarsfeld, P. F., Berolson, B. ve Gaudet, H., (1944). The People Choice, London: Colombia University Press.

Derleme yayınlar içinde yer alan makaleler:

Metin içindeki atıfta: (Schramm, 1994: 53).

Kaynakçada:

Schramm, Wilbur. (1992). “Haberleşme Nasıl İşler”, Ünsal Oskay (der.), Kitle Haberleşme Teorilerine Giriş, İstanbul: Derya Yayınları, 95-134.

Kurum yayınları:

Metin içindeki atıfta:

(Başbakanlık, 2015: 145).

Kaynakçada:

Başbakanlık, (2015). 2014 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara.

Elektronik Kaynak

Metin içindeki atıfta:

(UYAP, 2009).

Kaynakçada:

UYAP, (2009). “UYAP Kitapçığı”, Erişim: <http://uyap.gov.tr/kitaplar/kitapcik.pdf> , Erişim Tarihi:15.06.2010.

Gazete ya da Aktüel Dergilerde Yer Alan Yazılar

Metin içindeki atıfta:

(Güçlü, 2017).

Kaynakçada:

Güçlü, Abbas. (2016). “Eğitim Reformu Üzerine”, Milliyet, 9 Temmuz.

Belgeler

Metin içindeki atıf:

(Savunma Bakanlığı, 2008 Karar Sayısı, 21/48/26).

Kaynakçada:

Savunma Bakanlığı, (2008). Savunma Müsteşarlığı Kararları, Erişim: T.C. Savunma Bakanlığı Arşivi.

İLKELER

Dergi ile ilgili konuları tartışmak ve planlama yapmak üzere danışma kurulu yılda en az bir kere toplantıya çağrılır.

Dergi editörünün kendisine ait bir akademik makalenin dergide yayınlanması için normal süreçte atanan hakem sayısının iki katı (4) kadar hakem atanır.

Yayın ve danışma kurulu üyelerinin unvan, isim ve mail adresleri, İngilizce ve Türkçe olarak dergi kapağında yer alır.

Hakem kurulu yazının konusuna göre hakem kurulu dışından alanında çalışma yapmış hakemler tayin edebilir.

Etik beyan alma sorumluluğu editöre aittir ve aşağıdaki özelliklere sahip yazılardan etik beyan alınır.

- Kurum desteği almış çalışmalar
- Daha önce sunulmuş bir tebliğden uyarlanmış çalışmalar
- Tezden üretilmiş çalışmalar

Dergiye yazı gönderilen yazardan telif hakkı formu alınır. Dergide yer alan yazılara yapılacak atıf kulları, dergi kapağında gösterilmektedir.

İÇİNDEKİLER

1

Emel POYRAZ
Gizem AKSU CAN

KAMU DİPLOMASİSİ VE STRATEJİK İLETİŞİM BAĞLAMINDA ERMENİ MESELESİNİN BİR ANALİZİ

2

Tayfun ÇİFTÇİ
Birgül ALICI

GÜNÜMÜZ İRAN SINEMASI'NDA BİR "ÖTEKİ": AFGANLI MÜLTECİLER

3

Tuba IŞIK

SAĞLIK ÇALIŞANLARI İLETİŞİM SÜREÇLERİ, SAĞLIKTA ÖRGÜTSEL İLETİŞİM VE SAĞLIK BİLGİ SİSTEMLERİ

4

Ümmügülsüm TALİPOĞLU
Cengiz ANIK

TOPLUMSAL DEĞER İNŞASINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA: İLİM VE SANAT DERGİSİ

EDİTÖRDEN

2018 yılında yayın hayatına başlayan Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İletişim Fakültesi dergisi “E-CİDER” olarak siz değerli okurlarımızla 4. Sayımızda buluşmanın onurunu yaşamaktayız. Yeni sayımızda da diğerlerinde olduğu gibi sosyal bilimler alanında farklı disiplinlerden çalışmalarlarıyla kıymetli yazarlarımızın makalelerini sizlere ulaştırıyoruz. Tüm dünya ülkelerinin her anlamda çetin bir mücadele verdiği 2020 Covid-19 pandemisi sürecinde iletişimin ne kadar önemli olduğunu tecrübe ettiğimiz gerçeğinden yola çıkarak, literatüre katkı sağlayacak nice sayılarda buluşmayı ümit ediyorum.

Yeni sayımızda yer alan 4 makaleden biri, Emel POYRAZ ve Gizem AKSU CAN tarafından kaleme alınan KAMU DİPLOMASİSİ VE STRATEJİK İLETİŞİM BAĞLAMINDA ERMENİ MESELESİNİN BİR ANALİZİ başlığı ile dergimizde yer almıştır. Diğerleri ise; Tayfun ÇİFTÇİ ve Birgül ALICI tarafından kaleme alınan GÜNÜMÜZ İRAN SİNEMASI'NDA BİR “ÖTEKİ”: AFGANLI MÜLTECİLER, Ümmü TALİPOĞLU ve Cengiz ANIK tarafından kaleme alınan TOPLUMSAL DEĞER İNŞASINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA: İLİM VE SANAT DERGİSİ ve Tuba IŞIK tarafından kaleme alınan SAĞLIK ÇALIŞANLARI İLETİŞİM SÜREÇLERİ, SAĞLIKTA ÖRGÜTSEL İLETİŞİM VE SAĞLIK BİLGİ SİSTEMLERİ şeklindedir.

Bu sayımızda yer alan makalelerin bir birinden kıymetli yazarlarına, derginin yayınlanma sürecinde emeği geçen ekip arkadaşlarıma ve fakültemiz dekanı Prof.Dr. Güven DELİCE'ye verdiği destekten ötürü teşekkür ediyorum. Akademik camia açısından faydalı olmasını dileyerek, yeni sayımızı siz kıymetli okurlarımıza sunuyor, sağlıklı günler diliyorum.

EDİTÖR

Doç. Dr. Zekiye TAMER GENCER

İletişim çağını yaşadığımız global bir köy haline gelen günümüz dünyasında, diplomatik ilişkiler de geçmiş zamanlara göre çok boyutlu ve daha karmaşık bir hal almıştır. Bu yeni uluslararası ortamda, geleneksel/eski diplomasinin bile çözemediği tarihi bir sorun olan Ermeni Meselesi gibi bazı kronik çok boyutlu siyasallaşmış sorunlarda da, bu çok boyutlu ve daha karmaşık iletişim süreçlerinde ne gibi pozisyon alınabilir sorunsalından yola çıkılarak bu çalışma hazırlanmıştır. Ermeni Meselesi gibi çok boyutlu kemikleşmiş ve bağlamından koparılmış sorunlar için günümüzde artık devletlerin iç ve dış kamuoyları ile yürüttüğü çok farklı iletişim ağlarını içeren ilişkiler geliştirmesi ve kendileri lehine algı oluşturması daha çok önem kazanmıştır. Bu ilişkiler özellikle son yıllarda, kamu diplomasisi araçları ve stratejik iletişim yönetimi ile yapılmaktadır. Kamu diplomasisi; olayları veya olguları yalandan ve iftiradan ayırtırmak, kara propagandadan arındırmak ve gerçeklerle imaj üretmek bakımından son derece önemlidir. Günümüzde devletler, kendi yarattıkları yumuşak ve akıllı güçleri sayesinde uluslararası arenada daha güçlü ve etkin konuma gelebilmektedirler. Bu bağlamda, kronik bir sorun haline gelen Ermeni Meselesi de bugün Türkiye için, özellikle dış kamuoyunda kritik bir noktada durmaktadır. Bu çalışmada Ermeni Meselesinin çözümüne ve doğru anlaşılmasına yönelik uygulanabilecek kamu diplomasisi faaliyetleri ve iletişim stratejileri konunun uzmanlarıyla yapılan mülakatlardan toplanan veriler betimlemeli analiz yöntemi ile incelenmiştir. Literatür taraması ve yarı yapılandırılmış mülakatlardan elde edilen veriler kapsamında kamu diplomasisi aracılığı ile Ermeni Meselesi'nin çözümüne yönelik tema ve alt temalar belirlenerek öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ermeni Meselesi, Kamu Diplomasisi, Algı Yönetimi, Stratejik İletişim, Yumuşak Güç.

ABSTRACT

In the globalizing today's world which has become a global village and live the communication era, diplomatic relations have also become more multi-dimensional and more complex than in the past. In this new international environment, this study has been prepared based on the question of what position it can take in these multidimensional and more complex communication processes in some chronic multidimensional politicized problems such as the Armenian Issue, which is a historical problem that even traditional / old diplomacy cannot solve. It has become more important for the multi-dimensionally ossified and disconnected problems such as the Armenian Issue, to develop relations that involve very different communication networks with the internal and external publics of the states and create a perception in their favor. These relationships have been made especially in recent years with public diplomacy tools and strategic communication management. Public diplomacy; It is extremely important to separate events or facts from lies and slander, to purify them from black propaganda and to produce images with facts. Nowadays, states can become stronger and more effective in the international arena thanks to their soft and smart powers created by them. In this context, the Armenian Issue has become a chronic problem for Turkey today, especially it stands at a critical point in international public opinion. In this study, the data collected from the interviews made with the experts of the subject and the public diplomacy activities and communication strategies that can be applied for the solution and correct understanding of the Armenian Issue were analyzed with the descriptive analysis method. Within the scope of the literature review and data obtained from semi-structured interviews, themes and sub-themes for the solution of the Armenian Issue were determined through public diplomacy and suggestions were presented.

Keywords: The Armenian Issue, Public Diplomacy, Perception Management, Strategic Communication, Soft Power.

Emel POYRAZ

Doç. Dr.

İLETİŞİM

emelpo@yahoo.com

Gizem AKSU CAN

Öğr. Gör.

İLETİŞİM

gizaksu@gmail.com

GİRİŞ

Ermeni Meselesi bugünlerde Türkiye için, özellikle dış kamuoyunda kritik bir noktada durmaktadır. Anadolu coğrafyasında yüzyıllarca bir arada barış ve huzur içinde yaşayan Türk/Müslüman ve Ermeni/Hristiyan halkları, 19.yüzyıla gelindiğinde emperyalist devletlerin küresel çıkarlarının ve oyunlarının adeta kurbanları olmuştur. Kapitalist sisteme ve sömürgeci yeni dünya düzenine geçemeyen Osmanlı Devleti, eski ihtişamlı günlerini geride bırakmış, bir yandan batılı devletlerin çok boyutlu saldırıları karşısında hayatta kalma mücadelesi verirken, diğer yandan reform süreciyle çağının çok gerisinde kalan toprak sistemini yenilemeye çalışmıştır (Genç, 2002:155). İmparatorluğun eski gücünü ve zenginliğini kaybetmesi beraberinde savaş meydanlarında topraklarını kaybetmesine ve giderek küçülmesine sebep olmuştur. Çağının çok gerisinde kalan, Avrupa'daki bilimsel ve iktisadi gelişmelere uyum sağlayamayan Osmanlı, kendi dinamiklerine uygun bir şekilde oluşturmuş olduğu devlet yönetim sisteminin zayıflamasıyla birlikte gerileme ve dağılma dönemine girmiştir. Bununla birlikte, Rusya'nın sıcak denizlere inme hedefi ve sömürgeci devletlerin yeni sömürge arayışları, Osmanlı Devleti'nin farklı etnik ve dini kökene sahip tebaaları ile olan ilişkilerini de etkilemiş ve çıkmaza sokmuştur. Batılı devletlerin, kilisenin ve terör çetelerinin Ermeni tebaasını, Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmaları, Doğu vilayetlerinde Kürt çetecilerin faaliyetleri, savaş döneminin zorlu koşulları ile beraber Ermeni ayaklanmaları başa çıkılamaz bir hal almıştır. Bölgede giderek artan Ermeni terör faaliyetleri ve isyanlar karşısında devletin almış olduğu zorunlu tedbir ve müdahaleler bu durum karşısında yetersiz kalmıştır. Üstelik bu durum, batılı devletlerin Osmanlı İmparatorluğu'nun iç işlerine karışmasını ve müdahalesini de iyice arttırmıştır. Batı kamuoylarında da "Müslümanlar, Hristiyanları öldürüyor" kara propagandasıyla yaşanan bu trajik olayları Müslüman-Hristiyan kavgası zeminine çekilmiştir (Poyraz&Talipoğlu, 2014:7-8). Büyük Batılı Devletlerin, Ermeni çetelerinin, Müslüman ahaliye ve hatta kendilerine karşı gelen Ermenilere uyguladıkları katliam ve mezalimler, suikast ve ayaklanmalar bölgede barış ve huzuru ortadan kaldırmıştır. Neticede bölgede güvenliği sağlamak, Balkanlardaki facianın bir benzerinin Müslüman nüfusun yoğun olarak yaşadığı Anadolu coğrafyasında da benzer bir durumun yaşanmaması için o zamanki savaş şartlarında Osmanlı Devleti zorunlu tehcir kararı almak zorunda kalmıştır (Poyraz, 2010:157-173).

Maalesef tehcir sırasında ve sonrasında yaşanan trajik olaylar dağılma sürecinde olan Osmanlı Devleti'nden başlayarak Cumhuriyet'e kadar Türk tarihi aleyhine kullanılacak bir kara propaganda unsuruna dönüştürülmüştür. Tarihi süreçte ilk defa Berlin Antlaşması ile uluslararası bir boyuta taşınan Ermeni meselesi; yürütülen kara propaganda ve algı yönetimi sayesinde hem uluslararası arenada varlığını sürdürmüş hem de Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde Türkiye'nin aleyhine siyasi bir koz olarak kullanılmıştır. Türkiye 1970-1990 yılları arasında bir yandan ASALA'nın yürüttüğü Ermeni terör faaliyetleri ile mücadele ederken bir yandan da soykırım suçlamaları ile karşı karşıya kalmıştır. Bugün Avrupa Birliği üyesi olan Yunanistan, Belçika, Fransa, İsveç, İtalya, İsviçre, Slovakya, Hollanda, Polonya, Almanya, Litvanya, Avusturya, Bulgaristan ve Çek Cumhuriyeti tehcir olayını soykırım olarak tanımıştır. Avrupa Birliği'ne üye 28 ülkeden 15 ülkenin soykırımı tanınması, meselenin siyasi hale geldiğini ve soykırım kabulünün üyelikte koşul haline getirildiğini göstermiştir(Poyraz,2010:173-174).

Rutin geleneksel diplomatik ilişkiler ve temaslar bu sorunu çözmeye çalışsa da yetersiz kalmıştır. Geleneksel eski diplomasinin çözemediği, Ermeni lobi ve propaganda faaliyetleriyle tarihi gerçekliğinden koparılarak siyasi zeminlere taşınmış Ermeni Meselesi, tarihi trajik bir olay olmanın çok ötesine geçerek siyasallaşmıştır. Bu çalışmada, farklı çıkar grupları ve lobilerin elinde adeta bir kör düğüm haline gelmiş Ermeni Meselesinin, yeni yol ve yöntemlerle nasıl ele alabileceği üzerinde durulmuş, konunun uzmanlarıyla mülakatlar yapılmış, kamu diplomasisi aracılığı ile yeni çözüm yolları ve yöntemleri araştırılarak ilişkilerin nasıl düzeltilebileceği irdelenmiştir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Kamu Diplomasisi ve Araçları

Uygarlık tarihi ve insanoğlunun tarihi yürüyüşünü Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi bağlamında ele aldığımızda birey; açlık, susuzluk, barınma gibi temel fizyolojik ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra ait olma ve sevgi, saygınlık gibi ihtiyaçlarını karşılayarak daha üst basamaktaki kendini gerçekleştirme ihtiyacına yönelmektedir. Böylece birey, somut ihtiyaçlarının ardından soyut ihtiyaçlarını da karşılamış ve bu çerçevede toplu halde yaşamaya başlamıştır. Toplulukların artması kabileleri oluşturmuş, kabilelerle beraber ırkların farklılaşması ortaya çıkmış ve insan, içinde taşıdığı üstünlük kurma güdüsü ile büyük mücadelelere girişmiştir. (Tuncer, 2009:27).

Zaman içerisinde bu üstünlük kurma mücadelesi farklılaşmıştır. İlkel aletlerle başlayan savaşlar silahlarla gelişmiş, silahın gelişmesi ile artan sıcak savaşlarda zamanla yerini soğuk savaşlara bırakmıştır.

İnsanlar, düşmanları karşısında mücadeleleri ve savaşları kazanmak için yıllar içerisinde farklı taktik ve değişik teknikler geliştirmiştir. Bu taktiklerden günümüzde etkin olarak kullanılan biri de kamuoyunu etki altına alarak savaşı kazanmak olmuştur. Bu etkiyi yaratırken kendi çıkarları doğrultusunda diğer toplumların gönüllü desteğini almak amaçlanmıştır (Karadağ, 2016:10-11).

Yabancı toplumları etkileme söz konusu olduğunda propaganda, psikolojik savaş, algı yönetimi gibi birçok etkili yöntem geliştirilmiştir. Ancak 2000'li yıllara gelindiğinde tanımlar farklılaşmış ve kamuyu kandırmaya yönelik propaganda gibi faaliyetler önemini yitirmiş ve tepki çeker hale gelmiştir. Bu durumda yalandan uzak, gerçeklere yakın ve kamularla doğrudan ilişkili "kamu diplomasisi" faaliyetleri etkin hale gelmiştir. Kamu Diplomasisi kavramı ilk kez Edmund Gullion tarafından 1965 yılında kullanılarak literatüre kazandırılmıştır (Sancar, 2014:79). Kamu diplomasisi faaliyetlerinin sadece yabancı ülkelerin halkına karşı yapılmadığını söyleyen Nye, kamu diplomasisini; kendi halkına, sivil toplum kuruluşlarına karşı da yapıldığının altını çizip devletin haricinde bireysel görüşleri de ortaya koyarak yapılan tüm faaliyetler olarak tanımlamıştır (Nye, 2017:153-154). Farklı uygulamalarıyla birçok tanımdan yola çıkarsak kamu diplomasisini; bir ülkenin, yabancı ülkelerle yürüttüğü diplomatik faaliyetlerinin yanında o ülkenin sivil toplum kurumları, halkı, şirketleri vb. çok çeşitli kuruluşlarını da olumlu yönde kendi ülkesi lehine etkileme çabalarıdır (Karadağ, 2016:24-25). Literatürdeki tanımlara bakıldığında kamu diplomasinin, kandırma ve yönlendirme amaçlı yapılan propagan danın her türünden farklı olduğu anlaşılmaktadır. Kamu diplomasisi faaliyetleri iki ana çerçevede toplanmıştır. Birincisi "devletten halka" ikincisi "halktan halka" olarak yapılan

faaliyetlerdir. Devletten halka doğru yapılanlar; yürütülmekte olan ve icra edilen politikaları, faaliyetleri, açılımları resmi kanallar ve araçlar aracılığı ile uluslararası kamuya iletmektir. Diğer taraftan halktan halka yapılan kamu diplomasisi faaliyetlerinde ise; devreye basın, sivil toplum kuruluşları, dernekler, eşik bekçileri gibi devlet dışında kalan kişi ve kuruluşlar girmiştir (Yılmaz, 2012:224).

Burada kamuoyundan kasıt dışarıda yoldan geçen herhangi bir insan değil, karar verenler üzerinde etki gücüne sahip dış politika ile ilgili kişiler anlaşılmalıdır. Bu güce sahip kişilere turizmden sosyal ve kültürel faaliyet alanlarına kadar destek vermeye, yayın kuruluşlarında sıklıkla yer verilerek görünürlüğü arttırmaya kadar bir dizi sistemik ve organize uygulamaları içermektedir. Ayrıca, bazı durumlar için araştırma imkanları sağlanması gibi geniş olanaklar verilmesi de gerekmektedir (Efegil, <https://www.kamudiplomasisi.org/>, 2018).

Kamu diplomasisi araçlarına geçmeden önce kamu diplomasi ile yakından ilgili olan ve bazı durumlarda kamu diplomasisini besleyen kavramlara değinmek oldukça önemlidir. Bu çalışmada bu kavramlardan “yumuşak güç” ve “akıllı güç” kavramlarına değinilmiştir.

Yumuşak güce örnek olarak liderlik vasıfları verilebilir; bir lider güç ve otoriteye başvurmadan, çalışanlarını davranışlarıyla etkileyebilir ve çalışanlarına örnek olabilir bu durumda yumuşak gücü kullanarak onları ikna etme, cezbedebilme ve etkileyebilme yöntemini kullanmıştır (Nye, 2017:25). Böylelikle hem etkin hem uzun vadeli imaj sağlamıştır. İlk kez 1990’da yumuşak güç (Soft Power) kavramını kullanan Nye, ABD’nin herhangi bir sert güç kullanmadan etkileme ve cezbetme gücünü tarif etmek istemiştir. Devletlerin yumuşak gücünü kullanması sert gücünü kullanmasından daha zor olmuştur. Burada en önemli neden yumuşak gücü kullanmada yalnız devletin değil, cezbetmeye çalıştıkları kitlenin de rolünün olmasıdır.

Kamu diplomasisi ile yakından ilgili bir diğer anahtar kelime olan “akıllı güç”, Nye ve Armitage tarafından ilk defa 1990 yılında bahsedilen bir kavramdır. Burada yumuşak gücü kullanacak aktörün, önceden planlanan uyumlu ve ölçülü davranışlarda bulunması ve stratejik davranması kastedilmiştir (Yılmaz, 2012:48). Akıllı gücü kullanacak aktör başarıyı hedef alır ve temel hedefi için ufak hedefleri kolaylıkla gözden çıkarabilir, diğerleri ile ilişki kurarak pozitif yönlendirme için tüm olanaklarını kullanabilir (Sağlam, <https://insamer.com/>, 2018). Bu iki güç doğru kullanıldığında kamu diplomasisine oldukça büyük katkı sağlanmaktadır.

Kültür ve kültürel araçlar, eğitim araçları ve değişim programları, sosyal araçlar ve STK’lar, dini ve askeri unsurlar kamu diplomasinin uygulama alanındaki en önemli kollarıdır. Kültür toplumların yaşam tarzlarını ifade etmektedir. Türk Dil Kurumu’nun sözlüğünde Kültür; “tarihsel, toplumsal gelişme süreci içerisinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların tamamı” (TDK, <https://sozluk.gov.tr/>, 2019) olarak tanımlanmıştır. Bir toplum üzerinde etki oluşturmak istiyorsanız ilk olarak o ülkenin kültürünü kavramalı ve öğrenmelisiniz. Bu yüzden kamu diplomasisi uygulamasında toplumları etkilemede kültürel araçlar öncelikli bir öneme sahiptir (Karadağ, 2016:90). Bu kültürel araçlar, radyo, televizyon, sinema, müzik, dil ve turizm olarak sıralanabilir. Bu bağlamda çalışmalar, hem kamuoyunda olumlu sonuçlar vermekte hem de ülke tanınırlığını arttırmaktadır.

Bu araçlardan görsel medya ayağında en çok diziler ve filmler önemli roller üstlenmektedir. Çünkü bugün bir ülkede yayınlanan bir dizi, dijital platformlar sayesinde

dünyanın öbür ucuna kolayca ulaşabilmekte ve hatırı sayılır bir hayran kitlesine sahip olabilmektedir. Kurgusal olarak hazırlanan bu yapımlar, istenilen ve arzu edilen içeriklerle bezendiğinde kitleyi kolaylıkla manipüle edebilme gücüne de sahiptir. Bu içerikler kitleleri harekete geçirmekte adeta bir propaganda veya siyasal iletişim aracı olarak kullanılabilirdiği gibi kamu diplomasisi aracı olarak da kullanılabilir (Kavoğlu, 2018:120).

Son yıllarda Türkiye'deki dizi ve film sektörü, Türkiye'nin adeta dışarıya açılan bir yüzü noktasına gelmiştir. Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü sitesinde 2014 verilerine göre Türkiye'de üretilen yetmişten fazla dizi-film yetmiş beşten fazla ülkeye ihraç edilmiştir.

Dil unsuru da bugün önemli bir kültür aracıdır. “Kamu diplomasisinin amacı siyasal sınırların ötesinde etki yaratmaya çalışmak olduğu için aynı dili konuşmanın kültürel alandaki uygulama araçlarından birisi de yabancı dil eğitimi ve öğretimidir” (Karadağ, 2016:93).

Kamu diplomasisinin bir diğer aracı; eğitim araçları ve değişim programlarıdır. Üniversiteler arası öğrenci ve akademisyen değişimleri ile ülkenin kültürel yapısı, toplumsal yaşayış tarzları yakından incelenebilmektedir. Böylece kültür ve medeniyetle ülke duyulan sempatiyi arttırmakta ve ülke imajını olumlu yönde etkileyebilmektedir (Karadağ, 2016:96-97). Türkiye, Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı aracılığı ile bu alanda oldukça önemli faaliyetler göstermiştir.

Sosyal araçlar ve STK'lar da, kamu diplomasisi faaliyetlerinde öne çıkan önemli araçlardır. Devletin resmi kanallarının dışında kalan STK'lar özellikle afet dönemlerinde yaptıkları destek ve yardım çalışmaları ile önemli bir yer tutmuştur. Bu dış yardımlar ülke menfaatleri ve ekonomik menfaatten öte daha da önemlisi insani koşullar göz önünde bulundurularak yapılmıştır (Kalaycı & Koca, 2015:182,183).

Diğer taraftan spor faaliyetleri de kitleler için eğlenceli vakit geçirmenin ötesinde anlamlar ve içerikler taşımaktadır. Spor faaliyetleri ülkelere sosyal ve ekonomik alanda ciddi katkılar sağlayan araçlardır. Farklı spor dallarına artan ilgi ile spor faaliyetleri adeta ülkelerin marka yüzleri olmuştur (Karadağ, 2016:100).

Yalnız spor faaliyetleri ve müsabakalar değil, sporcularda ülkelerin marka yüzleri olmakta ve ülke tanıtımlarında önemli katkıları bulunmuştur. Bu da sosyal ve kültürel aktivitelerin kamu diplomasisine katkısını göstermiştir. Türkiye'de de spor faaliyetlerinde kazanılan başarılar, sporcu transferleri sosyal anlamda olduğu gibi, AFAD ve Kızılay gibi kuruluşlar da STK bazında kamu diplomasisinin etkili araçları haline gelmiştir.

Bir diğer kamu diplomasi aracı olarak dini araçlara bakıldığında; tarihsel süreçte din unsurunun da oldukça etkili bir diplomasi aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Din unsuru; ülkeler arasında çatışmalara sebep verdiği gibi, ülkelerin siyasal ve stratejik çıkarları için de kullanılmıştır (Sancar, 2014:178-179). Din, ayrışmalara sebep olduğu kadar, birleşmeyi de sağlayabilmiştir. İnanç hem bireyin hayatında, hem de siyasal ortamda oldukça önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmıştır. Kamu diplomasisinde de toplumları veya bireyleri etkilemek, yönetmek veya yönlendirmek için din ve inanç sistemleri gibi unsurlar, oldukça ikna edici araçlar olarak kullanılmıştır. Özellikle aktör konumunda olanlarda, iyi planlanmış, programlanmış ve organize edilmiş çalışmalarla dini duygular ve inançlara yönelik çalışmalar yapılmıştır.

Türkiye için de dini diplomasisinin dış ilişkilerdeki etkisi önemlidir. Yürütülen faaliyetlerde yalnız devletin değil STK'lar, dini grup ve kişilerin de etkisi oldukça yüksek olmuştur (Özkan, 2015:133,135). Türkiye'de dini diplomasi çalışmalarını yürüten ku-

rum Diyanet İşleri Başkanlığı'dır. Başkanlığın bünyesinde, kendisine bağlı olarak Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü altında “Yurt Dışı Türkler Daire Başkanlığı”, “Avrasya Ülkeleri Daire Başkanlığı”, “Yurt Dışı Eğitim ve Rehberlik Daire Başkanlığı”, “Müslüman Ülke ve Topluluklar Daire Başkanlığı”, “Yurtdışı Sosyal Kültürel İçerikli Din Hizmetleri Daire Başkanlığı” gibi alt birimler hizmet vermektedir. Bu bağlamda Türkiye; hem yurtdışındaki dindaşlarına hizmet sağlamakta, hem de İslam dünyasını bir araya getiren organizasyonlar yürütmektedir. Ayrıca yalnız Müslümanlara yönelik değil tüm dinler ve inançlara yönelik olarak ta çalışmalar ve faaliyetler yürütülmektedir (<https://www.diyamet.gov.tr/tr-TR>, 2018).

1.2. Kamu Diplomasisi Uygulamasında Halkla İlişkiler ve Stratejik İletişim

“Stratejik iletişim” genel anlamda planlanarak yapılan iletişim faaliyetlerini tanımlamak için kullanılmıştır (Çayırılı, 2013:6). Stratejik iletişim yönetiminde temel olarak halkla ilişkiler, reklamcılık ve pazarlama iletişimi ortak bir noktada birleştirilmiştir. Stratejik iletişim yalnızca kar amaçlı işletmeler tarafından değil, aynı zamanda devletler tarafından da bir sorunun çözümünde, amaç ve hedeflerin belirlenmesinde kullanılabilir (Smith, 2017:4). Stratejik iletişimde muhakkak belirli bir amaç ve plan oluşturulmakta, bu plan dahilinde alternatifler belirlenmeli ve alınan kararların doğruluğu saptanmalıdır (Çayırılı, 2013:6).

Stratejik iletişim yönetiminin amacına bakıldığında halkla ilişkilerin amacı ile aynı olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda stratejik iletişim, halkla ilişkiler için alternatif bir isim olarak düşünülmektedir. Siyasi iletişim, kamuoyu ilişkileri, sorun yönetimi, kriz yönetimi, risk iletişimi, itibar yönetimi, uluslararası ilişkiler ve diplomasi gibi alanlar stratejik iletişimde de kullanılmaktadır (Botan, 1997:189).

Halkla ilişkiler ve stratejik iletişim; hem ülkeler arası diyalogu ve iletişimi geliştirmesi hem de kamu diplomasisinin uygulanabilirliği ve etkisi açısından yol gösterici bir misyon üstlenmiştir. İnsanın insanla karşılaştığı her yerde iletişim vardır. İnsan, toplum ve kitleden bahsettiğimiz her yerde kitle iletişiminden de bahsetmemiz gerekir. Kitle iletişimde kaynak, bir kişiye değil büyük bir kitleye hitap etmiştir. Nitekim; “buna kurumlaşmış kişilik dememiz daha aydınlatıcı olacaktır. Bu kurumlaşmış kişilik, muhabirleri, redaktörleri, sermaye terkiibi, bu sermaye terkiibinin sağladığı toplumun belirli kesimleri ile olan bağlar ve yakınlıklar, kullanılan teknolojinin düzeyi, kurumun kendi içindeki meslek etiğinin ve tecimleşmenin derecesiyle oluşur” (Oskay, 2005:12).

Ülkeler kendilerini diğer ülke kamusuna anlatmak için iletişim faaliyetlerine daha da önem vermiş ve halkla ilişkiler faaliyetleri ile beraber kamu diplomasisi kurumlarını öne çıkarmıştır. Kamu diplomasisi aracılığıyla ülke imajını yenilemek, hatta ülke hakkındaki olumsuz düşünceleri ve algıları ortadan kaldırmak mümkün hale gelmiştir. Böylece, önyargılar ortadan kaldırılabilmiş ve kitleleri yanlış yönlendirmenin önüne geçilebilmiştir. Bu durumda halkla ilişkiler ve tanıtım faaliyetleri, kamu diplomasisinde de kullanılabilir (Yılmaz, 2012:242,243). İster özel kuruluş veya sivil toplum kuruluşu, ister kamu kuruluşu olsun; sürdürülebilirliği ve başarıları, çevresiyle kurduğu olumlu ve etkili ilişkilere bağlıdır. Bu ilişkiyi de; karşılıklı anlayış, dürüstlük ve etikle olumlu sonuçlar elde etmek için yürütmek ve etkili olmak esas teşkil etmektedir (Kazancı, 2016:253).

1.3. Türk-Ermeni İlişkileri

Tarihi kaynaklar incelendiğinde; Ermeni ismine ilk kez, Pers Kralının kitabelerinde, M.Ö. 6 Yüzyılda rastlanmaktadır. Kendilerini “Haikhler” diye tanımlayan bu millete Ermeni isminin de Pers Kralı tarafından verildiği bilinmektedir. Ermeniler Anadolu bölgesine gelmeden 1600 yıl önce, Doğu Anadolu bölgesi “Armenia” olarak adlandırılmıştır. Bu bölgeye daha sonra yerleşen Ermeniler, daha önce Anadolu bölgesinde oturmuş olan Urartular ile akrabalık bağlarının bulunduğunu sebep göstererek bölgenin gerçek sahibi olduklarını iddia etmişlerdir. Fakat dil kökenleri incelendiğinde Urartuların Asya kökenli bir dil kullandığı, Ermenilerin ise Hint-Avrupa kökenli bir dil kullandıkları görülmüştür. Pers Kralının egemenliğine girerek Van gölünün çevresine yerleştirilen Ermenilerin Anadolu’ya girişi VI. Yüzyıl iken Türklerin Anadolu’daki varlığına M.Ö. III. Yüzyıla rastlanmıştır (Memiş, 2005:1-7).

Türkler ve Ermenilerin ilk ilişkisi ise Çağrı Bey dönemine denk gelmektedir. Büyük Selçuklu Devleti’nin, 1071 yılında Malazgirt’te Bizans İmparatorluğunu yenmesiyle Anadolu’ya Türk göçü başlamıştır. Bu esnada Ermeniler, Bizans’ı terk ederek Çukurova bölgesinde yine Bizans’a bağlı bir prenslik kurmuştur. Bu tarihe kadar Ermenilerin bağımsız bir şekilde varlığını gösterdikleri görülmemiştir. Sırasıyla Romalıların, Bizanslıların, Selçukluların ve Osmanlı Devleti’nin himayesinde yaşamışlar ve Türk Devletlerinin himayesindeyken dini inanç ve faaliyetlerine müdahalede bulunulmamıştır (Halaçoğlu, 2007:11,15).

Osmanlı Devleti tebaasının büyük çoğunluğu Müslüman Türklerden oluşmasına rağmen farklı dini inançların farklı mezheplerine bağlı tebaası da uzunca yıllar imparatorluk himayesinde refah dolu bir yaşam sürmüştür.

Sanayi Devrimi sonucu güçlenen Avrupalı sömürgeci devletlerin yayılcı ve emperyalist politikaları ardından gelen Fransız İhtilali ile ortaya çıkan milliyetçilik akımı, Osmanlı Devleti’nin gayrimüslim tebaaları ile olan ilişkilerini de etkilemiş ve gayrimüslim tebaada bağımsızlık fikrinin yayılmasına neden olmuştur (Poyraz, (<http://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/>, 2010).

Ermeni tebaanın Osmanlı Devlet’ine karşı ayaklanmaları ve isyanları imparatorluğun zayıflama dönemi ile başlamıştır. Olayın uluslararası boyut kazanması ise 93 harbi olarak bilinen Osmanlı-Rus Savaşı ile olmuştur. Osmanlı Devleti’nin bu savaşı kaybetmesinin ardından Ayastefanos Antlaşması imzalanmış ancak bu antlaşmaya İngiltere başta olmak üzere diğer sömürgeci devletler karşı çıkmışlardır. Ayastefanos Antlaşması yürürlüğe girmeden İngiltere’nin öncülüğü ile Berlin Antlaşması imzalanmıştı. Sonuç olarak, Berlin Antlaşması ile beraber Ermeni meselesi ilk defa milletler arası bir sorun haline gelerek diğer devletlerinde müdahale ve yönlendirmesine açık hale gelmiştir.

Berlin Antlaşması ile başlayan süreçte; bağımsızlıklarının ilan edileceğini düşünen Ermeniler, bu hedeflerine antlaşma ile başta ulaşamayınca, 19.yüzyılın son yarısında Batılı devletlerin ve Çarlık Rusya’sının himaye ve kışkırtmalarıyla Balkan halklarının yaptığı gibi, terör yoluyla ulaşmayı hedefleyerek örgütler ve çeteler kurmuştur. Böylece, Anadolu ve İstanbul’da birçok isyan ve terör faaliyetlerine girişmiştir (Engin, 2015:205).

Birinci Dünya Savaşı’nda tebaası oldukları Osmanlı Devleti’nin seferberlik ilanına katılmayan Ermenilerden bazıları, Rusya’ya kaçarak orada çetelerin başına geçmiş ve savaşa Rusların yanında katılmışlardı. Bölgeyi yakından bilen bu çeteciler, Rus ordusunun içinde aktif rol oynamış ve savaş esnasında özellikle doğu vilayetlerini basarak Müslüman halka karşı katliamlar gerçekleştirmiştir. Osmanlı Devleti cephede savaşırken

Ermeniler 15 Nisan'da Van'da yeni bir ayaklanma daha başlatmıştır. Bu ayaklanmanın ele başları 24 Nisan'da İstanbul'da tutuklanmıştır. Bugün, birçok Avrupa ülkesi ve hatta bazı Müslüman ülkelerin, soykırım olarak kabul ve iddia ettiği tehcir süreci bu ayaklanma sonucu gerçekleştirilen sürgünlerle başlamıştır.

Cumhuriyetin ilanından sonra ise bazı Ermeniler; Türkiye Cumhuriyeti'ne ve devlete bağlılığını gösterirken, yurt dışına giden ve oralarda yerleşerek lobiler kuran diaspora Ermenileri, Ermenistan'a hiçbir zaman dönmemiş ve Türkiye aleyhine propaganda ve karalama faaliyetlerine devam etmişlerdir. Hatta 1924-1927 yılları arasında Atatürk'e çeşitli suikast girişimleri hazırlamışlardır. Yakalanıp idam cezasına çarptırılan elebaşları ise, Türkiye'de yaşayan Ermeniler tarafından kınanmış ve büyük bir tepki çekmiştir.

Osmanlı Devleti ile başlayan Ermeni terörü ve propagandası kademeli olarak ilerlemiş, Cumhuriyetin ilanından sonra da Büyük Ermenistan projeleri, sıklıkla duyulmuş ve 1945 yılında Stalin, Ermeni Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri adına Türkiye'den Kars ve Ardahan illerini talep etmiş ancak bu isteği Türkiye kesin olarak ret etmiştir (Özdağ, 2016:125).

Cumhuriyet tarihinde Ermeni meselesinin önemli tarihlerinden biri de 1915'in 50. yılı bahane edilerek 1965 yılında Erivan'da gerçekleştirilen gösterilerdir. Bu tarih itibarıyla birçok yerde anıtlar dikilmeye başlanmış ve tehcirin soykırım olarak kabul edilmesine yönelik propaganda faaliyetleri giderek artmıştır. (<http://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/>, 2018).

Ermeni propaganda faaliyetleri 1970 yılına gelindiğinde tıkanmış ve süreç tekrar başta ASALA olmak üzere geleneksel Ermeni terör faaliyetlerine doğru evrilmiştir. İlk olarak Taşnak Partisi, Ermeni Katliamı Adalet Komandoları örgütünü kurarak harekete geçmiş, ve bu tarihten itibaren sayıları tam ve net olarak bilinmese de en önemlileri ASALA olmakla birlikte birçok terör örgütü kurulmuştu. Terörle silahlı propagandası yapılan Ermeni soykırımını iddialarının, 1972-1995 yılları arasında Türkiye ve özellikle yabancı ülkelerin başkentlerindeki Türk büyükelçilikleri ve konsoloslukları basılmış, birçok suikast gerçekleştirilmiş 40 Türk diplomat ve yakınları şehit edilmiş ve birçok insan katledilmiştir (Özdağ, 2016:136-137).

Dış politika ve Avrupa Birliği'nde Ermeni meselesi her dönemde kilit bir noktada olmuş hatta Avrupa Birliği'ne üyelik koşulunda soykırımı kabul etmek neredeyse bir ön şart haline getirilmiştir. Fransa Almanya, İngiltere gibi ülkeler de soykırım meselesini sık sık meclislerine taşımışlar ve Türkiye'ye karşı siyasi bir baskı unsuru olarak kullanmışlardır.

Avrupa Parlamentosu, Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğindeki en büyük engelini Ermeni Soykırımını kabul etmemesi olduğunu uluslararası arenada çok fazla dile getirmiş, belli bir kamuoyu oluşturmuş ve bu yönde kararlar almaya teşvik etmiştir. (Poyraz, <http://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/>, 2017).

Türkiye AB'ye ilk başvurusunu Turgut Özal döneminde 1987 yılının Nisan ayında yapmış ve ilk olumsuz cevabı AP'den almıştır. AP "Ermeni Sorununun Siyasi Çözümü Üzerine Karar" başlığında bir karar alarak, soykırım kabulünü ön koşul haline getirmiştir.

"18 Haziran 1987 tarihli Ermeni soykırımını tanıyan Avrupa Parlamentosu kararı ve daha sonra bu karara atıf yapılarak alınan kararlar da bunun rotasını çizmekte ve işlerini kolaylaştırmaktadır. Avrupa Parlamentosu'nun aldığı kararlar sayesinde Ermeni İddiaları, Türkiye'nin uluslararası ilişkilerinde siyasi bir baskı unsuruna dönüşmüş ve bazı ülkelerin Türkiye'ye karşı kullandıkları bir araç haline gelmiş bulunmaktadır" (Poyraz,

<http://turksandarmeniens.marmara.edu.tr/tr/>, 2017).

Avrupa Birliği'ne üye olan 28 ülkenin 15'inin çeşitli yıllarda Türkiye aleyhine soykırımı kabul ettikleri düşünüldüğünde Ermeni meselesinin tarihi bir olay olmanın çok ötesine geçerek siyasallaşmış ve siyasal bir mesele olduğu kolaylıkla anlaşılmaktadır.

2. ÇALIŞMANIN METODOLOJİSİ

Araştırma kapsamında literatür tarama, betimleyici analiz, nitel araştırma yöntemi seçilmiştir. Buradaki sebep problemin detaylı bir şekilde incelenebilmesini sağlamak, oldukça karmaşık olan bir sorunu detaylı bir şekilde analiz edebilmektir. Bu kapsamda, konu hakkında araştırmaları olan uzman kişilerin soruna bakış açısını anlamak, soruna çözüm önerisi geliştirmek ve araştırmaya bilimsel katkı sağlaması açısından oldukça önemlidir (Bal, 2016:141-149). Bu çalışmada veri toplama yöntemi olarak mülakat yöntemi tercih edilmiş ve desen olarak durum çalışması yöntemi uygulanmıştır. Mülakat yönteminde sorular, yarı yapılandırılmış olarak hazırlanmıştır.

Katılımcılara aşağıda yer alan sorular yöneltilmiştir.

1. Türk- Ermeni ilişkilerinde meseleyi etkileyen dış etkenler var mıdır? Bu etkenleri önleyebilecek yaklaşımlar nelerdir?
2. Sorunun çözümünde Türkiye'nin geleneksel diplomasi dışında yapabileceği faaliyetler ve nelerdir? Meselenin çözümü için hangi aktörler kullanılabilir?
3. Meselenin çözümü diaspora ile mi yoksa halk ile mi mümkündür?

Mülakata geçerli yanıtlar alabilmek ve yorumlayabilmek adına, Ermeni meselesi ve kamu diplomasisi üzerine çalışmaları olan öğretim üyeleri ile görüşülmüştür. Seçilen uzmanlar, alanları ile ilgili yaptıkları yayın, programlara göre belirlenmiştir.

Kişi	Unvan	Bölüm	Görüşmeye teşkil eden çalışma alanı
K1	Doktor Öğretim Üyesi	Halkla İlişkiler	Kamu diplomasisi, siyasal iletişim, itibar yönetimi
K2	Profesör Doktor	Tarih	II. Abdülhamit ve Dış Politika (Osmanlı'nın Son Dönemi Türk Ermeni İlişkileri)
K3	Doktor Öğretim Üyesi/Emekli Albay	Hukuk	Terörle Mücadele, Türk Tarihinde Ermeniler

Yarı yapılandırılmış mülakat tekniği ile toplanan veriler analiz edilirken tema ve alt temalar belirlenmiştir. Temalar betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Bu analiz yönteminde, elde edilen veriler, önceden belirlenen temalara göre özetlenerek yorumlanmıştır, araştırmaya katılanların görüşlerini çarpıcı şekilde aktarabilmek için alıntılara sık sık yer verilmiştir (Yıldırım & Şimşek, 2000: s. 243). Bu çalışma kapsamında da önce nedenler belirlenmiş, sonra kamu diplomasisi aracılığı ile Ermeni Meselesi'nin çözümüne yönelik tema ve alt temalar belirlenerek öneriler sunulmuştur.

Ermeni Meselesinin Nedenleri

Ana Neden	Alt Nedenler
Dış Faktörler	Batılı Ülkeler Komşu Ülkeler AB Süreci

3. BULGULAR

Mülakat gerçekleştirilen katılımcılara, meselenin dış faktöre bağlı nedenleri sorulduğunda; literatür kısmında örtüşecek şekilde, AB'ye üyelik, komşu ülkelerle yürütülen ilişkiler ve batılı ülkelerin olaya taraflı bakışını sıralamışlardır.

K1

“15 Nisan 2005 tarihinde dönemin Başbakanı Sayın Recep Tayyip Erdoğan, Ermenistan Devlet Başkanı Robert Koçaryan’a gönderilen ve 1915 olaylarının incelenmesi için bir komisyon kurulmasını öneren mektupla başlayan ve dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün 2008 yılında Türkiye-Ermenistan futbol maçını izlemek için Ermenistan’a, Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan’ın da maçın rövanşı için Bursa’ya ziyareti gibi resmi olmanın ötesinde, sembolik anlamları da olan ziyaretleriyle zirveye ulaşmıştır. Aynı dönemde İsviçre’nin arabuluculuğunda yürütülen normalleşme çalışmaları, 22 Nisan 2009’da kamuoyuna duyurulmuş; 10 Ekim 2009’da ise Zürih şehrinde Diplomatik İlişkilerin Tesisi Protokolü ile İkili İlişkilerin Geliştirilmesi Protokolü imzalanarak sürece resmîyet kazandırılmıştır. Fakat parlamento onayı gibi yasal prosedürler yerine getirilmeyerek süreç önce akamete uğratılmış, akabinde de gündemden düşürülmüştür. Burada Ermeni tarafının içeride ultra milliyetçileri ama özellikle de diaspora Ermenilerini ikna edememesinin önemli bir rolü olduğu ifade edilebilir. Türkiye açısından da Azerbaycan’la ilişkilerde yaratacağı tahribat düşünüldüğünde iktisadi, siyasi ve sosyal alanda kâr/zarar dengelerinde Ermenistan’la ilişkileri Azerbaycan’a rağmen düzeltme arayışının marjinal faydasının düşük olacağı değerlendirilmiş olabilir.”

K2

“...Haçlı zihniyeti bir türlü sona ermedi Hristiyan Rusya’nın yine bir Hristiyan olan Polonya’ya yaptıkları eziyeti zulümü görmeyen başta İngiltere, Fransa ve ABD olmak üzere Avrupa Devletlerini Müslüman Türkiye’deki Ermenilerin koruyuculuğuna kalkışmaları ancak din faktörü ile açıklanabilir. Ayrıca misyonerlerin çalışmaları da iki toplumun arasını açmıştır.

...Ayrıca büyük devletlerin tutumu da, Ermenilerin Osmanlı Devleti’ne karşı kışkırtılmasında önemli rol oynamıştır. 1870’lerde batılı devletlerin politikasında Ermenilerin yeri yoktur. Batılı devletlerin Ermeniler için bir dosya tutmaları, bu tarihten sonra olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu karşısında, yüzyıllardır toprak kaybeden Avusturya, en ufak bir harekette toprak kazanabilmek umuduyla Rusya’nın yanında yer alıyordu. Rusya’nın Türkiye’ye karşı tutumu öteden beri belliydi”.

K3

“Zaten dış etkenler için çıkış noktası bugünde hala dış etkenler söz konusu. Olayın normalleşmesi de dış etkenle oluyor, büyüyüp gündeme gelmesi de, parlamentolarda soykırım olarak kararlar çıkarılması falan, bunlar hep dış etkindir. Büyük devletler, bu

işleri böyle yapar. Sadece büyük devlet olması da gerekmez. Bu işten çıkarı olan ülkeler bunu kullanacaktır. Baştan beri bunu yapıyorlar...”

Araştırma kapsamında çözüme yönelik tema ve alt temalar

TEMA	ALT TEMA
Diplomasi	Geleneksel Diplomasi Kamu Diplomasisi
İletişim- Bilgilendirme	Algı Yaratma Kamuoyu Yabancı Kamuoyu
Kültür Medya	Sinema Sanat Turizm

Katılımcılarla Ermeni meselesinin çözümünde diplomasinin rolü sorulduğunda; diplomatik ilişkilerin çıkmaza girmesiyle beraber çözümde halklar arasında kurulacak iletişim faaliyetlerinin faydalı olacağı belirtilmiştir

K1

“Türk-Ermeni ilişkileri tarihsel yüklerinin yanı sıra güncel reel politik riskler, dış faktörler, bölgesel dengeler ekseninde de kısa ve hatta orta vadede düzelebilir olmaktan uzaktır. Ermenistan’da yakın dönemde yapılan seçimlerle iktidarını perçinleyen Paşinyan hükümetinin Türkiye’yle ilişkileri normalleştirme söylemlerinin eyleme geçtiği takdirde, Ermenistan içerisindeki ultra milliyetçi gruplarda ve diasporada yaratacağı tepkinin yanı sıra çözümsüzlüğü çıkarına gören başta Rusya ve ABD gibi küresel güçler ile bölgesel güçlerin de desteğinden uzak olacağı mütalaa edilmelidir.

Diğer taraftan Türkiye’nin soydaş olmanın ötesinde jeopolitik bağlamda iktisadi ve siyasi açıdan önem addettiği ülkelerin başında gelen Azerbaycan’la Ermenistan arasındaki ilişkilerin normalleşme trendinden uzak ve hatta çatışmaya doğru evrildiği bir süreçte, Türkiye’nin Ermenistan’la ilişkilerinin devlet düzeyinde düzelmesi olası gözükmemektedir.”

K2

“Bu işin uzmanları yetişmedi maalesef. Birçok kişi var muhakkak bugün tarihçi olup da Ermeni meselesiyle ilgilenen ama hep kendi kamuoyumuza hitap ediyoruz. Yabancı dilde yayın yapmak lazım. O sağlınırsa çözüm unsurlarından biri olabilir.”

K3

“Ermeni halkı ile iyi ilişkiler kurarak geçmişte yaşanmış olayları tamamen savaş halinden meydana geldiği ve geçmişte yaşanan olayların tesirinin olduğu bugünkü Türk halkı ile ilişkilendirilmesinin söz konusu olmadığı, çeşitli yapılacak konferanslar neticesinde izah edilmesi gerektiği kanaatindeyim. İyi ilişki kurmak için ticari-kültürel il-

işkiler kurulmalıdır”

Mülakat gerçekleştirilen öğretim üyelerine iki millet arasındaki ilişkileri düzeltebilecek alternatif çözümler sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılar, Türk-Ermeni ilişkilerinde ilişkileri düzeltecek meseleyi çözüme kavuşturacak unsurların algı ve stratejik iletişim faaliyetleri olduğu vurgulamıştır. Bu noktada bir diğer alt tema olan sanat, turizm, sinema gibi ülke kültürüne ait unsurlar devreye girmiştir.

K1

“Türkiye, Ermenistan’ı tanıyan ilk ülkelerden biri olarak zaten geçmişe dayalı bir husumet beslemediğini göstermiş; Dağlık Karabağ’ın işgaline kadar da ilgili ülkeye yardımlarda da bulunmuştur. Fakat gelinen nokta itibarıyla Türk-Ermeni ilişkilerinde diplomatik kanalların işlerlik kazanması yakın vadede olası görülmemektedir. Bununla birlikte halklar arasında karşılıklı iyi niyet ekseninde ilişkilerin tesis edilmesi ve iyileştirmesi önem arz etmektedir.

Bu bağlamda Türkiye kamu, özel sektör ve sivil toplum örgütlerini içine alan çağdaş kamu diplomasisi yaklaşımları ekseninde geleceğe dönük adımlar atarak Ermeni halkında, özellikle de Ermeni kanaat önderlerinde olumsuz algıları azaltıp, mümkünse yok edecek, olumlu olanları ise pekiştirecek faaliyetleri koordine edebilmelidir. Bu noktada Türkiye’nin elinde efektif olarak kullanabileceği kaynaklar mevcuttur. 150 ülkeye ihracat yapan Türk dizileri başta olmak üzere medyanın bu konuda kullanılabilir bir araç olduğu ifade edilebilir. Bunun yanı sıra, sınırlar kapalı olsa da Ermenistan vatandaşlarının Gürcistan üzerinden Türkiye’ye geldikleri düşünüldüğünde turistik hareketliliğin de teşviki önemlidir. Özellikle Ermenistan vatandaşlarının Türkiye’de lisans ve lisansüstü eğitim görmeleri teşvik edilerek önyargıları kırıncı kültürel diplomasi faaliyetleri yürütülebilir.

Suriye iç savaşından kaçarak Türkiye’ye sığınanlar arasında Suriye Ermenilerinin bulunduğu ve Türkiye’nin onlara da şefkat elini gösterdiği; Ermenistan’ın Suriye’de kalan Ermeniler için yardım ulaştırma isteğine Türkiye’nin aracılık ettiği gibi insani diplomasi faaliyetleri de sosyal ve geleneksel medya platformları aracılığıyla Ermeni halkına duyurulmalıdır.”

K2

“Bu algı yaratma olayı çok önemli, eğer bu başarılabilirse; yüzde yüz herkesi ikna edebilir şekilde demiyorum ama dünya kamuoyu ile belirli bir noktaya getirilebilir. Algı yaratma odur. Algı yaratma yöntemleri de belli. Sosyal medya bunun içinde, televizyon ve sinema filmleri bunun içinde yer alır. Tüm bunları yapabilmek ve Türkiye bunu devlet olarak değil ama, devlet olarak yapınca ikna konusunda sıkıntılı olabiliyor, ama sivil toplum kuruluşlarına geri planda destek olarak en azından algı yaratma işi yapılabilir. Abdülhamid yapıyordu mesela önce sözünü ettiğim, gazetecileri ve elçileri ikna etmeye çalışıyor. Birçok gazeteciye maddi menfaat sağlıyordu mesela, Türkiye lehine yazılar yazmasını temin etmek için onlara maaş veriyordu. Türkiye ne yapabilir. Mesela hep düşünülmüştür ama bir türlü hayata geçirilememiştir. Çok büyük bir prodüksiyon, bir sinema filmi, bütün dünyanın ilgisini çekebilecek bir sinema filmi. Ve bu film, konusundan dolayı değil de, rol olacak oyuncularını ve onların oynadıkları için seyredilecek bir film olur ama; onun içine Türkiye kendi tezlerini yedirebilir. İşte tarihsel süreçte, Ermeni meselesini ele alacak öyle bir senaryo pek ala yapılabilir. Bunun bir maliyeti vardır. O maliyet göze alınıp ta tüm dünyada izlenebilecek bir film yapılabilirse. Bu insanlar üzerinde algı yaratmanın en önemli yöntemlerinden biridir. Bu yapılabilir mi buna karar

vermek lazım, maddi kaynak ayırmak lazım, sonrada uluslararası şöhret sahibi bir takım sanatçıları bu filmde oynatmak lazım. Belki de en iyi yapılacak şeylerden biri budur.”

K3

“Kültürel ilişkilerle, sinema filmleri yapılabilir, belgeseller yapılabilir, o bölgeye turizm acenteleri vasıtasıyla maliyeti fazla tutmayan 3-5 günlük paket programlar yapılabilir. Aynı şekilde o bölgeye de turlar düzenlenerek böyle paket programlarla gerek ülkemizdeki vatandaşların oraya gitmesi ve gerek Ermeni vatandaşların Türkiye’ye gelmesi sağlanabilir. Bu geziler, bu ülkeler arasındaki ilişkileri iyileştireceği kanaatindeyim. Kültür, sanat, sinema dalında isim yapmış kanaat önderi olabilecek aktör, müzik grupları, tiyatro adamları Türkiye’ye davet edilmeli. Etkinlikler yapılmalı, tüm dünya halkları bütün etkinliklere katılmalı. Profesör Justin McCarthy, Bernard Lewis ve Ezel-Krulşov bu gibi isimler geçmişte Türkiye’nin Ermeni sorunu konusunda herhangi bir kusurlu davranışının olmadığını yazmış oldukları eserlerle belirtmişlerdir. Ülkemizin en büyük sorunu yabancı dergilerde bu konularla ilgili yazılan makalelerde ki yanlışlığın takip edilerek ilgili dergi yönetimine bildirilmemesidir. Arşivlerdeki bilgilerle yabancı kamuoyuna yönelik, (akademik dil olmadan) kültürel dergilerde dikkat çekilebilecek yayınlar yapılabilir. Kendi kamuoyumuza yönelik çalışmalar ve yayınlar yapılmalıdır. Halka ulaşabilecek yayınlar yapılmalıdır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Güç kavramı; bilgi devrimi, ekonominin küreselleşmesi, tüm dünyanın değişmeye başlamasıyla beraber değişime uğramıştır. Tam bu noktada yumuşak güç ve akıllı güç kavramlarının ülke halkları üzerindeki etkisi artmış, kamuoyu önemli hale gelmiştir. Geçmişte devletler arası anlaşmazlıklar ve sorunlar yalnız devlet aktörlerini ilgilendirirken, günümüzde artık sistem değişmiş, anlaşmazlık ve sorun süreçlerini ülke halkları direkt gözleyebilir ve de sürece katılım sağlayabilir hale gelmiştir.

Kamu diplomasi faaliyetleri, sivil toplumu hedef almasıyla beraber diplomasi faaliyetlerinden ayrılmıştır (Sancar, 2014: s. 81) buda kamu diplomasisinin tüm bu süreci yönetmekte ve geliştirmekte ideal bir faaliyet olduğunu gözler önüne sermiştir.

Eğer bir ülkenin halkını etkilemek hedefindeyseniz, hedef kitlenin algısını iyi yönetilmeli ve halk kandırılarak değil bilimsel olarak ikna yolu ile yönlendirilmeli ve ülke imajı da bu yönde oluşturma çalışmalarına girilmelidir.

Günümüzde dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen bir olayı tüm dünya aynı anda takip edilmektedir ve sorunlar karşısında bir araya gelinebilmektedir. Bu durumda iletişim faaliyetleri de kamu diplomasisi uygulamaları giderek daha da önem kazanmaktadır. Bireyleri istediğimiz kadar yönlendirmeye çalışalım sonunda bizim tüm girişimlerimizi zihinsel bir süzgeçten geçirecektir. Bu zihinsel işlem, bireyin yalnız mevcut kayıtlarını değil, geriye dönük kayıtları ve ilerisi için hedefleri arasında uyumlu bir şekilde ortaya çıkarmaktadır (Anık, 2016: s. 20).

Olumlu bir ülke imajı oluşturmak, yabancı halkların gözünde tanınırlığını arttırdığı gibi uluslararası siyasi arenada da güçlü bir konuma gelmeyi sağlamaktadır.

Uzun yıllardır Türkiye’nin karşısına çıkartılan ve Avrupa Birliği’nin bir siyasi koz olarak sürekli öne sürdüğü ve soykırımla suçladığı görülmektedir. Ermeni Meselesi’nin zamanla çıkmaza girdiği aşikar olmakla beraber, soykırımı kabul eden ülkelere bakıldığında ve literatürde konunun uzmanları ile elde edilen bilimsel veriler incelendiğinde; dünya

kamuoyunda algının yeniden, yaşanan gerçekler üzerine oluşturulması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu algı ancak, kamu diplomasisi faaliyetlerini halkla ilişkiler ve stratejik iletişim faaliyetleri çerçevesinde yürütülerek sağlanabilmektedir. Çünkü; “halkla ilişkiler; reklam ve propagandaya ihtiyaç duyulmadan, kamu ve kurum işbirliğini gerçekleştirmek suretiyle örgütsel hedeflere erişmeyi mümkün kılmaktadır” (Anık, 2016: s. 20).

Türkiye bugün uluslararası arenada kamu diplomasisi ve iletişim araçları ile halkla ilişkiler faaliyetlerini uygulayabileceği alt yapı ve donanıma sahip ülkelerden biridir. Meselenin çözümünde ve olumlu ilişkilerin yeniden inşa sürecinde bu alt yapı ve donanımı kullanmak son derece önemlidir.

Son olarak bu alt yapı ve donanımlar aracılığı ile katılımcıların uygulanmasını önerdiği faaliyetler maddeler şeklinde tekrardan özetlenmiştir.

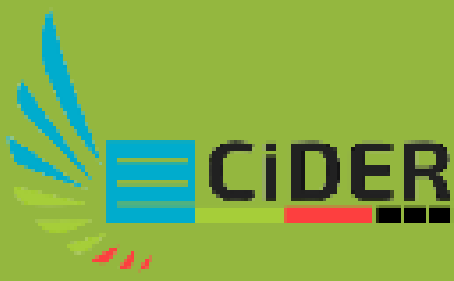
- Yurt dışına ihraç edilen dizi-filmlerde Türk-Ermeni ilişkilerine yer verilip, geçmişte yaşanan olaylar tarihi şeffaflıkla anlatılabilir.
- Dünya'nın birçok yerinde aktif olarak çalışan STK'ların faaliyetleri dünya kamuoyuna duyurularak ülke imajına katkı sağlanabilir
- Turizm faaliyetleri desteklenebilir
- Tüm dünya tarafından tanınan ve kitleleri peşinden sürükleyebilen oyuncu, sporcu, yazar gibi kişilerle doğru mesajlar verilebilir.
- Sosyal medya gibi daha aktif ve sürekli yenilenen ortamlarda konu ile ilgili aydınlatıcı yayınlar yapılabilir.
- Kanaat önderi sayılabilecek kişiler ile bilimsel faaliyetler düzenlenebilir.

KAYNAKÇA

- ANIK, C. (2016). Siyasal İkna. Derin Yayınları: İstanbul.
- BAL, H. (2016). Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri. İstanbul: Sentez.
- BOTAN, C. (1997). Ethics in Strategic Communications Campaigns: The Case for a New Approach to Public Relations. *The Journal of Business Communication* , 189.
- ÇAYIRLI, İ. (2013). Stratejik İletişim Yönetimi. İstanbul: Beta Yayınevi.
- EFEĞİL, E. (2018, 06 05). <http://kamudiplomasisi.org/>. <https://www.kamudiplomasisi.org/makaleler/makaleler/94-tuerk-di-poltkasi-ve-kamu-dplomass> Erişim tarihi: 03.20.2018
- GENÇ, m.(2020), Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- ENGİN, V. (2015). Kurtlar Sofrasında Osmanlı. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- HALAÇOĞLU, Y. (2007). Ermeni Tehciri. İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.
- <http://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/>. (2018, 09 10). <http://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/kronoloji> Erişim tarihi: 03.05.2019
- KALAYCI, R., & KOCA, S. M. (2015). İnsani Yardımların Türkiye Dış Politikasında Artan Etkisi: AFAD Örneği.
- ŞAHİN, M. & ÇEVİK, S. (Dü) içinde, Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi (s. 155-185). Ankara: Nobel.
- KARADAĞ, H. (2016). Uluslararası İlişkilerde Yeni Bir Boyut Kamu Diplomasisi. Ankara: Nobel Yayınları.
- KAVOĞLU, S. (2018). Türk Kamu Diplomasisi Halkla İlişkiler Eksenli Model Arayışları. Konya: Eğitim Yayınevi.
- KAZANCI, M. (2016). Kamuda ve Özel Kuruluşlarda Halkla İlişkiler. Ankara: Turhan Kitabevi.
- MEMİŞ, E. (2005). Ermenilerin Kökeni ve Geçmişten Günümüze Türk-Ermeni İlişkileri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, VII(1 (Ermeni Özel Sayısı)), 1-11.
- NYE, J. (2017). Yumuşak Güç. (R. İ. AYDIN, Çev.) Ankara: BB101.
- OSKAY, Ü. (2005). İletişimin ABC'si. İstanbul: Der Yayınları.
- ÖZDAĞ, Ü. (2016). Algı Yönetimi. Ankara: Kripto.
- ÖZKAN, M. (2015). Türk Dış Politikasında Din ve Dini Diplomasi. M. ŞAHİN, & S. ÇEVİK (Dü) içinde, Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi (s. 133-135). Ankara: Nobel.
- POYRAZ, E. (2011) .“Tarihi Boyutuyla Avrupa Parlamentosu Ekseninde Ermeni Sorunu” *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, *The Journal for South-Eastern European Studies*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, sayı:17, yıl:2010, ss. 157-201.
- POYRAZ, E. & Talipoğlu,(2014). “Ermeni Meselesi Bağlamında Misyoner Okullarının Propaganda Faaliyetleri”, *Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı:21, yıl:2014
- POYRAZ, E. (2015). “Avrupa Parlamentosu'nun Ermeni Sorununda Referans 1987 Kararı Üzerine Şekillenen İletişim Diplomasisi” *Türk-Ermeni İlişkilerinin Yarını*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi,2015,s:81-95.
- POYRAZ, E. (2017). <http://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/>. <http://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/avrupa-birliginin-ermeni-soykirimi-sorunundaki-iletisim-stratejisi-1987-referans-ap-karari-ornegi/>Erişim Tarihi:25.04.2020

- POYRAZ, E. (2018). BİTMEYEN HESAP: Örtülü İletişim Stratejileri Bağlamında Avrupa Parlamentosu ve Türkiye, 2018, Glimmer Publishing, London U.K. ISBN: 978-1-78902-003-8. <http://glimmerpublishing.com/978-1-78902-003-8> Erişim Tarihi: 15.01.2019.
- POYRAZ, E. (2010). “Tanzimat’tan Önce Osmanlı Modernleşmesi”, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Researches About The Turks All Around The World, Kasım-Aralık 2010, cilt:95, sayı:189, s.135-158.
- SAĞLAM, Z. (2018, 06 15). Ortadoğu’da Güç Kavramı ve Değişen Dengeler. https://insamer.com/tr/guc-kavrami-ve-ortadoguda-degis-en-dengeler-uzerinden-guc-okumasi_43.html Erişim Tarihi :06. 06. 2018
- SANCAR, G. A. (2014). Kamu Diplomasisi ve Uluslararası Halkla İlişkiler. İstanbul: Beta Basım.
- SMITH, R. D. (2017). Strategic Planning for Public Relations . New York: Routhledge.
- TDK. (2019).
- TUNCER, H. (2009). DİPLOMASİNİN EVRİMİ. İSTANBUL: KAYNAK YAYINLARI.
- YILDIRIM, A., & ŞİMŞEK, H. (2000). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin.
- YILMAZ, S. (2012). Akıllı Güç. İstanbul: Kum Saati Yayınları.
- (2018). <https://www.diyenet.gov.tr/tr-TR>: <https://www.diyenet.gov.tr/tr-TR> adresinden alındı

GÜNÜMÜZ İRAN SİNEMASI'NDA BİR “ÖTEKİ”: AFGAN MÜLTECİLER

ÖZ

Göç eylemi sadece bedenen bir yerden ayrılmak veya gelmek üzerinden değil ekonomi, kültür, kimlik gibi çeşitli faktörel değişkenlerden yola çıkılarak değerlendirildiği için birçok alanın araştırma konusu haline gelmiştir. Bu çalışmanın konusu da göç ve öteki olgusu ekseninde İran Sineması'ndaki Afgan mültecilerdir. 1850'lerde doğal afet ve ekonomik koşullar nedeniyle İran'a ilk göçünü gerçekleştiren Afgan mülteciler, bu ülkeye en büyük göç hareketini ise 1979 yılındaki Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği işgalinden sonra yapmıştır. Sınır komşusunun sürekli göçleriyle artan İran nüfusu, bu önemli toplumsal hareketin izdüşümlerini sinemaya da yansıtmıştır. Son dönem İran Sineması'na konu olan Afgan mültecileri ele alması nedeniyle amaçsal örneklem dâhilinde seçilen iki film Baran (2001) ve Heiran (2009), bu çalışmada göç ve öteki olguları özelinde nitel yöntemlerden içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. İran Sineması'nda Afgan mültecilerin öteki sorunsalı özelinde nasıl ele alındığını tespit etmeyi amaçlayan çalışma, bu alanda yapılan tek çalışma olması nedeniyle de önem teşkil etmektedir. Çalışma sonucunda filmlerde Afgan mültecilerin “öteki” olarak İranlılarla güçlü sosyal ilişkiler kuramayan, güç şartlarda istihdam, sağlık ve eğitim gibi hizmetlerden faydalandırılmayan madun kesim olarak yansıtıldıkları bulgularına erişilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Öteki, Afgan, İran Sineması, Baran, Heiran.

AN “OTHER” IN TODAY’S IRANIAN CINEMA: AFGHAN REFUGEES

ABSTRACT

As migration does not mean to leave or come from somewhere but is regarded with such factors like economy, culture, identity etc., it has become a subject of many research fields. The subject of this study is Afghan refugees in Iranian Cinema in the context of migration and the Other. Afghan refugees who migrated to Iran for the first time because of natural disaster and economic circumstances in 1850s made the greatest wave of migration to Iran in 1979 after the invasion of the Union of Soviet Socialist Republics. Due to the constant migration of neighbouring country, the increasing population of Iran has reflected the projections of this important social movement onto the cinema as well. In this study, as they take the Afghan refugees as a plot in the recent period of Iranian Cinema, two movies, Baran (2001) and Heiran (2009) which are selected through purposeful sampling, are analyzed using content analysis of qualitative methods in terms of migration and the Other. The study which aims to find out how the Afghan refugees in Iranian Cinema are reflected in the sense of “the Other”, is crucial as it is the only study done on this issue. As a result of the study, it is found out that in the movies, the Afghan refugees are presented as the Other who can not establish strong relationships with Iranians and are victims of unemployment, bad health and education opportunities.

Key Words: The Other, Afghan, Iranian Cinema, Baran, Heiran

Tayfun ÇİFTÇİ

İLETİŞİM

tayfunn.ciftci@gmail.com

Birgül ALICI

Arş. Gör.Dr.

İLETİŞİM

birgualici@yyu.edu.tr

GİRİŞ

Ülkelerin en önemli toplumsal sorunlarından biri olan göç, tarihin en eski kavramlarından biri olarak kabul edilmektedir. Göçle ortaya çıkan önemli bir başka olgu ise “öteki” olma durumudur. Bu da genellikle dünya ülkelerinin göç yoluyla gelip kendi vatandaşı olmayan ve kendi kültüründen farklı her millete yabancı gözü ile bakması ile ilişkili bir durumdur. İlk defa 6. ve 7. yüzyılda Greklerin kendi ırklarından olmayan yabancıları nitelendirmelerinde kullandıkları öne sürülen öteki kavramı, günümüzde Avrupa ve Amerika gibi gelişmiş ülkelere, genellikle kendilerinden dini, siyasi, ekonomik vb. birçok anlamda farklı az gelişmiş veya gelişmemiş ülkeler için kullanılmaktadır.

Göç etme eylemi bu bağlamda genellikle geleni ve gideni yaşadığı yeni topraklarda öteki konumuna taşıyan sosyal bir eylem olarak nitelendirilebilirken, “öteki” ise yerleşik düzende mülkiyet ve aidiyet duygusu gelişen insanın, kendinden başkasını yabancı olarak görmesi ile kendini belli etmektedir. Zira kendi kültür, örf ve adetleri ile yaşayan insan, başka bir kültürün fraksiyonlarını ötekileştirmiştir. Bu nedenle gelenin geldiği yerde, gidenin de gittiği yerde öteki konumuna maruz kalması, göç konusunu işleyen çeşitli düşünceler, yazar ve sanatçıların da ana odağında bu şekilde yer alabilmektedir.

Göç, ülkeler bazında etkileri büyük olan önemli bir sosyal hareketliliklerdir. Günümüzün en önemli gündem maddelerinden birini teşkil eden bazı Ortadoğu ülkelerinin zorunlu göç dalgası da bu anlamda en başta sınır komşularında yoğun bir hareketliliğe neden olmuştur. Örneğin Sovyetlerin 1979’dan itibaren Afganistan’ı 9 yılı aşkın işgalıyla başlayan iç savaşıdan en çok Afganistan’ın Pakistan, İran gibi sınır komşuları etkilenmiştir. Sovyetlerin Afganistan’a savaş açması ile başlayıp ABD’nin 11 Eylül 2001 saldırılarının sorumlusu olarak Taliban’ı görmesi ile devam eden müdahalesi ve hep süre gelen iç savaşlar, toplu Afgan mülteci kaçışlarının ise en yoğun olarak sınır komşu İran’a yapılmasına yol açmıştır. İranlı yönetmenler de Afgan mültecileri filmlerinde yoğun olarak işlerken bu kanayan yaraya farklı bir form kazandırmışlardır.

Afgan mültecilerin İran Sineması’nda “öteki” olarak konumlanması sorunsalından yola çıkan bu çalışma, İran Sineması’nda Afgan mültecilerin öteki olgusu ekseninde nasıl işlendiğini tespit etmeyi amaçlamaktadır. İran Sineması’nda göç ve öteki olgusu ekseninde mültecileri ele alan çalışmaların yetersizliği nedeniyle önemli olan bu çalışmada amaçsal örneklem tekniğiyle örneklem olarak Afgan mültecileri konu edinen Baran (2001) ve Heiran (2009) filmleri alınmıştır. İncelenen bu filmler İran Sineması’nda Afgan mültecileri göç ve öteki ilişkisi ekseninde nitel içerik analizi yöntemi ile ele almaktadır. İçerik analizi basılı, işitsel veya görsel kitle iletişim araçlarıyla verilen mesajları ideoloji, toplumsal cinsiyet gibi birçok açıdan incelemektedir.

Tek bir yöntem olmaktan ziyade, içerik analizinin mevcut uygulamaları üç farklı yaklaşım ekseninde değerlendirilebilir: Geleneksel, yönlendirilen veya özetleyici. Her üç yaklaşım da doğal paradigmaya uygun metin verilerinin içeriğinden anlamlar üretmek için kullanılmaktadır. Yaklaşımlar arasında en büyük farklılıklar kodlama şemaları, kodların kökenleri ve güvenilirlik tehditleridir. Geleneksel içerik analizinde, kodlama kategorileri doğrudan metin verilerinden elde edilmiştir. Yönlendirilmiş yaklaşımda ilgili araştırma bulguları veya teorisinden elde edilen kodların rehberliğindeki araştırma bulguları veya teorisine analiz yapılmaktadır. Özetleyici içerik analizi ise araştırmacının ilgisi ya da literatür değerlendirmesinden yola çıkarak belirlediği anahtar kelimeler veya kavramlar eşliğinde belli sayımları veya karşılaştırmaları yorumlar (Hsieh ve Shanon, 2005: 1277). Bu bağlamda kavramsal çerçeveden sonra özetleyici içerik analizi yaklaşımıyla göç ve öteki kavramları ekseninde belirlenen filmlerdeki mesajların yorumlanmasına çalışılmıştır. Bunun için çalışmada öncelikle göç, öteki ve mülteci kavramlarına değinilmiş, daha sonra 2000'ler İran Sineması'nda göç ve öteki kavramı irdelenmiş, son olarak da Heiran ve Baran filmleri ekseninde göç ve öteki konumundaki Afgan mülteciler incelenmiştir.

1. GÖÇ, ÖTEKİ ve MÜLTECİ KAVRAMI

Göç, bireylerin siyasi, toplumsal, kültürel ve ekonomik nedenlerle buldukları yerden farklı bir yere hareket etmelerine verilen genel bir adlandırma, evrensel bir olay şeklinde tanımlanabilir (Koçak ve Terzi, 2012:163-164) Göçe sebep olan öğeler göç süreci ve sonrasında da ciddi ölçüde etkilemiştir. Ekonomik nedenli göçler genellikle farklı siyasi, sosyal ve ekonomik sonuçların ortaya çıkmasını tetiklemektedir. Siyasi nedenli göçler ise radikal siyasi eğilimlere, keskin ve bilinçli bir siyasallaşma duygusuna, güçlü bir diasporanın oluşumuna ve sosyal bütünleşme konusunda dirençli bir grup psikolojisine sahip olmaya ortam hazırlamaktadır (Ekici ve Tuncel, 2015:13-14). Çünkü göç eden gruplar gittikleri coğrafyada belli özellikleri üzerinden ayrı bir dış grubun üyeleri ve “ötekiler” olarak konumlanmaktadır.

Çoğunluk toplumu için bir tehlike olarak algılandığından korku ve sınırlamayı beraberinde getiren öteki” ve “yabancı” konumunda görülen bu dış grubun üyeleri, düzeni tahrip etme potansiyeline sahip kişiler olarak tanımlanmaktadır (Onur, 2003:259). Bireyin zihninde “ben” ve “biz” olarak yaşanan ve öğrenilen bilgiler sonucu kodlanan gruplandırma olumlu özelliklerle ilişkilendirilirken, bunun dışında kalanların “onlar” şeklindeki gruplandırılması genellikle olumsuz özellikler atfedilerek “öteki” olarak nitelendirilmektedir. “Onlar”, başka bir ifadeyle öteki kimliği; geçmiş yaşantılar, deneyimler ve önyargılar neticesinde şekillenen ve söylem aracılığıyla pekişen bir dışlama mekanizması olarak işlev görmektedir. “Ötekiler” bir anlamda dış görünüş açısından ana akıma uymayanlara ya da toplum genelinde kabul görenden aykırı düşünce ve davranış kalıpları sergileyenlere verilen genel bir etikettir (Ünür, 2013:253). Ötekileştirme ise bu bağlamda “biz” (insanın kendini ait hissedip bağ kurduğu) ve “onlar” (dil, din, ırk, cinsiyet, cinsel yönelim gibi

kategorilerle diğerlerinden farklı olan) denklemi üzerine inşa edilen iç ve dış grup şeklinde bir çeşit grup yaratma sürecidir (Tekgürler, 2015:6).

Günter Frankenberg (1994:47) ötekiyi, “başka bir ülkede doğmuş olan, sonradan gelen, devlete yabancı, vatansız, konuk, ait olmayan, mülteci ya da turisttir” şeklinde tanımlamaktadır. Bu tanıma göre öteki bizden olmayan herkesi işaret etmektedir. Ötekinin farklı kimlik tanımı ve sınırını çizmekle bireysel kimliğin de varlığı ortaya çıkmaktadır. Bunun için de benzerlik ve farklılık durumları önemli olmaktadır; çünkü kimlik ötekinin onu kabulüyle gerçekleşmektedir (Kaçar, 2018:9-11). Bu bağlamda biz ve onlar (ötekiler) arasındaki karşılaştırmayı ele alan sosyal kimlik kuramı da bireyin benlik saygısını korumak ve yüceltmek adına üyesi olduğu gruba aidiyet ve birliktelik duygularıyla nasıl anlam yüklediği, diğer grupların üyelerini nasıl ötekileştirdiği üzerinde faaliyetlerini sürdürmektedir (Madran, 2012:73-82).

Toplumdaki ötekileri arttıran unsurların başında ise kapitalist ekonomik sistemde büyük sermaye sahibi hâkim güçlerin etkisi bulunmaktadır. Çünkü üretim araçlarını elinde tutan bu güçler, diğerlerini dışarıdaki “ötekiler” haline getirmekte ve ürettiği politikalarla onların emeklerini sömürmektedir. Asıl üretici zengin sınıf da diyebileceğimiz bu kesim, aynı zamanda toplumların kimliklerinin inşasında önemli rol oynamakta, siyasi ve ekonomik güçle donatıldıkça da bağımlı, ezilen ve mağdur edilen madun sayısını artırmaktadır (Kaçar, 2018:11-12). Bu madunların içinde “öteki” konumunda önemli yer teşkil eden kesimlerden biri ise mültecilerdir.

Göç olayını gönüllü olarak gerçekleştiren kişiler olarak bilinen göçmenler (Koçak ve Terzi, 2012: 165) ve ülkelerinden savaş, zulüm gibi çeşitli nedenlerle ayrılıp uluslararası anlaşmalarla korunan kişiler olan mülteciler, ülkelere göre değişiklik gösterse de buldukları yerlerde genellikle ötekileştirme politikaları, güvenlik problemleri, yabancı düşmanlığı, ayrımcılık ve ırkçılık uygulamaları gibi sorunlarla mücadele etmektedir (Güllüoğlu, 2019:26). Mülteciler hakkında tarihteki ilk düzenleme 1951 Cenevre Sözleşmesi ile gerçekleşmiş ancak daha sonra sözleşme bazı yetersizlikleri dolayısıyla yeniden gözden geçirilerek 1967 Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Düzenleme Protokolü ile güncellenmiştir. Bu protokole Türk hukuk sisteminde “30.11.1994 tarih ve 22127 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren Türkiye’ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye’den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” hükümleri gereğince sığınmacı kavramı eklenmiş ve mültecilik tanımı da yabancıların Avrupa’dan gelmesi şartı getirilerek tekrar düzenlenmiştir. 1967 yılında yürürlüğe giren protokoldeki mülteci kavramı ise; “ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle zulme uğrayacağından vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan (tabiiyeti yoksa bu tür olaylardan ikamet ülkesi dışında olan)

ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da korktuğundan yararlanmak istemeyen şahıs” şeklinde yer almaktadır (Bozbeyoğlu, 2015:64-65).

Mülteciler daha güvenli görerek göç hareketiyle gittikleri yerlerde var olan kültürü benimsemedikleri ölçülerde dönüştürerek burada yeni bir kimlik ve kültür inşa etmektedir. Bu yeni kimlik ve kültürel kabulleniş, geleneksel kültürleri ile yeni geldikleri ülkenin kültürünün karşılıklı etkileşiminden meydana gelmektedir. Dolayısıyla mültecilerin buldukları ülkelerdeki kültürleri tam olarak özümsememeleri veya özümsemek istememeleri de öteki konularını perçinlemektedir. Günümüzde daha çok varoş kesimlerin kenar mahallelerinde oldukça elverişsiz koşullarda yaşamlarını sürdüren mülteciler kimi zaman da barınma imkânından uzak parklarda, inşaat halindeki yapılarda veya geçici sığınma imkânına eriştikleri alanlarda hayat mücadelesi vermektedir.

2. YAKIN DÖNEM İRAN SİNEMASI'NDA GÖÇ VE ÖTEKİ'YE BAKIŞ

Göçler günümüzün en popüler konularından biri olarak gündemi sürekli meşgul ederken gitgide artan göçlerle orantılı olarak ülke nüfusları dalgalı bir seyir izleyebilmektedir. Özellikle zorunlu göç sonucu yaşanan sosyal hareketlilik, genellikle gidilen yerde de yoksun/yoksul olma hali üretmekte veya mevcut olan bu hali daha da derinleştirmektedir. Ayrıca yeni yaşam alanında karşılaşılan elverişsiz barınma koşulları ve istihdam gibi sorunlar genellikle tüm siyasi, toplumsal, ekonomik ve kültürel süreçlerin uzağında kalma durumuna neden olabilmektedir (Tümtaş ve Ergun, 2014:6). Bireyleri hızla toplumun dışına itip zamanla buldukları alana yabancılaştıran bu durumun en acı tarafı ise ötekileşen/diğerleşen bu kesimin devamlı olarak artıp sosyal yapıyı zedeleyecek ölçüde çoğunluk durumuna geçmesidir (Yıldız ve Alaeddinoğlu, 2011:459).

Dünya geneli itibariyle göç hareketliliği genellikle doğudan batıya ve güneyden kuzeye doğru olmaktadır. Göçmen akımına yoğun bir şekilde uğrayan bölgelerden birisi Avrupa diğeri Kuzey Amerika'dır. Amerika, daha çok Güney ve Orta Amerika ülkelerinden, Avrupa ise genellikle Orta Doğu, Afrika ve Güney Asya ülkelerinden göçmen almaktadır. Öte yandan göç süresi ve mesafesi arttıkça göçe katılım azalırken mesafenin katılımı bozucu bir unsur olduğu görülmektedir (Deniz,2015:209). Bu nedenle de göçler daha çok yakın bölgelere olmaktadır.

Zorunlu göç nedenlerine bakıldığında en önemli nedenler arasında işsizlik, savaş, açlık ve terör gibi nedenler bulunmaktadır. En yoğun göç bölgesi ise Ortadoğu'dur. Ortadoğu'da özellikle Afganistan'da Taliban yönetiminin baskıcı uygulamaları, uyuşturucu kaçakçılığıyla ilgili bağlantıları ve El Kaide gibi terör örgütlerini barındırması (Çınarlı, 2016:82) büyük göç dalgasını başlatmıştır. Ülkede 30 yılı geçkin süre işgal ve iç savaşla ortalama ömür hemen hemen 50 yıla gerilemiş, açlık, sağlık sorunları ve işsizlik hat safhalara varmıştır. 2000-2016 yılları arasında yıllık 2,5 milyona tekabül eden göç hareketiyle (Yazıcı, 2019:43-47) Ortadoğu ülkeleri arasında ilk sıralarda yer alan Afganistan, göç konusunda daha çok Türkiye, İran ve Pakistan gibi komşu ülkeleri tercih etmiştir

(Birleşmiş Milletler Uluslararası Göç Örgütü, 2019:37-41). Bu komşu ülkelerden Pakistan ve İran hükümetleri ise özellikle 2000'lerden sonra kendi ülkelerinde yaşayan Afganların sayısını azaltmak için sıkı yaptırımlar uygulamışlardır. Örneğin İran, Afganlar için hayat pahalılığını arttıran İranlı işverenlerin Afgan işçilerin işe alımını yasaklayan politikalar uygulamıştır (Yıldırım, 2018:140).

Komşu ülkeler dışında Batı ülkelerine yönelen göçmenlerden özellikle İslâmiyet'i benimseyen Müslümanlar, gittikleri çoğu ülkede olduğu gibi buralarda da “öteki” olarak çeşitli baskı ve katliamlara maruz kalabilmiştir. Örnekler vermek gerekirse, 1990 yılında Yugoslavya'nın dağılması neticesinde Sırp, İslam ve Türk düşmanlığından dolayı 100.000'den fazla insanı katletmiştir. Hollanda'da birçok cami farklı zamanlarda kundaklanmıştır. İsviçre'de 2005 yılında minare inşası yasaklanmıştır. Buna karşılık 1979 İran Devrimi ise Batı düşmanlığıyla ilişkilendirilmiştir. Çünkü 4 Kasım 1979'da ABD büyükelçiliği basılmış ve içindeki kişiler 1,5 yıla yakın rehin alınmıştır. Bu nedenle dünya basını nefret söylemleriyle İslâm dinini barbar bir din olarak ilân etmiştir (Arvas, 2016: 121-122). “Öteki”, belli gruplar tarafından din dışında milliyet, dil, mezhep, ırk, cinsiyet, kültür vb. çok çeşitli kategoriler altında da tanımlanabilir. Ataerkil sistemi katı kurallarıyla yaşayan toplumlarda öteki konumunda ezilen kadınlar, beyaz ırkın siyah ırkı öteki olarak görmesi, İsrail milliyetçiliğinin Filistin milliyetçiliğini ötekileştirmesi bu anlamda örnek olarak verilebilir.

Sinema açısından ötekileştirme olgusuna bakıldığında ise gerek Hollywood gerekse diğer ülke sinemalarında din, dil, ırk, cinsiyet vb. birçok açıdan tarihi gerçeklerden ve yaşanmışlıklardan yola çıkılarak bu olgunun işlendiği görülmektedir. Örneğin Sınırı Geçmek (2009) filminde babaları dışında ABD vatandaşı olan Müslüman İranlı ailenin en küçük kızı Zehra, İslâmi ahlak kurallarına uygun davranmadığı gerekçesiyle aile tarafından dışlanmakta ve bu nedenle de filmde aile “öteki” olarak konumlandırılmaktadır. İran İslam Devrimi ve sonrasını anlatan Persepolis (2007) filminde ise arka planda yer alan Amerika'daki Özgürlük Heykeli'nin yüzü, kuru kafa sembolü ile gösterilmekte ve Amerika ötekileştirilmektedir.

İran Sineması'nda “göç” ve “öteki” konumunun birlikte ele alınışına bakıldığında 1990'lı yıllarla birlikte bu eğilimin işlenişinin belirginleşmeye başladığı görülmektedir. Bu gerek göçle İran dışında farklı ülkeden gelmenin gerekse İranlı olup başka ülkeye göç etme mücadelesi vermenin veya İranlı olarak göç ettiği yerde yabancı olmanın beraberinde getirdiği “öteki” konumu ve eleştirisi şeklindedir. Farklı ülkeden İran'a göç eden ve öteki olarak işlenen filmlere bakıldığında ağırlıklı olarak Bisikletli Adam (1987), Baran (2001), Heiran (2009) gibi filmlerde de görüldüğü gibi İran'da yaşayan Afgan mültecilerin yaşadıkları sıkıntılar dile getirilmiştir. Bunun dışında İran'da veya İran-İrak sınırı gibi sınır bölgelerde yaşayıp bu topraklarda öteki olarak çeşitli zorluklarla mücadele ettiği iddiası taşıyan filmlerde Kürt kimliğinin ön plana çıktığı görülmektedir.

Naficy, İran İslâm Devrimi (1979)'nden sonra bazı sinemacıların sansür, hapis gibi uygulamalara karşı İran'ı terk edip gittikleri ülkelerde yurt özlemiyle sürgün sineması adıyla yeni bir tür inşa ettiklerini belirtmektedir (Naficy, 1997:675). Alternatif bu tür İran filmleri, Hollywood anlatısı

karşısında kendine özgü minimal anlatım tarzını benimseyen ve yapım olanaklarıyla da sinemalar yerine genellikle “öteki” olarak festivallerde yer alabilen filmlerdir (Kirel, 2006: 59-60). Kendi ülkesinden ayrı, çoğu kez filmlerine gösterim imkânı bulamamış bir nevi sürgün sinemacı olarak değerlendirilen İran asıllı Kürt yönetmen Bahman Ghobadi’nin Kürt kimliğinin yurtsuzluğu üzerine çektiği filmleri genellikle bu kapsamda değerlendirilmektedir.

Ghobadi bu filmlerinde Kürtleri, ülkelerinde mülteci konumuna düşürülse de kendi coğrafyasından ve kültüründen beslenen, geçimini kaçakçılık gibi yasa dışı yollarla sağlamaktan başka çaresi olmayan ve sürekli “öteki” muamelesi gören bir kimlik olarak sunmaktadır (Alıcı, 2015:274). Özellikle Sarhoş Atlar Zamanı (2000), Anavatanımın Şarkıları (2002), Kaplumbağalar da Uçar (2004) ve Yarım Ay (2006) gibi filmlerinde Kürtlerin bulunduğu topraklarda sürekli baskı altında ve mülteci konumunda yaşadığı vurgusu belirgin şekilde yansıtılmaktadır. Aynı vurguyu Samira Makhmalbaf, Karatahta (2000) filminde Halepçe Katliamı sonrası İran’a göç eden Kürtlerin İran-İrak sınırında yaşadığı sıkıntılar üzerinden anlatmaktadır. İranlı Kürt yönetmen İbrahim Saeedi’nin Mandoo (2010) filmi de benzer şekilde İran İslam Devrimi esnasında Irak’a göç etmek zorunda kalan İranlı Kürt bir ailenin “öteki” olarak çektikleri sorunları dile getirmektedir. Shahram Maslakhi, Salem Salavati, Taha Kerimi gibi Kürt yönetmenler de Kürtlerin göç konusuna değinen filmler yapmışlardır.

İran-İrak Savaşı Dönemi (1980-1988)’nde çok sayıda askerin şehit olması ve binlerce İranlının yaşadıkları yerleri terk ederek buldukları coğrafyalarda “öteki” konumuna düşmesi özellikle 1990’lı yıllardan itibaren İran filmlerinde sıklıkla işlenmeye başlamıştır. Bahram Beyzaie’nin Küçük Gariban Bashu (1990), Hosro Sinayi’nin Aşkın Sokaklarında (1992), Kiyanus Ayyari’nin Abadaniha (1993) filmleri savaş yüzünden bulunduğu İran topraklarından göç eden ailelerin dramını konu edinen filmlere örnek olarak verilebilir (Oylum ve Sivaslıoğlu, 2011:29-30).

İranlı yönetmen Asgar Ferhadi, göç sorununa eğilen önemli yönetmenlerdendir. Doksanlarda göçle ilgili senaryosunu yazdığı Düşük Rakım (Yönetmen İbrahim Hatemi Kiya) filminden sonra Elly Hakkında (2009), Nader ve Simin: Bir Ayrılık (2011) ve Geçmiş (2013) filmlerinde göç konusunu gerçekçi bir şekilde yansıtmaya çalışmıştır. Bu filmlerden Düşük Rakım filminde göç etmek isteyenlerin gitmek istedikleri ülkelerde herhangi bir garantilerinin olmadığını, bütün çabalara rağmen bazı arzuların gerçekleşemeyeceğini vurgulamaktadır (ParsToday, 2019). Nader ve Simin: Bir Ayrılık filmi bir aile üzerinden İran’daki yaşam şartlarını ve Batı algısını karakterlerin psikolojik durumları ekseninde işlemektedir. Elly Hakkında filmi, daha önce Almanya’ya göç etmiş ve burada yaşayan Ahmad karakterinin İran’ı ziyareti sırasında arkadaşlarıyla Hazar Gölü tatilinde yaşadıkları anlatmaktadır. Geçmiş filmi ise karısı Marie’nin daveti üzerine İran’dan Paris’e giden Ahmad’ın kızı ve eşi arasındaki gerginliğin farkına varıp düzeltme çabasını konu edinmektedir. Ferhadi bu filmlerinde göçle birlikte yaşanan bireysel ve toplumsal travmaları, karakterlerin gittikleri bölgelerde yabancılaşma ve ötekileşme durumlarını gerçekçi bir üslupla izleyiciye aktar-

maktadır.

1978-2018 yılları arasındaki İran filmlerine genel olarak bakıldığında, formalist bir biçimde göç meselesinin ele alındığı görülmektedir. Filmlerde İran'dan ayrılmış başka ülkelere daha iyi koşullar ve güvenlik gibi nedenlerle göç eden insanların tekrar güven koşulları sağlanınca İran'a dönme arzusunda oldukları duygusu verilmektedir. Farklı ülkelere göç etme kararı almanın genellikle hayat tarzı, kişisel problemler, iş bulma gibi sorunlarla işlevi olmayan bir çözüm yolu seçtikleri vurgulanarak filmler ya trajik sonlanmakta ya da karakterlerin Batı'daki ütopya ulaşamadıkları anlaşılmaktadır (ParsToday, 2019).

Göç dışında kimi zaman da Batı kültürünün, iktidara yakınlık veya uzaklığın, din, siyasi görüş, kimlik, milliyet vb. açıdan farklı olmanın, kadınların, engelli-hasta bireylerin, yoksul olmanın, yalnızlığın ve kimsesizliğin öteki olarak konumlandırılıp eleştirildiği filmler de mevcuttur. Örneğin Cennetin Rengi (1999) filminde Muhammed'in görme engelli olması nedeniyle dışlanıp ötekileştirilmesi konusu işlenirken, Samira Makhmalbaf'ın Elma (1998), Cafer Panahi'nin Daire (2000) ve Pouran Derakhshandeh'in Şşş Kızlar Bağırılmaz (2013) filmlerinde kadınların "öteki" konumunda yaşadıkları sıkıntılar dile getirilmektedir.

3. BARAN VE HEİRAN FİMLERİ ÖZELİNDE AFGAN "ÖTEKİ" OLMANIN DEĞERLENDİRİLMESİ

İran Sineması'nda incelenen filmlerin çekildiği dönem, auteur dediğimiz yönetmenlerin insan ve toplum sorunlarına değinen filmler yaptığı sosyal sinema denilen (1997-2006) dönemdir (Pour, 2007: 142). Döneme özgü bir üslupla toplumsal gerçekçi anlayışla üretilen her iki film de Afgan mülteci meselesini ana odağına almaktadır. Yaşadıkları doğal afet, ekonomik sorunlar ve siyasi nedenlerle Afgan mültecilerin 1850'lerden itibaren yakın ülkelere İran'a göç etmesi, zamanla göçle geldikleri için "öteki" konumunda maruz kaldıkları ötekileştirme politikaları (Kaçar, 2018:87) Baran ve Heiran filmlerindeki Afgan karakterler eşliğinde (Baran ve Heiran) bize sunulmaktadır. Mecid Mecidi'nin yönettiği Baran ve Shalimeh Arefpour'un yönettiği Heiran filminde, Baran ve Heiran'ın yaşadığı dramda onları seven karakterler de acı çekip bu drama ortak olmakta ve film boyunca direnmeleriyle bir nevi yönetmenlerin ötekileştirme politikalarına olan muhalif tutumlarını ortaya koymaktadır.

3.1. BARAN (2001) FİLMİ

Yapımı: 2001-İran

Yönetmen ve Senarist: Mecid Mecidi

Yapımcılar: Mecid Mecidi, Fouad Nahas

Oyuncular: Zahra Bahrami (Baran), Hossein Abedini (Lateef), Reza Naji (Memar), Abbas Rahimi (Soltan)

Görsel 1. Baran Filmi

İran devrimi sonrası 1990’lardan itibaren sinema diliyle büyük ses getiren İranlı yönetmenlerden Mecid Mecidi, Baran’da sembolik anlatımla İran’daki Afganların sessiz çığığının altını çizmektedir. Filmde aşk teması oryantalist bakış açısı ile karşılık beklemeden sevmek, severken onu incitmemeye dikkat etmek, onun var olduğu alanlarda yaşamaya dair bir umut beslemek ekseninde incelikli olarak işlenmiştir. İnşaat işçisi olan Azeri bir gencin Afgan bir kıza olan aşkı özelinde film, Afgan göçmenlerin ekmek parası kazanmak için çekmiş olduğu zorluklar, emek sömürsü, devlet baskısı ve ataerkil toplumun içerisinde kendine yer arayışında olan kadın figürünü sosyal gerçeklik çerçevesinde vurgulamaktadır.

Film Sovyetler Birliği ile Afganistan arasında olan savaş ve sonrasında başlayan iç savaşın sonucunda İran’a mülteci olarak gelen göçmenler hakkında ekrana gelen bilgiler ile başlamaktadır. Daha sonra filmin ana karakteri Lateef, fırından ekmek alarak inşaata götürürken görülmektedir. Ekmek, insanoğlunun temel gıdasının olmasının yanı sıra yaşam mücadelesini, insanların çalışma sebeplerini içeren bir dizi sembolik ifadelerin de karşılığıdır. Ekmek kavgası, ekmek parası için çalışmak gibi deyimler bu nedenle kültürümüzde de yaygın olarak kullanılmaktadır.

Lateef’in ekmekle inşaata doğru gidişinin hemen ardından gelen sahnede ise gülümseyerek iki sevgilinin birbirleri ile oyunlarını izlediği görülmektedir. Bu sahne Lateef’in aşka bakışını, izlerken duyduğu mutlulukla vermektedir. Lateef’in modern bir yapının dış kapısının camından saçlarını düzeltmeye başlaması, ardından yapıdan çıkan modern giyimli bir kişinin tuhaf bakışları ve yolda yürürken yerde gördüğü parayı kimse görmesin diye ayağıyla gizlemeye çalışması toplumun modern İranlı ve öteki İranlı iki ayrı kesiminin gerçekçi portresini bize sunmaktadır.

İranlı Lateef filmde Türk, Azeri, Afgan, Kürt olmak üzere farklı kökenli işçilerle bir arada inşaatta çalışmaktadır. Görevi yemek yapmak, çay demlemek ve getir götür tarzı işler yapmaktır. İsminde yumuşak, nazik anlamları olsa da o bunun tersine hayatı alaya alan, kavgacı bir kişiliğe sahiptir. Afgan işçi Najaf'ın inşaattan düştüğü sahnede “Paraşütsüz mü atlamış” demesi, demlediği çayı beğenmeyen işçilere “Kendinize uşak tutun” diye karşı çıkıp kavgaya tutuşması gibi birçok diyalog ve olayda görülen bu yapısı, Baran'a olan aşkı ile birlikte farklılaşmaya başlar. Yönetmen güvercinleri taşıyan Lateef'ten, Rahmat gibi güvercinleri besleyen Lateef'e doğru dönüşümü bize ustalıklı sunmaktadır.

Göçlerle birlikte yaşanan kültürel çatışma, bireylerin psikolojik sorunlar yaşamasına ve kimlik krizine girmelerine neden olabilmektedir (Koçak ve Terzi, 2012:183). Filmde inşaatta çalışan Afgan işçilerin, İranlı işçilerden daha fazla çalışmalarına rağmen daha az para aldığı, ona rağmen İranlı işçilerin onlardan rahatsız olduğu görülmektedir. Bir gün Soltan, inşaattan düşen beş çocuk babası Afgan mülteci Najaf'a evde bakacak biri gerektiğinden onun en büyük çocuğunu işe alması için işveren Memar'ın yanına gelir. Rahmat diye tanıştırılan bu çelimsiz genç, aslında Najaf'ın kızıdır ve gerçek ismi Baran'dır. Ancak işe girmesi için erkek kılığına girmiştir. İran devletinin yapmış olduğu denetimlere karşı Afgan işçilerin sürekli saklanmak zorunda olduğu ve devletin izinsiz Afgan işçi çalıştıranlara karşı ciddi yaptırımları da filmde vurgulanmıştır.

Ötekileştirme bir nevi içe kapanma, yabancılaşma ve kişisel özgünlüğü kaybetmektir. Ayrıca diyalog ve diyalektikten uzak monoloğu esas alıp merkeze koymaktır (Efil, 2016:62). Rahmat ağır fiziki güç gerektiren ve erkeklerin er meydanı gibi kavgalarının hiç eksik olmadığı inşaatta dilsiz gibi konuşmayıp kendi kadınlığını ve kimliğini gizleyerek işe başlamış ancak istenileni yapacak güçte olmadığı için işten atılma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. İşten atılacağı düşünülürken Lateef'in görece rahat işi Rahmat'a verilir. Memar alışveriş yapabilmesi için Lateef'in kimliğini Rahmat'a vermesini isteyince Lateef iyiden iyiye öfkelenir ve Rahmat'a tokat atar. Bundan sonra Rahmat'a karşı kin gütmeye başlayan Lateef, onun yaptığı yemekler ve çay işçilerce beğenilse de kendisini onun hizmetlerinden geri tutar. Bir gün mutfağı dağıtır. Ancak Rahmat her şeyi sineye çeker, mutfağı toplarlar. Kadının elini değdirdiği her şeyi güzelleştirdiği gibi temizlik yapar, duvarları sıvar. Raflara koyduğu kapların ve kavanozların altına gazete serer. Sarmaşık çiçeğini cam kavanoza koyar. Sarmaşık evlerde mahremiyet ve sınır yaratma ihtiyacına binaen burda Rahmat'ın kadın Afgan mülteci olarak kendi mahrem alanını yaratma çabasına işaret etmektedir.

Bir başka gün Soltan ve Rahmat gelirken Lateef başlarına kireç suyu döker. Rahmat da temizlenirken söylediği şarkıya kulak veren Lateef onun kadın olduğunu öğrenir. Yönetmen Lateef'in Rahmat'ı izlediği sahneyi rüzgâr metaforunu kullanarak izleyiciye

ulaştırmaktadır. Rüzgâr ilahi bir olayın öncesinde ya da gerçekleşmesinde büyük bir kırılmaya neden olacak olayların öncülleri ve habercisi niteliğindedir. Rahmat'ın aralanan perdeden mutfağa yönelmesine neden olur. Film bu sahneden sonra izleyiciye farklı bir Lateef'i izleme imkânı sunmaktadır. Kendine çeki düzen vermeye başlayan Lateef artık Afgan mülteci Rahmat için diğer işçilerle, İran devlet görevlileriyle kavga etmektedir.

Devletsiz, mülkiyetin olmadığı toplumlarda doğa ortak bir mülk olarak algılandığından herkesin yararlanmasına açıktır ve hırsızlık, dolandırıcılık gibi suçlar görülmemektedir. Bu nedenle devletinden uzak, belli etnik kökenli bireyler toplumca yaygın kabul gören bir bakışla suçla özdeşleştirilmekte ve ötekileştirmenin gerekçesi haline getirilebilmektedir (Doğan, 2016:152-153). Rahmat devlet görevlilerince yakalanınca Memar suçlu olarak hem ceza öder hem de yanında Afgan ları çalıştıramaz hale gelir.

Lateef, Rahmat'ın gitmesiyle üzgündür ve boşluğa düşer. Rahmat yokken sarmaşık çiçeği büyümüştür. Rahmat'ın beslediği güvercinleri Lateef beslemeye başlar. Güvercin burada özgürlüğün sembolüne dönüşmüştür. Lateef, Baran'dan kalan saç tokasını da şapkasının kenarında taşımaya başlar. Sonunda inşaat kendisine dar gelmeye başlayınca sevdasının peşine düşerek Rahmat'ı bulmaya karar verir. Karşısına çıkan ayakkabı tamircisinin Lateef'e "Yalnız yaşayan Allah'a komşu olur. Ayrılık öyle bir ateştir ki yürek yakar" sözleri Lateef'in duygularına tercüman olmuştur. Düşünceye dalsa da mutlu olmuştur. Rahmat'ı diğer kadınlarla birlikte ağır taşları kaldırırken bulur. Sonunda suya düşen Rahmat'ı kadın arkadaşı kaldırır. Lateef bir yıl boyunca inşaatta çalışarak hakettiği parayı Memar'dan kızkardeşinin hasta olduğu yalanıyla ister. Rahmat'ın babası Najaf'a vermesi için Soltan'a verdiği para ile Soltan Afganistan'a kaçar. Lateef'e parayı geri getireceğine dair not gönderir. Bu sahnede asma kilitler ve bezlerin dilek dilenip asıldığı bir pencere ekrana gelir. Kökenleri Şamanizm'e kadar dayanan bez bağlayarak dilek dileyip bekleme inancı Lateef'in de umutla bekleyişine sembolik bir gönderme niteliğindedir.

Lateef, Najaf'a yardımcı olamamanın üzüntüsüyle son çare biriktirdiği bir miktar para ile koltuk değnekleri yaptırır. Açık kapıdan içeri girip bazı konuşmalara kulak misafiri olur. Najaf'ın kardeşi ölmüştür. Çocukları yetim ve korunmasız kalmıştır. Kızı Baran'ın çalışmasıyla geçindiklerini söyleyen Najaf çaresizce ağlamaktadır. Bu konuşmadan Rahmat'ın gerçek isminin Baran olduğu öğrenilir. Aslında Rahmat da rahmet anlamıyla Farsça'daki Baran; yani yağmurun farklı bir karşılığıdır.

Zor durumda olan Najaf, Memar'ın yanına borç istemeye gelip boş döner. Lateef, Baran'ın zor şartlarda çalıştığını bildiğinden iş yükünden kurtarmak adına alışverişlerde kullandığı elindeki tek varlığı olan kimliğini satıp parayı Najaf'a Memar gönderdi diyerek verir. Ancak parayla Afganistan'a gideceklerini öğrendiğinden üzgün bir şekilde etrafta dertleşecek ayakkabıcı veya herhangi bir kimse arar. Hemen ardından mezarlığın

olduğu yere gelip suda yüzünü yıkaması arınmasını, Baran'ın tokasının bulunduğu şapkasını bırakması beşeri aşktan ilahi aşka yönelişi göstermektedir. Baran'a âşık olmasına neden olan rüzgârla aralanan perde, bu kez farklı bir sebep için aralanmıştır. Bu perdeyi gören Lateef ilahi aşka yönelmek için mescide doğru yürür. Geceyi mescitte geçirir.

Filmin genelinde Afgan kadın ana karakterin ismini de çağrıştıran kapalı ve yağmurlu bir hava hâkimdir. Baran ve ailesinin yani Afgan mültecilerin ana yurtlarına dönüş sahnesinde yönetmen bize yine kapalı havayı göstermektedir. Toparlanma esnasında Baran'ın elinden yiyecekler yere düşer. Lateef koşarak Baran'a yardım eder. İkili arasında ilk göz göze gelme gerçekleşir. Baran hafif tebessüm eder. Yürürken ayakkabısının çamura batıp ayağından çıkması üzerine Lateef ayakkabısını elleri ile temizleyip giymesine yardım eder. Bu doğru medeniyetinde kadına verilen değer bir sembolik anlatıdır ve film boyunca görülen tek yakınlaşma anlarıdır. Baran burkasını yüzüne geçirir. Artık o erkek Rahmat değil kadın Baran'dır. İslâmi bakış açısının da hâkim olduğu filmde kadınlar namahrem erkekler karşısında örtülüdür. Yiyecek toplama esnasında ellerin hiç değmemesi, filmin başında oynayan sevgililerin birbirlerine mesafeli oluşu, Baran'ın film boyunca konuşmaması ve tensel temasla ilgili sahnelerin yokluğu aynı zamanda dönemin bu tarz gösterimlere sansür politikaları ile de ilişkilidir.

Filmin son sahnesi yönetmenin sembolik anlatımının da zirveye çıktığı noktadır. Baran eşyalar yüklü aracın arkasında Afganistan'a giderken Lateef'e bakmaktadır. Lateef üzgün bir şekilde Baran ve ailesinin çıktıkları boş eve yönelirken Baran'ın çamurdaki ayak izini fark eder. Ayak izinin yönü eve doğrudur. İzin eve doğru olması Lateef'in içinde Baran'ın geri döneceğine dair bir ümidi körükler. Birden yağın yağmur suları da ayak izini doldurmaya başlayınca Lateef'in yüzünde gülümseme belirir. Baran ve Rahmat isimlerinin çağrıştırdığı yağmurla, Lateef'te Baran'ın döneceği umudunun süreceği verilmek istenir.

3.2. HEİRAN (2009) FİLMİ

Yapımı: 2009-İran

Yönetmen: Shalizeh Arefpour

Senarist: Shalizeh Arefpour, Naghmeh Samini

Yapımcılar: Rahşan Beni İtimad, Jahangir Kosari

Oyuncular: Baran Kosari (Mahi), Mehrdad Sedighian (Heiran), Zhaleh Sameti

Görsel 2. Heiran Filmi

Yönetmen Shalizeh Arefpour'un Heiran filmi yine Afgan ile olan aşk ve İran'a sığınan Afgan mülteci sorununu ana odağına almıştır. Bu kez Afgan mülteci sorununa kadın yönetmen ekseninden bakılmıştır ve Afgan olan erkek karakter Heiran, filmin de adı olmuştur. Film lise öğrencisi olan İranlı Mahi ile hem okuyup hem çalışmak zorunda olan Afgan Heiran'ın aşkı ve zorlu birlikteliklerini ele almaktadır. Bu ekseninde İranlı ailenin ve toplumun tutumu, devlet baskısı, Afganların sömürü altında zorlu çalışma şartları filmde vurgulanan noktalardır.

Film Mahi'nin bir kapının üst gözünden erkeklerden oluşan bir topluluğa bakışı ve onların içinde tanıdık yüz olmadığını dile getirmesiyle başlamaktadır. İlerleyen bölümlerde Mahi'nin aradığının, eşi Afgan Heiran olduğu anlaşılmaktadır. Daha sonra film geçmişe döner ve Mahi ile Heiran'ın ilk karşılaştığı anı verir. Mahi okul çıkışı bindiği minibüste aynı minibüsteki Heiran'ın taklidini yaparken birden göz göze gelirler. Mahçup olan Mahi daha sonraki karşılaşmalarında Heiran'a ilgi duymaya başlar. Heiran da ondan hoşlanmaktadır. Önce elindeki ekmeği sonra yüreğini Mahi ile paylaşır. Burada ekmek Baran filminde olduğu gibi rızkını kazanmak için fabrikada güç şartlarda çalışıp aynı zamanda okumak zorunda olan Afgan Heiran'ın hayat mücadelesine sembolik bir göndermedir.

Filmde yine Baran filmindeki gibi oryantalist bakış açısı ile Doğu'nun aşk anlayışına özgü üsluplar ve duygu yüklü anlamlar dikkat çekmektedir. Yağmur altında önde Heiran arkada Mahi bisikletle giderken duygu yüklü müzik, anlatımı desteklemektedir. Mahi'nin bir elinde Heiran'ın verdiği kır çiçekleri bir elinde şemsiye yeşillikler içinde

gülerken koşturduğu sahneler, dedesine “kalbimde bir şeyler oluyor” demesi, dedesinin sözlerine karşılık mahcubiyetten battaniyeyi üzerine çekmesi, Mahi ve Heiran’ın birbirlerine yoğun sevgileriyle birlikte hitapları, Afgan da olsa İranlı da olsa Doğu’nun saf-i aşk vurgusunu güçlendiren görüntü ve söylemlerdir.

İranlı aile aslında lise öğrencisi başarılı kızları Mahi’nin okuyup üniversite kazanmasını ve eğitimlerini tamamlamasını istemektedir. Bu nedenle kızlarının Afgan Heiran’la birlikteliğine karşı çıkarlar. Mahi ailesinin tüm yıldırma çabalarına rağmen aşkına sahip çıkar. Karanlıkta gece gizlice ateş yakıp ekmek yapmak için hamur yoğurur. Yanan ateş, onun içinde yanan aşk ateşinin de simgesi haline gelmiştir. Ekmek hamuruna Mahi ve Heiran isimlerini çizip pişirir ve onu Heiran’a götürmek için dedesini bir şekilde ikna eder. Ekmek burada da aşka verilen emeğin karşılığıdır. Dedenin “Ye bakalım ye. Kızım emek sarf etmiş” sözleri Mahi’nin ilerde artarak devam edecek emeklerinin de başlangıç noktasını oluşturur. Dede Mahi’yi uyarsa da isteklerini bir şekilde çaresiz kalınca yerine getirmeye çalışan hatta Heiran’la buluşmalarına ve birlikteliklerine yardımcı olan kişi olarak ataerkil yapının aksine davranışlar sergilemeyi sürdürmektedir. Heiran’ın Mahi’yi ailesinden istemesi için teşvik eder. Ancak Mahi’nin babası hem Heiran’ı kovar hem de kızı ve eşine sert çıkar. Çünkü Mahi’nin babası yabancı ve öteki olarak yaşadığı sıkıntılara karşı kızının aynı duruma düşmesini istememektedir. Heiran’ın bir gün mutlaka Mahi’yi Afganistan’a; yani savaş alanına götüreceğini düşünmektedir. Bu şekilde yönetmen tarafından asıl öteki olma sorununun daha genel bir sorun “aidiyet hissetmeme” olduğu vurgusu güçlendirilmiştir.

Afgan mülteci Heiran’a karşı İranlı anne babanın bakış açısı da aslında toplumun temsili gibidir. Mahi’nin annesinin Heiran’ın sınıf birinciliği hakkındaki konuşmasında “Afgan’dır isterse dünya birincisi olsun. Afgan adını duyunca her yanım titriyor” sözleri, İranlıların Afgan mültecilere film boyunca genel öteki kimliğiyle bakış açısını oluşturmaktadır. Ancak Mahi’nin kararlılığı neticesinde ailede de zamanla ataerkil kodlarda kırılmalar gözlemlenmeye başlayacaktır. Mahi, dedesi ile Heiran’ı görmek için gittiğinde onun bir inşaatta çalıştığını görür. Baran filminde ayakkabı tamircisinin Lateef’e Afganların hepsi inşaatta çalışır demesi gibi Afgan mülteci olup hayata tutunmak zor bir çalışma alanı olan inşaat, hamal, amelelik vb. çalışmayı gerektirmektedir. Ancak bu iş bile kaçak yollardan olmak zorundadır. İşverenler devlet baskısı nedeniyle kaçak işçi çalıştırmaya pek sıcak bakmamakta ya da çalıştırdıklarında oldukça düşük maaşlarda çalıştırıp bir nevi emek sömürüsü ile bu riski göze almaktadır.

Mahi her ne olursa olsun Heiran’dan ayrılmamaya kararlıdır. İçine düştüğü çaresizliği anladığında canına kıymaya karar verir. Dedesi en sonunda geri dönülmez sona bir çağrı gibi “Kadın ol ve sonuna kadar yanında kal” diyerek sorumluluğun bundan sonra

Mahi'nin kendisinde olduğunu hatırlatır. Filmin başından sonuna kadar dede ve kız torun arasındaki ilişki bu şekilde ataerkil toplumun kodlarına uymayan şekilde ilerlemektedir. Evlilik gerçekleştikten sonra ev sahibi olan akrabaları evini kiraya verir. Bu tek göz bir odadır. Heiran evin peşinatını vermek için okul kimliğini satar ve peşinatı öder. Ancak okul hayatı bitmiştir. Ardından gelişen olaylarda ise “öteki” görülene aşkının karşılığında geçim sıkıntısına düşmüş bir Mahi ve hayata tutunmak için bulduğu her işte çalışmaya razı bir “öteki” olan Heiran karşımıza çıkar.

Heiran çalıştığı yerlerde izin belgesi olmadığından tutunamazken en son çalıştığı tavuk çiftliğinde de hastalığa yakalanır. Vizesinin süresi dolan Tahran dışında çalışmak durumunda olan Heiran, Mahi'nin hamile olduğunu öğrenince mutluluk ile tedirginliği bir arada yaşayıp Afganistan'a bile gitmeyi düşünür. Kiralarını ödemeyecek durumda borç içinde olan çift oldukça zor günler geçirir. Bir gün evden çıkan Heiran dönmeyince Mahi eşini aramaya koyulur. Arkadaşına sorar. Aldığı cevap Afgan mültecinin öteki olarak düştüğü konumu özetler gibidir “Afgan budur işte ayağı sağlam yerde değil. Eğer bulamazsan göçmen ofisine uğra. Belki orada bulursun”.

Mahi'nin en zor günleri bundan sonra başlar. Dedesi ona acı gerçekleri bir kez daha söyler: “Bu çocuk yarın büyüdüğünde babasının kim olduğunu sorduğunda ben kimim? İrani miyim? Afgan mıyım? Ne cevap vereceksin ona? Bu sefil Afgan babasıyla ona nüfus cüzdanı da vermeyecekler. Bu ne biliyor musun? Sefaletin dibi; yani babası yok kimliği yok yani hiç yani asla yokmuş. Ne okul ne gelecek hiçbir şey. Annen ve baban buna yanıyorlar işte”. Hamile Mahi'nin bu sözlerden sonra sancısı tutar ve doğum yapar. Mülteci kamplarında eşini yalnız başına aramaya başlarken yardımına babası koşar. Baba figürünün ataerkil düzene özgü kodlarında filmin bu bölümünden sonra kırılmalar görülür. Kızını affedip torununu sevmeye başlar. Damadını Mahi ile birlikte arayıp Mahi'ye “Bundan sonra kendini, çocuğunu, bizi düşünmen gerekir. Ben ona nüfus cüzdanı alırım. Okula yeniden başlarsın. Üniversiteyi kazanırsın. Hayata yeniden başlarsın. Bu çocuğa da gözüm gibi bakarım” sözleriyle destek olacağını belirtir.

Mahi'nin evindeki eşyalar baba ocağına götürülmek üzere toplanırken Mahi tek göz odanın camından içeri bakar. Vazgeçemeyeceğini anlayıp Afganistan'a gitmek için kaçar ve otobüse biner. İlerleyen sahnelerde bu kez de toplum ve devlet politikaları aracılığıyla Afgan öteki sorunun büyüklüğü yansıtılmakta ve aslında öteki olmanın dramatik yönü daha güçlü ortaya çıkarılmaktadır. Sınırdaki Mahi'yi durduran polis onu pasaportu olmadığı için indirir. Mahi'nin polise “Pasaportum olsaydı gitmeme izin verir miydiniz?” demesi üzerine sınır polisinin “Kendin için pasaport aldın diyelim. Çocuğu ne yapacaksın. Biri çocuğu senden alsa senin olduğunu nasıl ispatlayacaksın? Adı da nüfus cüzdanı da yok” sözleri kimliksizlik ve ötekileştirmenin filmdeki acı boyutunu gözler önüne

sermektedir. Sınırdaki büyük bir kararlılıkla bekleyen Mahi, Afganların taşındığı otobüslerin camlarına Heiran'ı bulma umuduyla eşinin fotoğrafını gösterip ismini haykırır. Heiran otobüslerden birindedir; ancak görüşmelerine izin verilmediği için duygusal anlar yaşanır ve camdan kızını ilk defa görür. Bu kısa zaman diliminden sonra otobüs hareket eder ve Heiran'ı taşıyan otobüs tozlar içerisinde Afganistan tarafına geçer. Film Mahi'nin sesinden okunan şiir ve Heiran'ın bisikletinin arkasında ellerinde çiçek ve şemsiye ile gidişyle son bulur:

Sen gidiyorsun, tozlar içinde kayboluyorsun.

Ben sözümden çıkmadım, sen de sözünden çıkma.

Bu defa öyle döndün ki sonsuza kadar birlikte olacağız.

Şimdi ne zaman bir yağmur yağsa çiçekli başörtümü örtüyorum.

Kırmızı yeleğim ve o çiçekler ki sen benim için getirmiştin.

Bisikletin önünde sen oturuyorsun, arkasında ben...

Bisiklet ilerledikçe o eski günlere geri dönüyorum.

Sen yanımdaydın ve ben cennetin bu dünyada da olabileceğine inandım.

4. SONUÇ

Göç günümüzün de en önemli toplumsal konularından biridir. Savaşlar, doğal afetler, işsizlik vb. nedenlerle yaşadığı yerleri terk etmek zorunda kalan insanlar, başka bir kültürün sahasına girerken mülteci durumuna düşmekte, ötekileştirilip ayrıştırılabilmektedir. Şuan birçok dünya ülkesinde var olan mülteci kampları bunun en büyük kanıtı niteliğindedir. İzole edilmiş kamplar gözden uzak ve daha çok göç edilen ülkenin sınırlarında ya da ülkenin kendi toprakları içerisinde konuşlandırılmaktadır. Göç edilen bölgelerdeki yerleşik halk da kendi kültürünü bozmak istememekte, toplumdaki tecrit edilen mültecilerin kamplarda belirlenen alanlar içerisinde yaşamlarını sürdürmesini istemektedir. Böylelikle mültecilere yaşama hakkı sunulurken ülkeler kendi kültürlerini de koruma altına almış olmaktadır.

İran Sineması da önemli bir toplumsal konu olan göç ve mülteci sorununu, özellikle 2000'li yıllardan itibaren sıklıkla ele almaya başlamıştır. Bu noktada Afganistan'dan göç alan İran'da, güç şartları altında çalışmak zorunda kalan Afgan mülteciler, sevginin sınır tanımamazlığı, zorlu yaşam ve anavatana dönüş ekseninde filmlere konu edilmiştir. Çelişkilerin ortasında insana ait en büyük ve en yüce kavram olan sevgi, bu filmlerde tüm devlet sorunlarından, sınırlardan, savaşlardan daha önemli ve üstün olduğu vurgusuyla ön plana çıkarılmıştır.

Filmlerde Afgan mülteciler, etnik ayrımcılığa maruz kalan, resmi bir kimliğe sahip olmamaları sebebiyle kaçak statüsünde olan dolayısıyla devlet teftişlerinden sürekli kaçan, sağlık, güvenlik gibi devletin temel sosyal hizmetlerinden yararlanamayan öteki insanlar olarak izleyiciye sunulmaktadır. Bu bağlamda, İran dışından gelen ve İran vatandaşlığı taşımayan Afgan mültecilerin, toplumsal gerçeklere uygun, zorlu şartlar altındaki “ötekiler” olarak gösterildikleri ifade edilebilir. Emek sömürsünün tam da ortasında bulunan ötekiler olarak görülen Afgan mülteciler, aynı zamanda filmlerde sıkı bir denetim mekanizması uygulanan ve devlet tarafından baskı altında tutulan madun kesimi temsil etmektedir.

Öteki olmanın ve ötekileştirmenin Afgan mülteci olmak üzerinden yoğun bir şekilde verildiği her iki filme bakıldığında özetle şunlar ifade edilebilir. Her iki filmde ortak noktalar göç etmiş olan ve öteki durumunda bulunan Afgan vatandaşlarıdır. Yönetmenler aşk üzerinden bir anlatım dili tercih etmişlerdir. Ana karakterlerden Baran ve Heiran, Afgan olup âşık olunan, kavuşulamayan taraftadır ve sevdikleri de hiçbir suçları olmasa da onlar yüzünden çeşitli cefalara katlanmak zorundadır. İran yönetiminin Afgan mültecilerin kaçak olarak çalışmasına müsaade etmediği, bu konuda sıkı denetimler uyguladığı görülmektedir. Afgan mülteciler çalıştırıldıkları işlerde kaçak bir şekilde, ağır şartlarda ve düşük ücretlerle çalıştırıldıkları için sürekli saklanmak zorundadırlar. Filmlerin sonunda göç yoluyla gelen Afgan mülteciler, Afganistan’a geri dönmek zorunda bırakılır. Onlara aşk ile bağlı olan taraf ise ayrılık acısıyla yalnız mücadele etmek durumundadır.

Baran filminde ötekileştirme Baran’ın babası Najaf’ın inşattan düşmesi ile başlar. Araçta hastaneye götürülürken Memar onu götüren işçilere “Hastaneye götürün orda adres vermeyin yetkililerle uğraşmak istemiyorum” der; çünkü Afganlar ötekidirler ve çalıştırılmaları yasaktır. Başka bir sahnede Memar işçilere paralarını dağıtmaktadır. Elinde kalan paranın ancak Afgan işçilere yeteceğini söyleyince işçilerden biri “İranlı işçiler Afgan işçilerden daha önemlidir” der. Ayrıca Afgan işçilerin İranlı işçilerden daha az paraya daha çok çalıştıkları da vurgulanır. Devletin baskınlarında Afgan işçiler hep saklanmak zorunda kalır. Bir tek Afganların çalıştırılması yasaktır.

Afganların kimlikleri olmadığından alışveriş bile yapamazlar. Bu nedenle Memar, Baran (Rahmat)’la Lateef’in işlerini değiştirdiğinde Lateef’den kimliğini vermesini ister; aksi takdirde Baran (Rahmat) alışveriş dahi yapamayacaktır. Lateef, Baran’a âşık olmadan önce Rahmat olarak bildiği ve didiği sahnede de ona ismi ile değil Afgan diye hitap eder. İsmi ile hitap etmemesi de Afganların ötekileştirildiğine yine işarettir. Baran yakalanmasın diye Lateef devlet memurları ile kavga eder. Sonrasında ceza yiyen Memar’ın sözlerinden biri de “Tüm Afganları işten çıkaracağım” olur; zira ötekileştirilmiş Afganların çalıştırılması onun için potansiyel bir tehlikedir. Filmin devamında görülür

ki kimliği olmayanlar otelde bile kalamaz. Lateef'in Afgan ayakkabıcı tamircisi ile olan muhabbetinde, yaşlı ayakkabıcının Lateef'e "Bütün Afganlar inşaatta çalışırlar" demesi, Afganların zor şartlar altında çalıştırıldıklarının bir belgesi niteliğindedir. Lateef, Baran'ı aramaya başlayınca Soltan'dan çalıştığı yeri öğrenir. Bu da bir kadının çalışamayacağı kadar zor bir iştir. Baran'ın işi diğer kadınlarla birlikte dereden taş çıkarmaktır.

Filmde kimliği olmadığı için alışveriş bile yapamayan Baran'ın taş ve çimento taşıma gibi bilek gücüne dayalı işlerde çalıştırılması ile ötekileştirme hem kadın kimliği hem Afgan mülteci kimliği üzerinden verilmiştir. Heiran filminde ise bu kez erkek karakter Heiran Afgan olduğu için sömürülen ama yine de öteki konumunda olduğu için mutlu olamayan konumdadır. Öteki olduğu için sevdiği İranlı Mahi ile evlenmesine karşı çıkılır. Mahi'yi istemeye geldiği gün Mahi'nin babası onu kovar. Mahi'yi de okuldan alır. Mahi'nin annesi, başarılı bir öğrenci olmasına rağmen Heiran için "Afgan'dır isterse dünya birincisi olsun" derken Mahi'nin babası da yine ön yargıyla kızını Afganistan'a götüreceğini bu nedenle engel olması gerektiğini söyler. Afgan olmak yine öteki olmak, potansiyel tehlike taşımak ile özdeşleştirilmiştir. Mahi'nin yanında olan dedesi bile baştan beri Mahi'nin onunla birlikte oluşuna karşıdır. Torununu sürekli başına gelecekler konusunda uyarır.

Afgan "öteki" ile birlikte yaşam evlilikten sonra daha ağır olmaya başlar. Herhangi bir sosyal haktan yararlanamayan, kirayı bile ödeyecek durumda olamayan Heiran okul kimliğini ev kirası peşinatı için satar. En ağır işlerde çalışmaya razı olduğu halde çalışma izin belgesi olmadığı için işe de giremez. Girdiği inşaat, tavuk çiftliği gibi farklı sektörlerde ise kaçak işçi olarak çalışıp devletin teftişleri sonucu saklanmak zorunda kalır. Tavuk çiftliğinde hijyenik olmayan koşullarda çalışıp hastalığa yakalanır. Sürekli devlet baskısını ve denetimlerini ensesinde hisseder ve kaçır. Kendi adına banka hesabı açtıramayan, sosyal güvencesi bulunmayan, kimliksiz ve sürekli kaçak çalışan bir "öteki" olarak Heiran, bir gün yakalanıp Afganistan'a; yani savaş ortamına geri gönderilirken bile eşi Mahi ile görüştürülmez, sınır dışı edilir. Heiran'ın peşinden gitmek isteyen eşi Mahi, Heiran Afgan olduğu için yeni doğan çocuğuna kimlik çıkartamazken, pasaportu da olmadığından Afganistan'a geçiş yapamaz. Bu bağlamda Afgan mültecilerin kimlik sorunu, İran vatandaşlarıyla yaptıkları evliliklerde de önemli bir sorun olarak yansıtılmıştır. Öteki olmak her iki filmde de kaçınılmaz ayrılıkla, Afgan mültecilerin Afganistan'a zorunlu dönüşleriyle neticelenmiştir. Sinema, öteki sorunsalı gibi pek çok toplumsal sorunu ele alan, işleyen ve izleyiciye sunan bir araç olarak değerlendirilmektedir. Bu noktada, günümüzde de süregelen mülteciler ve onların maruz kaldığı ötekileştirme sorununa farklı perspektiflerden (sosyal, ekonomik, kültürel vb.) yaklaşarak toplumu aydınlatacak çalışmalar gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

- ALICI, B. (2015). Aksanlı Sinemada Bahman Ghobadi: Anavatanımın Şarkıları Filmi İncelemesi. F. Aydoğan (Ed.). İçinde İletişim Çalışmaları. (259-279). İstanbul: Derin Yayınları.
- ARVAS, N. (2016). Hollywood Sinemasında Öteki Sorunsalı Bağlamında Müslüman Kimlik Temsili. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Birleşmiş Milletler Uluslararası Göç Örgütü (IOM) (2019). 2018 Dünya Göç Raporu'nda Öne Çıkanlar. *Kamuda Sosyal Politika*. Yıl:12, 38, 34-41.
- BOZBEYOĞLU, E. (2015). Mülteciler ve İnsan Hakları. *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi: Moment*, 2 (1), 60-80.
- ÇINARLI, Ö. (2016) İran'ın Afganistan'daki İç Savaşa Yönelik Dış Politikası. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (2).75-84
- DENİZ, O. (2015). Ortadoğu ve Asya Kökenli Göçmenlerin Göç Güzergâhında Türkiye Opsiyonu. *Sosyoloji Divanı*. 6, 209-231
- DOĞAN, H. (2016). İdeolojik Bir Kurgu ve Ötekileştirme Referansı Olarak 'İnsan Doğası': Bartın Romanları Örneği. *AÜDTCF: Antropoloji Dergisi*, 31, 141-158
- EFİL, Ş. (2016). Kendini 'Öteki'nde Fark Etmek: Ben-Öteki İlişkisinin Felsefi Uzantıları. İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 5(2), 51-66
- EKİCİ, S. ve Tuncel, G. (2015). Göç ve İnsan. *Birey ve Toplum*. 5(9). 9-22
- FRANKENBERG, G. (1994). "Zur Alchemie von Recht und Fremdheit. Die Fremden als juristische Konstruktion". Balke, F. v.d. (Der.), *Schwierige Fremdheit. Über Integration und Ausgrenzung in Einwanderungsländern*, Frankfurt/M.: Suhrkamp.
- GÜLLÜOĞLU, M. (2019). Göç. Mültecilik ve İnsani Yardım. *Kamuda Sosyal Politika*. Yıl: 12, 38, 12-15.
- HSIEH, H. F. ve S. E. SHANNON (2005). Three Approaches to Qualitative Content Analysis. *Qualitative Health Research*, 15(9), 1277-1288.
- KAÇAR, F. (2018). Kimlik, Öteki ve Ötekileştirme Bağlamında Sinema. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KIREL, S. (2006) Küresel Seyircilik, Hollywood ve "Öteki" Sinemalar Bağlamında İran Filmlerinin Konumlandırılması. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergi-*

si, 4, 51-69

KOÇAK, Y. ve TERZİ, E. (2012). Türkiye’de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri ve Çözüm Önerileri. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 3 (3). ss.163-184.

MADRAN, H. A. D. (2012). Sosyal Kimlik ve Ayrımcılık. K. Çayır ve M. Ayan (Ed.). *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar*. (73-86) İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

NAFİCY, Hamid (1997). *Iranian Cinema*. Geoffrey NowellSmith (Ed.). Oxford History of World Cinema. Londra: OUP.

ONUR, F. H. (2003). Öteki Sorunsalının “Alterite” Kavramı Çerçevesinde Yeniden Okunması Üzerine Bir Deneme. *H. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 21 (2). 255-277.

OYLUM, R. ve SİVASLIOĞLU, K. (2011). *Ortadoğu Sineması*. 1. Baskı. İstanbul: Başka Yerler Yayınları

Pars Today (2019). “Sanatkârlar Açısından Göç”. (1 Ocak 2019) https://parstoday.com/tr/radio/programs-i136447-sanatkarlar_a%C3%A7%C4%B1s%C4%B1ndan_g%C3%B6%C3%A7 Erişim Tarihi: 01.03.2019

POUR, M. Shirin (2007) *Tarihsel Gelişimin Işığında İran Sineması*. İstanbul: Es Yayınları.

TEKGÜRLER, M. (2015). Öteki Nedir, Nasıl Oluşmuştur? *Boğaziçi Üniversitesi Avrupa Çalışmaları Merkezi Öğrenci Forumu Bülteni: Ötekileştirme*. 3, (6-9), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Matbaası.

TÜMTAŞ, M. S. ve ERGUN, C. (2014). Göç ve Yoksulluk Kısacasında Yıkılan Bir Kent: Van. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*. 5(2). 1-23.

ÜNÜR, E. (2013). Görünmeyen Kimlikler: Öteki Kimliği Bağlamında “Kayıp Şehir” Dizisinin Analizi. *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)* 8(2), 251-273.

YAZICI, E. (2019). 2018 Dünya Göç Raporu’nun Düşündürdükleri. *Kamuda Sosyal Politika*. Yıl:12, 38, 42-47.

YILDIRIM, S. G. (2018). Göç ve Afganlar: “İstikrarlı Mülteciler”. *Göç Araştırmaları Dergisi*. 4 (2). 128-159.

YILDIZ, M. Z. ve ALAEDDİNOĞLU, F. (2011). Göç Ve Yoksulluk: Hakkâri Örneği.

Öz

Sağlık ve iletişim kavramları, insan yaşamında içerikleri bakımından mühim noktadadırlar. Her iki kavram da, insanın mevcudiyetiyle birlikte ortaya çıkmıştır ve yeryüzünde hayat devam ettikçe, varlığını ve önemini korumayı sürdürecektir. Sağlık hizmeti, onu bireylere ulaştıran çalışanların sunum şekilleri, iletişim biçimleri, teknolojik alt yapı, kurumsal yapı, sağlıktaki örgütsel biçimlenme gibi bir takım özelliklere bağlı olarak şekillenir.

Doktorlar, hemşireler, sağlık çalışanları hastalarla, kendi aralarında ve çalıştıkları kurumlarla sürekli bir iletişim halinde olmak durumdadırlar. Bu iletişim sürecinde, doğru ve etkin iletişim, kaliteli hizmet ve tedavi sürecini beraberinde getirir. Sağlık hizmetinin hastalara, yakınlarına, ya da sağlıklılık durumunu devam ettirmek isteyen bireylere ulaştırılması sürecinde iletişimsizlik kaynaklı sorunlar yaşanabilir. Bundan dolayı, bu alanda hizmet veren bütün bireylerin özel bir alan olan “iletişim” konusunda bilinçlendirilmeleri sağlığa yönelik mühim bir yatırım olacaktır. Bu bilinçlenme düzeyi, ilgili birimler ve kurumlarca, örgütsel yapılanma içerisinde doğru hamlelerle gerçekleştirilebilir.

Tuğba IŞIK

Dr.

Anahtar Sözcükler: Sağlık Çalışanları İletişimi, Sağlıkta Örgütlenme, Sağlık Bakanlığı ve Sağlık iletişimi, Doktor- hasta iletişimi, Doktor- hemşire iletişimi, Hemşire- Hasta iletişimi

THE COMMUNICATION PROCESSES OF HEALTHCARE PROFESSIONALS, ORGANIZATIONAL COMMUNICATION IN HEALTHCARE AND HEALTH INFORMATIONS SYSTEMS

ABSTRACT

Health and communication concepts are important in terms of their contents in human life. Both concepts have emerged with the existence of human beings, and as long as human beings exist, their existence and importance will continue. Health service is shaped according to a number of characteristics such as presentation forms, communication forms, technological infrastructure, organizational structure, organizational formation in health of the employees who deliver it to individuals.

Doctors, nurses and the health professionals have to be in constant communication with patients, among themselves and with the institutions they work for. In this communication process, accurate and effective communication brings quality at service and treatment process. In the process of delivering health services to patients, relatives, or individuals who wish to maintain health status, problems may arise due to lack of communication. Therefore, it will be a significant investment for health to raise awareness of all individuals, serving in this fields, about a special field of “communication”. This level of awareness can be realized by the relevant units and institutions with the right moves within the organizational structure.

Keywords: Health Workers Communication, Health Organization, Doctor- patient communication, Doctor- nurse communication, Nurse- patient communication

İLETİŞİM

tubaisik34@hotmail.com

GİRİŞ

İletişimin birçok tanımı bulunmaktadır. Ancak iletişim, en yalın haliyle kişiler arasındaki bilgi, duygu, düşünce ve haber alışverişi olarak tanımlanabilir. Diğer bir deyişle iletişim kişilerin karşılıklı olarak birbirini anlama ve kendini ifade etme biçimidir. İletişim doğumdan ölüme kadar hep insanla olan ve insan için en az soluduğu hava kadar hayati önem taşıyan bir ihtiyaçtır. Buna ek olarak iletişim, son derece geniş kapsamlı bir olgudur ve iletişimin sadece insanlara özgü olduğunu düşünmek bir yanılgıdır (Gönenç, 2012:88). İletişim evrensel bir kavramdır ve yeryüzünde yaşayan tüm canlıların ortak paydasıdır (Küçük, 2012: 3). Ancak insanlar akıl, zekâ ve yeteneklerini kullanarak iletişim olgusunu her geçen gün biraz daha geliştirmektedir. Bu bağlamda iletişim insanlar için yalnızca televizyon izlemek, radyo dinlemek ve gazete okumaktan ibaret değildir. İletişim hayatın her anında insanın anlam arama çabasıdır (Barnlund, 1962: 200).

İletişim insanın doğasında vardır ve insanlar hayatları boyunca çok geniş ve çok boyutlu bir iletişim ağının içinde yaşamaktadır. Bu nedenle kişiler aile ve iş hayatlarında olduğu kadar, sosyal hayatın tüm safhalarında da iletişimle iç içedir. Kişilerin aile ve iş hayatlarında başarılı olabilmesi için iletişimden en doğru şekilde faydalanabilmeleri gerekmektedir. Ayrıca sağlıklı toplumlar oluşturmanın en etkili aracıda yine iletişimdir. İletişim nosyonu insanlarla özdeşleştirilmiştir. Ancak çağımızın en büyük sorunlarından biri de iletişimsizliktir. İletişimsizlik, basitçe kişilerin bilgi, duygu ve düşüncelerini başka kişilerle paylaşma noktasında kişinin kendisinden, karşındakinden veya çevresel nedenlerden dolayı karşılıklı olarak etkili bir iletişim kurulmamasıdır. Diğer bir deyişle iletişimsizlik, “iletişimin yokluğu” ya da kötü, çökmüş ve işlevsel olmayan bir iletişim olarak tanımlanmaktadır (Erdoğan, 2018). İletişimsizlik sorununun yaşandığı toplumlarda, kişiler genellikle düzensiz, disiplinsiz ve başıboş insan toplulukları haline gelmektedir. Sağırlar diyalogunun hüküm sürdüğü bu toplumlarda; çevresinde olup bitenden habersiz, bilgiyi ve değişimleri algılayamayan, kural ve düzen bilmeyen amaçsız kalabalıkların ortaya çıkması şaşırtıcı değildir.

Günümüzde toplumları oluşturan ve bir arada tutan mevcudiyet insanların aralarında kurdukları ilişkilidir (Gönenç, 2012: 88). Bundan dolayı iletişim yalnızca insan için değil toplumun düzeni ve devamlılığı içinde gerekli bir olgudur. Bu bağlamda halk sağlığı açısından doktor, hasta, hemşire, yönetici ve sağlık kurumlarında çalışan diğer tüm yardımcı personelin birbirleriyle ve hastalarla olan iletişimi her zaman önemli bir konu olmuştur. Sağlık çalışanları ve hastalar arasındaki iletişim cinsiyet, yaş, kültür, meslek grubu, eğitim durumu, mesleki deneyim, kurumda çalışma süresi ve sağlık okuryazarlığı düzeyi gibi pek çok değişkenin etkisi altındadır. İnsanların sağlığa olan eğilimi, sağlıkla ilgili kaygıları, korkuları, yaşam tarzı ve gündelik alışkanlıkları doktorları ile kuracakları iletişimde düşünce ve beklentilerini etkileyen en önemli faktörlerdir. Özetle bu iletişimin niteliğini belirleyen bazen hastaların yaklaşımları bazen de sağlık çalışanları

ve sağlık kuruluşlarının özellikleridir. Sağlık alışanlarının sağlık iletişimi çerçevesinde hastalarla ve diğer sağlık profesyonelleriyle etkili bir iletişim kurabilmesi genel sağlık hizmetlerinde kalitenin arttırılması (tıbbi hataların önlenmesi, birimler arası iletişimin hızlanması, hasta-çalışan memnuniyetinin arttırılması, ekip çalışmasının geliştirilmesi ve sağlık kurumlarında süreç yönetimi uygulamalarının daha verimli hale getirmesi vb. açılardan) ve toplum sağlığının korunması noktasında önemli fayda sağlayacaktır.

1. SAĞLIK ÇALIŞANLARININ BİRBİRLERİYLE, HASTALARLA VE HASTA YAKINLARIYLA OLAN İLETİŞİMİ

1.1. Doktor-Hasta İlişkisi ve İletişimi

Hastalar bazen aileleriyle dahi paylaşmadıkları problemlerini doktorlarla rahatça paylaşabilmektedir. Bu bakımdan konu sağlık ve hasta mahremiyeti olduğunda hekimler yeri geldiğinde hastalara ailelerinden bile daha yakın olabilmektedirler. Bu bakımdan hastaların ihtiyaç duyduğu an rahatlıkla arayıp ulaşabileceği bir doktorun varlığından haberdar olması psikolojik açıdan onları rahatlatmakta ve kendilerine güven vermektedir. Hastaların hekimlerine kolayca ulaşabilmesi hekim-hasta arasındaki duygusal iletişim bağının kuvvetlenmesine katkı sağlamaktadır. Nitekim özellikle küçük şehirlerde yaşayan hasta ve hasta yakınlarının doktorlarla daha rahat ve özgürce konuşabildiklerinin ileri sürüldüğü çalışmalarda bu iddiayı desteklemektedir (Mahmud, 2009: 13). Buna ek olarak hastalar hekimlerin kendilerini ilgi alakayla dinlemelerinden çok memnun olmaktadır (zkan, 2008: 88). Bu durum özellikle iyileşme süreci uzun süren bir hastalık yaşayan ve tıbbi tedaviyle birlikte ruhsal destek ve güvene de fazlasıyla ihtiyaç duyan hastalar göz önüne alındığında daha da önem kazanmaktadır (Yağbasan ve akar, 2006: 610). Aynı şekilde medikal tedavi süreçlerinin uzun sürdüğü diğer benzer hastalıklarda da arka arkaya tekrarlanan tıbbi müdahaleler esnasında hasta-doktor iletişimi ve hastanın hekimine güvenmesi hayati derecede önemlidir. Ayrıca hekimlerin muayene prosesinde hastaların sosyo-kültürel durumu, eğitimi ve yaşı gibi demografik karakteristiklerini hesaba katarak onlarla iletişim kurması hastaların, doktorların açıklamalarını daha iyi anlamalarına yardımcı olacaktır. Çünkü doktorların kullandığı mesleki dil/st dil hasta tarafından anlaşılamaması ilerleyen süreçlerde hastanın hekime soru sorarken utanmasına, korkmasına veya çekinmesine neden olabilmektedir. Bunun sonucunda da hasta-doktor arasındaki iletişimin kalitesi zayıflamakta ve hastanın sağlığına ilişkin endişeleri daha da artabilmektedir. Davranış şekli, endişeyi azaltmak ya da arttırmak açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda fazla baskın ve otoriter bir karaktere sahip doktor, hastanın endişesini arttırıp özerkliğini (hastanın bağımsızca kendi hakkında karar alabilmesi) azaltabilmektedir. Hastanın endişelerini gidermek ve özerkliğini arttırmak için doktorların uygulayacağı en ideal yöntem hasta ile interaktif bilgi paylaşımı yaparak anlaşılmayı sağlamaktır. Diğer taraftan hekimin hastaları ile kuracağı iletişimde kendi sağlık durumunun ve duygusal kondisyonunun da b-

yük önemi vardır. Bu kapsamda yapılan araştırmalar yaptıkları işten hoşnut olmayan hekimlerin hastalarıyla olan görüşme sürelerinin normalden daha kısa sürdüğünü ve bu hekimlerin hastalarına çoğunlukla yatıştırıcı ilaçlar reçete ettiğini göstermektedir (Yağbasan ve Çakar, 2006: 614). Hasta-doktor arasında etkili bir iletişim bağı kurulabilmesi ve doğru kararların alınabilmesi için hastanın şikâyet, kaygı, duygu ve düşüncelerini hekimine açık ve net bir şekilde aktarabilmesi gerekmektedir. Bunun karşılığında hekim de hastasının sağlıkla ilgili konularda sormak istediği sorular ve endişelerini rahatça dile getimesi noktasında uygun bir mesleki üslubla onu cesaretlendirmelidir.

Hasta-doktor ilişkisinin en göze çarpan özelliği hastanın doktora varoluşsal bir bağlılık içinde olmasıdır ve doktor-hasta ilişkisi, doktorun yalnızca hastanın ilgili şikâyet ve sorunlarını dinleme sürecinden ibaret değildir (Koch ve Turgut, 2004: 65). Ancak hasta sayısındaki artış, iş yoğunluğu, stres, hasta yakınlarıyla ilgili sorunlar, ast-üst çatışması ve olumsuz çalışma koşulları gibi faktörler doktorların tükenmişlik yaşamasına neden olabilmektedir. Bunun sonucunda da doktorlar yaşadıkları bu depresyon ve anksiyete (kaygı) bozukluğu gibi kişisel psikiyatrik sorunlarını hastalara yansıtılabilmektedir (Işıkhani, 2016: 368). Bu durum aynı şekilde hasta ve hasta yakınları içinde geçerlidir. Bu kişiler de özel hayatlarında meydana gelen gelişmeler sonucu yaşadıkları stresi hekimlere aksettirebilmektedirler. Böylece doktor-hasta iletişimsizliği ortaya çıkmaktadır. Sağlık sisteminin birçok çıktısı da bu iletişimin niteliğinden etkilenmektedir. Bu bağlamda doktor-hasta ilişkisi ve iletişimi yalnızca konunun taraflarını değil, genel manada tüm toplumu ilgilendiren mühim bir meseledir. Ong vd. göre ise doktor-hasta iletişimi, tıbbi bakımın özü olarak görülmektedir (Ong, Haes, Haas ve Lamnes, 1995: 903). Bu yönüyle doktor-hasta iletişimi uzun soluklu ve pek çok parametrenin etki ettiği bir iletişim türüdür. Bu parametrelerden bazılarını kısaca sıralamak gerekirse; hekimin hastayla hangi tıbbi uzmanlık dalı altında iletişim kurduğu, hastanın ve hekimin hastalık kavramını nasıl tanımladıkları, iletişimin gerçekleştiği fiziki mekân ve diğer çevresel koşullar, tarafların demografik yapısı, hasta ve doktorun psikolojik durumları, tarafların içinde yaşadıkları toplumun hasta-hekim ilişkisine yaklaşımı/bakış açısı (Oğuz, 1995: 62).

Ayrıca bilişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin çevrimiçi bilgiye erişimi kolaylaştırması ve akıllı mobil cihazların hayatımıza girmesiyle beraber de kişiselleşen sağlık kavramı ortaya çıkmıştır. Bu kavramın ortaya çıkışı ve yaklaşık son 20 yıldır dijital sağlık uygulamalarının her geçen sene biraz daha yaygınlaşması sonucunda da geçmişte hastane ve doktor odaklı olan sağlığın artık hasta odaklı bir yaklaşıma doğru evrilmekte olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda önemi giderek artan hasta merkezli sağlık hizmetlerinin hekim-hasta arasındaki iletişim süreçlerine de etki etmemesi beklenemez. Ancak yaklaşım ne türlü olursa olsun etkili iletişimin özü değişmez. Çünkü hasta-doktor arasındaki iletişimde etkin dinleme, etkin konuşma ve empatik yaklaşım olmadığı sürece sağlıklı bir iletişim kurulması mümkün değildir.

1.2. Doktor-Hemşire İletişimi ve İş Birliği

Günümüzde, hasta güvenliğinin iyileştirilmesi ve sağlık hizmeti kalitesinin artırılması yönünde yapılan çalışmalar küresel çapta hız kazanmıştır. Bu doğrultuda verilen sağlık hizmetlerinin kalitesini etkileyen en önemli unsurlardan biri de doktor-hemşire iletişimi ve iş birliğidir. Bu bağlamda yapılan araştırmalar iyi bir doktor-hemşire ilişkisinin merkezinde de iletişimin bulunduğunu kanıtlar niteliktedir (Baggs ve Ryan, 1990: 386). Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) 20. 000'in üzerinde sağlık kuruluşu ve programını akredite eden, sağlık hizmetlerinin kalitesini ve güvenliğini arttırmayı odak noktası haline getirmiş, kâr amacı gütmeyen Joint Commission on Accreditation of Healthcare Organizations'a (JCAHO) adlı bir organizasyon vardır. Burada oluşturulan bir rapora göre tıbbi hataların yaklaşık %60'ı doğrudan iletişim bozukluklarının/aksaklıklarının bir sonucudur (Flicek, 2012: 385). Bu bakımdan iletişim hataları, önlenebilir hasta ölümlerinin önde gelen nedenidir (Rosser ve Rangel, 2011: 219). Ancak sağlık çalışanlarının birbirleriyle arasındaki iletişim bağlarının kuvvetlendirilmesiyle iletişimsizlikten kaynaklanan hasta ölümlerinin önüne geçmek mümkündür.

1998 yılında Corser'in yaptığı bir çalışma, iyi bir hekim-hemşire ilişkisi ve iletişiminin sağlanması durumunda hemşireler ve hekimler açısından işe bağlı streste azalma ve iş memnuniyetinde artış meydana geldiğini göstermektedir (Corser, 1998: 339). Dolayısıyla iş ortamındaki bu pozitif atmosfer hekim-hemşire arasındaki iletişimin daha da güçlenmesine zemin hazırlamaktadır. Bunun sonucunda da iletişim kopukluğundan kaynaklanan tıbbi hatalar sonucu hastanın sağlık durumunun daha kötüye gitmesine sebep olabilecek durumların önüne geçilebilmesi mümkün hale gelmektedir. Hemşireler ve doktorlar arasındaki iletişimin hasta bakım sonuçlarını önemli ölçüde etkilediği göz önüne alındığında, iletişime dair şu önlemler alınarak bu süreç daha kaliteli hale getirilebilir. Doktor-hemşire ekiplerinin ortak katılım sağlayacakları işbirlikçi eğitim programları ve toplantıların organize edilmesi, hastane komitelerinde/kurullarında hemşire ve doktorların birlikte bulundurulması, her iki tarafa da düzenli aralıklarla iş memnuniyeti anketlerinin doldurtulması gibi uygulamalar hekim ve hemşireleri birbirine yaklaştırarak daha iyi iletişim kurma fırsatları sağlanabilir.

1970'li yıllardan itibaren yapılan çalışmalarda hekim-hemşire iş birliğinin önemi vurgulanmakta, ancak halen doktor ve hemşirelerin istenilen düzeyde etkili bir iletişim kuramadıkları görülmektedir (Manias ve Street, 2001: 442). Bu konuda Türkiye'de yapılan bazı araştırmalarda bunu destekler niteliktedir ve hekim-hemşire iletişiminin ülkemizde de artırılması gerektiğine işaret etmektedir. Akyürek vd., bir üniversitenin tıp fakültesi hastanesi dahili ve cerrahi birimlerinde 259 hemşirenin katılımıyla yürüttükleri çalışmalarında; yıkıcı hekim davranışlarını deneyimlediğini belirten hemşire sayısını %84,9 olarak belirlemişlerdir. Bu kapsamda hemşireler tarafından deneyimlenmiş olan yıkıcı hekim davranışlarının genel dağılımına bakıldığında; ilk

sırada hekimin hemşireye bağırması/sesini yükseltmesi (%22,4), ikinci sırada saygısızlık (%17), üçüncü sırada iş arkadaşlarının önünde azarlanma (%13,4) ve son sırada da hastaların önünde azarlanma (%10) şeklinde bir dağılımın gerçekleştiği görülmektedir. Yıkıcı hekim davranışlarının en sık görüldüğü birimler ise sırasıyla yoğun bakım ünitesi (%29,2), dâhiliye (%26,4) ve ameliyathane (%24,6) olarak belirlenmiştir. Yıkıcı hekim davranışlarının genellikle bu birimlerde daha sık gerçekleşiyor olmasının sebebi ise iş yoğunluğu ve stres ile ilişkilendirilmektedir (Akyürek, Özer, Argon ve Conk, 2005: 169). Akyürek vd., tarafından yürütülen çalışmaya benzer bir araştırma da Akdeniz Üniversitesi Hastanesinde 156 hemşirenin katılımıyla gerçekleştirilmiştir ve bu çalışmada da hemşirelerin %82,7'sinin yıkıcı hekim davranışlarını deneyimlediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca yıkıcı hekim davranışlarının en yüksek oranda görüldüğü birim yine yoğun bakım üniteleri olmuştur (İnce, 2014: 41). Yukarıda değinilen her iki çalışmada da benzer bulgulara ulaşılmış olması, yıkıcı hekim davranışlarının doktor ve hemşireler arasında sağlıklı bir iletişim kurulmasına engel teşkil eden önemli bir parametre olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu çalışmalara farklı bir perspektiften bakıldığında, sağlık profesyonellerinin çalışma ortamlarında belli bir sınırı aşmamak kaydıyla çatışma içinde olması örgütsel iletişim açısından olumlu bir durum olarak görülebilir. Çünkü sağlık çalışanlarının birbirlerine karşı yıkıcı/kırıcı olmadan sağlıklı ilgili konularda tartışma yapabiliyor olması sağlık iletişiminin gelişimine yarar sağlayan bir unsur olarak değerlendirilebilir. Sonuç olarak yukarıda bahsi geçen nedenlerden dolayı hekim-hemşire iletişiminin zayıfladığını söylemek mümkündür. Buna ek olarak iş yoğunluğu ve stresin hekim-hemşire iletişimini zayıflatan önemli sebeplerden biri olduğu çıkarımında bulunmakta olasıdır. Bu bağlamda hekim-hemşire arasındaki iletişimin iyileştirilebilmesi için öncelikli olarak bu iletişimi engelleyen faktörlerin detaylı çalışmalarla tespit edilmesi, hekim-hemşire arasındaki iletişimi kuvvetlendirecek iletişim kanallarının artırılması ve iş birliklerine daha fazla önem verilmesi ve gerekmektedir.

1.3. Hemşire-Hasta İletişimi ve İlişkileri

Hemşirelik mesleğinde iletişim, sistemde bozulan dengeyi eski haline getirmek amacıyla kullanılan tüm süreçlerin tabanıdır (Terakye, 1994: 36). Hemşireler çoğunlukla hastalarla çalışmaktadır ve hasta-hemşire iletişimde hastalar yardım alan kişi pozisyonunda bulunmaktadır. Bu nedenle hemşirelerin hasta yararına yardım edici iletişim becerilerine sahip olması, hastalarla iletişimi kolaylaştıran teknikleri ve problem çözme metotlarını bilmesi, kendi değer, duygu ve sorumluluklarını tanıması, empati yapabilmesi, güven oluşturabilmesi, hastalarla iletişimi başlatma, sürdürme ve sonlandırma gibi konularda bilgi sahibi olmaları gerekmektedir. Çünkü hemşireler yaptıkları meslek gereği hem formel hem sosyal hem de destek maksatlı iletişim türlerinin üçünü de kullanırlar. Buna örnek vermek gerekirse, hemşire sosyal iletişim kanalıyla hastaya ulaşılabilir bir insan olduğu mesajını iletirken, kalabalık bir hasta yakını grubu ile teke tek iletişimi kısıtlı olabileceğinden burada da formel iletişim şeklini kullanabilir. Yardım amaçlı iletişim ise planlı bir

iletişim sürecidir ve hemşire kendinden yardım talep eden hastaya sağlık sorunu ile ilgili duygularını açıklaması ve problemini keşfetmesi doğrultusunda yol göstermektedir (Terakye, 1994: 37).

Hastaneye giden kişilerin hasta kayıt görevlileri veya tıbbi sekreterlerden sonra sağlık kurumu içerisinde ikincil olarak iletişim kurdukları kişiler genelde hekim ve hemşirelerdir. Hastane içinde hastaların bilgi alışverişi süreçlerinde en çok iletişim zorluğu yaşadığını belirttiği kişilerin başında hekimler bulunurken (Başol, 2018: 86) en rahat iletişim kurduğunu belirttiği kişilerin başında da hemşireler bulunmaktadır (Hoşgör, 2014: 62). Ancak yine de hemşire-hasta iletişimini olumsuz yönde etkileyen birçok bireysel ve çevresel engelden bahsetmek mümkündür. Hasta-hemşire iletişimini kısıtlayan çevresel engeller kısaca gürültülü ve mahremiyeti olmayan bir mekân veya ayaküstü vb. gibi rahat olmayan bir ortam olarak sıralanabilir. Buna ek olarak bireysel engellere göz atıldığında ise listenin biraz daha uzun olduğu görülmektedir. Bu bağlamda hasta-hemşire iletişimini negatif yönde etkileyen bireysel engellerden bazılarını şöyle sıralayabiliriz. Hastanın veya hemşirenin gergin ya da kaygılı olması, kelimelerin anlamlandırılmasındaki uyumsuzluklar, algılama farklılıkları, iletişim kurmada isteksizlik, bazı önemli bilgilerin önemsenmemesi, iletilenin ileten kişinin yakınlığına göre (dost, düşman) değerlendirilmesi, psikolojik durum, dil ve konuşma bozuklukları olarak sıralanabilir (Terakye, 1994: 45).

Hemşire-hasta iletişimindeki bireysel ve çevresel engellerin ortadan kaldırılması noktasında tarafların yüz yüze iletişime daha çok zaman ayırması, her iki tarafında basit ifadelerle doğrudan açık iletişim kurmayı denemesi, geri bildirimlerin önemsenmesi, sağlık kurumlarında hemşirelerin iletişim becerilerini geliştirmeye yönelik seminer, kurs ve eğitim organizasyonlarının düzenlenmesi faydalı olacaktır. Hali hazırda iletişim becerileri gelişmiş hemşireler ve bakım hizmeti verdikleri hastalar üzerinde yapılan bazı araştırmalar, hasta-hemşire iletişiminin istenen düzeyde olduğu durumlarda hastanın moral ve motivasyonunun yükseldiğini ve tedavi süreçlerinin de daha olumlu ve kısa sürdüğünü göstermektedir (Demir, Arslan, Eşer ve Khorshid, 2011; 69) ; (Ünal, 2005: 7).

Sonuç olarak hastayı tanıma ve anlama hemşireler açısından mesleki iletişimin temel amaçlarından biridir ve hastanın sağlık sorunları da bu iletişimin temel odağıdır. Bu bağlamda hastanın hemşireye güven duyması hemşirenin de hastayla nasıl iletişim kuracağını bilmesi başarılı bir hasta-hemşire iletişiminin anahtarıdır.

1.4. Hekim, Hemşire ve Hastaların Sağlık Kurumlarıyla Olan İletişim ve Etkileşimi

Sağlık kurumlarındaki hemşire ve hekim sayısının yeterli sayıda olmayışı kurum içinde iletişim kopukluklarına neden olabilir. Buna ek olarak hemşire ve doktorların görev tanımlarının bünyesinde çalıştıkları kurum tarafından açık ve net şekilde kendilerine ifade edilmesi gerek-

mektedir. Ayrıca kurumun gezi, tanışma ve kaynaşma toplantıları gibi sosyal faaliyetlere gereken zamanı ayırmaması da hekim-hemşire arasındaki iletişim bağına zayıflatmaktadır. Bunun yanı sıra kurumdaki tıbbi malzemelerin yetersiz ya da eksik oluşu da hekim ve hemşirelerin hem kendi aralarında hem de kurumla olan ilişkilerini gerginleştirebilmektedir (Gümüş, 2017: 429). Bunlardan yola çıkarak doktorlar ve hemşirelerin çalıştıkları kurumun kendilerine sunduğu imkânlar ve çalışma ortamından her halükârda olumlu ya da olumsuz biçimde etkilendiğini söylemek mümkündür.

Buna ek olarak aynı kurumda çalışan bir hemşire ile bir hekim iki mesai arkadaşıdır. Ancak, eğer ki hemşireler hekimlerin sadece yardımcısı olarak kabul edilir ve mesleki destekleri küçümsenirse kurulan iletişim sıkıntılı olabilir. Bu gibi durumlarda kurum kültürü ya da politikası yüzünden hemşire ve doktorların birbirleriyle çift yönlü bir iletişim kurması zorlaşabilmektedir. Dolayısıyla taraflar arasında etkin bir iletişim gerçekleştirilememesi sonucunda çalışma uyumsuzlukları ortaya çıkabilmekte ve hekim-hemşire iş birliği verimsizleşmektedir. Hekimler tüm sağlık mevzularında yalnız başlarına, tek hâkim otorite olmadığı gibi çalıştıkları kurumlardaki sorumluluk alanlarının birçoğu da hemşirelerle örtüşmektedir. Bu bağlamda hastalar hakkında herhangi bir karar verilmesi gerektiğinde (taburcu olma vs.) hasta güvenliğinin riske atılmaması açısından doktor ve hemşirelerin karşılıklı görüş alışverişinde bulunmaları hekim-hasta-hemşire ve kurum arasında daha verimli bir iletişim ortamının oluşmasını sağlayacaktır.

Sağlık kurumları, hastaların memnuniyeti, çalışanların yüksek performans gösterebilmesi, rekabetçi olabilmek ve kurum imajını koruyabilmek için iletişim süreçlerini iyi yönetmelidir. Çünkü toplumların en önemli problemlerinden biri olan şiddet, sağlık sektöründe de sıkça yaşanmaktadır. Sağlıkta şiddet iletişimsizlikle birleşince maddi ve manevi kayıpların da boyutu artabilmektedir. Bu alanda yapılan çalışmalara göre, sağlık çalışanlarının şiddete maruz kalma riski her geçen yıl biraz daha artmaktadır. Ancak sağlık çalışanlarının maruz kaldığı bu şiddet yalnızca sağlık çalışanlarına değil aynı zamanda sağlık hizmeti almayı bekleyen diğer hastalara/hasta yakınlarına ve kurumlara da ciddi zarar verebilmektedir.

Hizmet sektörlerinden biri olan sağlık sektörü çok sayıda kişiye hizmet sunan ve bir o kadar da kişiye gelir kapısı olan, büyük emek isteyen bir sektördür. Sağlık profesyonelleri işlerinde gösterdikleri verimlilik düzeyiyle, sağlık hizmetlerinin kalitesini tayin etmekte ve bununla ilişkili olarak da hasta memnuniyeti ya da memnuniyetsizliği şekillenmektedir. Ancak sağlık kurumlarındaki yanlış yönetim ve zayıf iletişim, çalışan memnuniyetini azaltabilmektedir. Dolayısıyla memnuniyeti azalan çalışanın da kurumsal bağımlılığı azalmakta, performansı düşmekte ve hastalarla gereği kadar ilgilenememe gibi olumsuzluklar ortaya çıkabilmektedir. Bu bağlamda kurumsal iletişim eğitimlerinin düzenlenmesi, hasta/hasta yakını/ailelere yönelik bilgilendirici içeriklerin üretilmesi, kurum ve personel idaresinde kriz yönetim politikaları oluşturulması gibi

çalışmalar tarafların birbirini anlamasına zemin hazırlaması bakımından önemsenmelidir (Solmaz ve Duğan, 2018: 186).

2. HASTA İLE SAĞLIK ÇALIŞANLARI ARASINDAKİ İLETİŞİM SORUNLARININ NEDENLERİ

Sağlık çalışanları ile hastalar arasında etkin, doğru ve başarılı bir iletişimin sağlanması hem hasta hem de sağlık çalışanları açısından hayati bir önem taşımaktadır. Çünkü iyi iletişim sayesinde hastalar tedaviye karşı daha istekli olup sağlıklarına daha hızlı kavuşabilirken, sağlık çalışanları da daha stressiz ve güvenli bir ortamda çalışma imkânına sahip olmaktadır (Soysal, Öke, Yağar ve Tunç, 2017: 243). Ancak sağlık alanındaki iletişimsizlik hasta, hasta yakını ve sağlık çalışanları açısından geri dönüşü mümkün olmayan ölümcül olayların yaşanmasına neden olabilmektedir. Bunun sonucunda da toplumun sağlık kurumları ve çalışanlarına olan güveni zaman zaman azalabilmektedir. Durum böyle olunca sağlık alanındaki iletişim problemleri daha da artabilmekte ve genel sağlık hizmetlerinin kalitesi azalabilmektedir. Ayrıca iletişimsizlikten kaynaklanan bu problemler hem hastalar hem de sağlık çalışanları üzerinde psikolojik bir baskının oluşmasına da zemin hazırlamaktadır.

Sağlık kurum ve kuruluşlarında çalışan sağlık personeli ile hastalar arasındaki iletişim süreçlerinde çok önemli bazı noktalar vardır. Bunların başında, toplum olarak hasta ile sağlık çalışanları arasındaki iletişimi önemseme derecemiz yer alabilir. Özellikle hekimlerin ve diğer sağlık personelinin hastaları tedavi vb. süreçlerin her basamağında bilgilendirmeyi itina ile zaman ayırarak yapmaları sağlıklı bir iletişim süreci için gereklidir. Hastaların hekim/hemşirelerle olan iletişimlerinde çekingen/utangaç/mesafesiz tavırlar sergilemesi iletişimde denge unsurunun kaybolması demektir. Ayrıca, hasta yakınlarının da refakatçisi oldukları hastaların başına bir şey gelmesi durumunda, sağlık personellerini sebep görüp, bu kişilere karşı saldırgan bir tavırla yaklaşmaları hasta ve sağlık çalışanları arasında etkin bir iletişim kurulmasını engellemektedir. Bunun neticesinde de sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi ve kalitenin artırılması yönünde harcanan tüm çabalar sonuçsuz kalabilir. Çünkü sağlık çalışanları ile hastalar arasında etkin ve doğru bir iletişim bağı oluşturulamaması sağlık sisteminin sürdürülebilirliğini olumsuz yönde etkileyebilir. Bu bağlamda toplum sağlığının korunması bakımından sağlık hizmeti veren ve alanların sağlık iletişimi ile alakalı olarak bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Hasta ile sağlık çalışanları arasındaki iletişim sorunları ele alındığında, bu problemlerin temelinde yatan sebeplerin genel olarak hasta, hastalık, sağlık personeli ve iletişim tabanlı olduğu görülmektedir. Bu çerçevede hastayı karşılayan sağlık personelinin karakteri, mesleğe bakış açısı, beden dili, dış görünüşü, içinde bulunulan ortamın özelliği, kullanılan jargon/terminoloji, sağlık kurumunun fiyatlandırma politikası gibi faktörler hasta ile sağlık çalışanları arasındaki iletişimin boyutunu ve niteliğini belirlemektedir. Ancak burada profesyonel olan taraf hekim ve hemşirelerin içinde bulunduğu sağlık çalışanları

grubu olduğu için ilk etapta bu iletişimi şekillendirecek ve gidişatını belirleyecek olanlar da onlardır. Çünkü tıbbi uygulamaların esasını hasta-hekim-hemşire ilişkisi ve iletişimi oluşturmaktadır. Bu nedenle sağlık çalışanlarının hastalarla olan diyalogu, karşılıklı destek, saygı ve güven ortamının oluşmasında son derece önemlidir.

Sağlık ciddi bir meseledir bu yüzden dikkatlice ve özenli çalışmak gerekmektedir. Bu sebepten dolayı sağlık profesyonellerinin titiz davranıp, hastayı yeterince dinlemeleri ve hastaya verdiği bilgilerin hasta tarafından ne ölçüde anlaşıldığını sorgulamaları gerekmektedir. Aksi takdirde sağlıkta yaşanan iletişimsizlik sorunu, tam anlamıyla çözüme kavuşturulamayabilir.

Hastaların yaş, cinsiyet, sosyo-ekonomik/kültürel yapı, eğitim, karakter, inanç, değer ve psikolojik durum gibi özellikleri de hasta ve sağlık çalışanları arasında yaşanan iletişim sorunları kapsamında değinilmesi gereken önemli bir husustur. Çünkü bazı hastalar yukarıda belirtilen özelliklerinden dolayı sağlık çalışanları tarafından zor hasta olarak sınıflandırılmaktadırlar. Bu hastalarla sağlıklı bir iletişim kurmak ve bu iletişimi devam ettirmek zaman zaman sağlık çalışanları açısından son derece zor olabilmektedir. Özellikle sağlık okuryazarlığı düzeyi düşük olan hastaların yaşadıkları sağlık problemlerini sağlık çalışanlarına tam manasıyla açıklayamaması ve bazı tedavi süreçlerini inançları/değer yargıları gereği red etmesi hali hazırda karmaşık olan sağlık iletişimi süreçlerini daha da zor bir yapıya dönüştürmektedir. Dolayısıyla bu gibi durumlarda yaşanan iletişimsizlik hastanın sağlığını, doktorun da mesleğine bakış açısını zedeleyebilmektedir. Kimi zaman, “hastalık” kaynaklı bazı durumlarda sağlık çalışanları ile hastalar arasında iletişim sorunları yaşanabilmektedir. Bazı hastalıkların kolay tedavi edilememesi, tedavi süreçlerinin çok uzun sürmesi hem hasta hem de hasta yakınları üzerinde maddi manevi yaralar açmaktadır. Bu gibi durumlarda bilhassa bilgi eksikliği ve tıbbi belirsizliklere bağlı olarak gelişen endişe, korku, kendini çaresiz/yalnız hissetme, aşırı duyarlılık ve öfke gibi nedenlerden dolayı hem hasta hem de hasta yakınları üzerinde oluşan baskı hasta ile sağlık çalışanları arasındaki iletişimi kopma seviyesine kadar getirebilmektedir. Bu durumda tarafların birbirleriyle olan iletişimsizlikleri zaman zaman sağlık çalışanları ve hastaların birbirlerine fiziksel şiddet uygulamalarına dahi sebep olabilmektedir. Çünkü kişilerin birbirlerine en çok gereksinim duydukları dönemler olan hastalık dönemlerinde hastanın herhangi bir sosyal güvencesinin olmayışı, alım gücü azlığı, bireyin sağlık sorunlarıyla ilgili olarak hekime başvuru sürecini ertelemesine neden olabilmektedir. Dolayısıyla bu gibi nedenlerden kaynaklanan bazı aksaklıklar nedeniyle hasta ile sağlık profesyonelleri arasındaki iletişim de sekteye uğramakta ve çeşitli sorunlar yaşanabilmektedir (Başol, 2018: 76-93). Hekimlerin hastalara karşı, şefkatli ve empati yaparak yaklaşmaları, kurulacak olan iletişimin çok daha sağlıklı olmasını beraberinde getirmektedir.

Sonuç olarak, sağlık çalışanları ile hastalar arasındaki iletişim sorunlarının çözümü için öncelikle kişilerin kendisini iyi tanıması, niyet, amaç ve beklentilerini de net olarak anlaması

gereklidir. Aksi takdirde hastalar ile sağlık çalışanları arasında sağlıklı, etkili, sürdürülebilir ve amacına uygun bir sağlık iletişiminin gerçekleşmesi beklenemez.

3. SAĞLIK KURUMLARINDA ÖRGÜTSEL İLETİŞİM

Hızla gelişen ve değişen dünya ile beraber örgütler de değişmekte ve daha karışık bir hal almaktadır. Bu kapsamda sürekli, değişimin kaçınılmaz olduğunu ve başarıya ulaşabilmenin örgütsel verimlilikten geçtiğini görebilen sağlık yöneticileri de insana ve iletişime daha çok değer vermeye başlamışlardır (Tanrıverdi, Adıgüzel ve Çiftçi, 2010: 102). Örgütsel iletişim, örgütlerde birlikte çalışma, koordinasyon ve denetleme görevini yerine getiren örgütsel ve idari yapının en önemli bileşenlerinden biridir. Örgütler dinamik bir yapıya sahiptir ve sorunsuz bir şekilde işlevlerini yerine getirebilmeleri için tüm paydaşlarıyla etkili bir iletişim kurmak zorundadırlar. Çünkü etkin bir iletişim, organizasyonel davranışı tüm yönlerden fiilen etkilemektedir (Karaçor ve Şahin, 2004: 97). Temel olarak bir örgütün etkinliği ve başarısı iyi bir yönetim ve iletişime bağlıdır. Bu bağlamda sağlık kurumları açısından örgütsel iletişimin daha verimli hale getirilmesi, hasta/hasta yakınlarıyla olan iletişim problemlerinin giderilebilmesi ve bunun devamlılığının sağlanabilmesi için sağlık personeli ve yöneticilerin birlikte katılabileceği çeşitli sosyal faaliyetlerin organize edilmesi ve kurum içinde bir aile ortamının oluşturulması gerekmektedir. Böylece kurum yöneticileri tarafından uygulanan politikalar nedeniyle ortaya çıkan statü farklılıkları da minimuma indirgenebilecektir. Ayrıca kurumda çalışanları ilgilendiren meselelerde yöneticilerin hekim, hemşire ve diğer sağlık personelinin fikrini alması, onların düşüncelerine değer vermesi, eleştiriye açık olması, yüz yüze iletişime önem vermesi ve tüm çalışanlara karşı adil davranması kurum içinde etkili bir örgütsel iletişim bağı kurulması açısından oldukça önemlidir. Soysal ve diğerlerinin sağlık kuruluşlarında yönetici pozisyonunda çalışan kişiler ve diğer sağlık çalışanları arasındaki iletişim sorunlarını konu alan çalışmalarında şu sonuç ortaya çıkmıştır. Yönetici ve diğer sağlık personeli arasındaki iletişim sorunlarına yönelik algının yaş, cinsiyet, meslekte çalışma süresi, eğitim durumu, kurumda çalışma süresi, meslek grubu ve mesleki iletişim alanında daha önce eğitim görüp görmediğine göre herhangi bir farklılık göstermediği, yalnızca statüye göre bir farklılık gösterdiği saptanmıştır. Ayrıca bu çalışmadan çıkan diğer bir önemli sonuçta, yöneticilerin kurumdaki sağlık çalışanları ile arasında bir iletişim problemi olduğunu düşünmemesine rağmen çalışanların düşüncesi bunun tam aksi yönündedir (Soysal, Yağar, Koz ve Tunç, 2016: 193). İletişim açısından çalışanların hoşnut oldukları örgütlerde verimlilik, üretkenlik, karlılık, başarımlı gücü ve müşteri odaklı çalışma bağlamında olumlu sonuçların elde edildiği bilinmektedir (Eroğlu, 2011: 145). Bu bakımdan örgütsel iletişimde doyum, kişiler arasındaki iletişimin niteliği ile paralellik göstermektedir. Bu nedenle de sağlık çalışanlarının örgüt içerisinde birbirleriyle çift yönlü iletişim kurabilmeleri oldukça önemlidir. Buna ek olarak örgüt içinde çalışanlara eş zamanlı haberleşme imkanı sunan birçok farklı araç ve iletişim ortamı bulunmaktadır. Örgüt içi iletişimin geliştirilmesi kapsamında ön plana çıkan bu dijital çözümlerden bazıları kısaca şöyle

sıralanabilir: Intranet (bilgisayar ağı iletişimi) uygulamaları, görsel-işitsel donanımlar (projeksiyon cihazları, akıllı yazı ve gösterim tahtaları), telekomünikasyon (telefon, faks) araçları, e-posta sistemleri, elektronik (dergi, rapor, istatistik, bülten) yayınlar. Özet olarak sağlık kurumlarında örgütsel iletişimin başarısına katkı sağlayabilecek önemli faktörlerden biride kurumun etkin bir dijital iletişim sistemi ile donatılmış olmasıdır.

Sonuç olarak, sağlık kurumları kendilerine has bir örgüt kültürüne sahiptir. Bu kültürel yapı içerisinde, iletişim ne kadar açık, net, şeffaf, nazik ve empati yaparak gerçekleşirse hiç şüphesiz sağlığa yönelik amaçlanan hizmet de o kadar kolay, hızlı ve güzel olacaktır.

4. HASTA VE ÇALIŞAN GÜVENLİĞİNİN SAĞLANMASINDA İLETİŞİMİN ROLÜ

Hasta ve çalışan güvenliği, sağlık hizmeti sunum aşamalarındaki basit hataların hasta ve sağlık çalışanlarına zarar verecek biçimde ortaya çıkmasını önlemek ve oluşması muhtemel görülen diğer sorunların da önceden tespit edilip, raporlandırılması ve düzeltilmesini sağlayacak tedbirlerin alınması olarak tanımlanabilir (WHO, 2019). 2003 yılında Sağlık Bakanlığı (SB) tarafından başlatılan Sağlıkta Dönüşüm Projesi'nin (SDP) temel hedeflerinden biri de hasta ve çalışan güvenliğinin sağlanmasıdır. Bu bağlamda SB tarafından 2011'de Hasta ve Çalışan Güvenliğinin Sağlanmasına Dair Yönetmelik yayımlanmıştır. Bu yönetmelik kapsamında, çalışan güvenliği komitesinin kurulması, çalışanlara yönelik şiddetin durdurulması için sağlık sisteminde bazı düzenlemelerin yapılması ve çalışanlara, çalışan ve hasta güvenliği hususunda eğitimlerin verilmesi kararlaştırılmıştır (Hasta ve Çalışan Güvenliğinin, 2011). Buna ek olarak, yine bu yönetmelik kapsamında halkı bilgilendirmek adına hasta ve çalışan güvenliği sempozyumları düzenlenmiş ve bu konuda toplumsal farkındalık oluşturmak amacı ile 2011 yılında Emeğe Saygı Şiddete Sıfır Tolerans kampanyası başlatılmıştır. Ayrıca hasta güvenliğinin sağlanması konusunda değinilmesi gereken en önemli noktalardan biri de sağlık hizmetlerinde olay raporlama sistemidir. Hasta güvenliği açısından son derece önemli olan Güvenlik Raporlama Sistemi'nin (GRS) temelleri SB öncülüğünde 2011 yılında atılmıştır. GRS, sağlık kuruluşlarında yaşanan olumsuz olaylardan ders çıkartmak ve buna benzer olayların da yeniden meydana gelmesini önlemek amacıyla oluşturulmuş bir sistemdir. Bu sistem çerçevesinde sağlık kuruluşlarında hasta güvenliğini tehdit eden olayların sağlık çalışanları tarafından raporlanarak kurumsal bir öğrenme süreci oluşturulması hedeflenmektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2017). Bunun dışında sağlık çalışanlarına yüksek motivasyonla güvenli ortamlarda çalışma olanaklarının sunulması amacıyla da 2012'de Çalışan Güvenliği Genelgesi yayımlanmıştır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2015). Çalışan güvenliğinin sağlanması konulu bu genelge doğrultusunda sağlık profesyonellerine yönelik şiddetin önlenmesi amacıyla yataklı sağlık tesislerinin riskli görülen alanlarında güvenlik kamerası, genel kolluk kuvveti ve özel güvenlik personeli bulundurulmasının sağlanması gibi güvenlik tedbirlerini arttırıcı, riskleri

bertaraf edici uygulamalar hayata geçirilmeye başlanmıştır. Bu çalışmalar diğer taraftan iletişim uzmanları, idareciler, basın mensupları ve sağlık çalışanlarının ortak katılımıyla düzenlenen sempozyumlarda da tekrar masaya yatırılarak gerek sağlık çalışanları gerekse de hasta ve yakınlarına yönelik şiddetin azaltılması yönünde ulusal düzeyde toplumsal bilinç oluşturma faaliyetleriyle desteklenmiştir. Hasta güvenliği, kaliteli sağlık hizmeti sunumunun kilit noktasıdır. Bu bağlamda tüm dünyayla paralel olarak ülkemizde de son yıllarda hasta ve çalışan güvenliği konularında hatalı davranışların düzeltilmesi ve hasta-sağlık çalışanları iletişiminin gelişimine katkı sağlayacak birçok çalışmanın gerçekleştiği gözlemlenmektedir. Sağlık alanındaki haberleşme ve bilgi akışının hızlandırılması, sağlık iletişiminin geliştirilmesi ve hasta-çalışan güvenliğinin sağlanması gibi hedeflerle SB tarafından hayata geçirilen Kişisel Sağlık Sistemi (e-Nabız), Ulusal Sağlık Veri Sözlüğü (USVS), Elektronik Belge Yönetim Sistemi (EBYS) ve Merkezi Hekim Randevu Sistemi (MHRS) gibi e-sağlık uygulamaları bu çalışmalara örnek olarak gösterilebilir.

Hasta bakımı süreci; sağlık personellerinin performans ve bilgilerini bu sürece yansıtma- larını sağlayan; yönetim, durum gözetimi ve diğer sağlık profesyonelleri ile çift taraflı yardımlaş- ma gibi bileşenlerden oluşmaktadır. Sağlık çalışanları arasındaki iletişim de bu sürece doğrudan etki etmektedir. İletişim, sağlık hizmetleri sunumunda sıkça meydana gelen tıbbi hatalara doğ- rudan neden olması açısından önemlidir. Tıbbi hataların kök nedenlerini belirlemek için yapılan araştırmaların genel bir sonucu olarak da yetersiz eğitim ve iletişim eksikliğinin, medikal hatalar- ın ortaya çıkmasına neden olan faktörlerin başında geldiği tespit edilmiştir (Gümüş, 2014: 969). Hayatın tüm alanlarında çok çeşitli iletişim hataları karşımıza çıkmaktadır, fakat bu hatalar ge- nellikle sağlık alanındaki kadar hayati bir öneme sahip değildir. Çünkü hasta ile sağlık çalışanları arasındaki iletişimsizlik (hatalı ya da yanlış iletişim) bazı durumlarda hastaların yaşamını yitirme- sine sebep olabilirken, bazı durumlarda da sağlık çalışanlarının hasta yakınları tarafından fiziksel/ psikolojik şiddet görmesine veya işini kaybetmesine neden olabilmektedir. Bu vb. nedenlerden dolayı sağlık iletişimi kapsamında bireyler arası iletişim telefisi mümkün olmayan hataların orta- ya çıkmasını engelleyebilmek açısından yaşamsal bir önem arz etmektedir.

Uzun çalışma saatleri ve iş yoğunluğu sebebiyle sağlık çalışanları algılama sorunu yaşa- yabilmektedir. Bu nedenle sağlık profesyonelleri arasında zaman zaman sözlü ve yazılı iletişim kopuklukları meydana gelmesi de oldukça muhtemeldir. Özellikle hasta bakımı esnasında çalı- şanlar kendi aralarında ve hastalarla etkili bir sağlık iletişimi kuramadıklarında hatalı kararlar alabilmektedirler. Bu durumda da hasta güvenliği kavramı ön plana çıkmaktadır. Hasta güvenli- ğinde iletişimin önemini konu alan bir çalışmanın sonuçları doğrultusunda; hasta güvenliğini teh- likeye sokabilecek tıbbi hataların yaklaşık %70-%80'nin de sağlık çalışanları arasındaki iletişim eksikliğinden kaynaklandığı belirtilmektedir (Hakko, 2011: 126). Etkili iletişim yetersizliğinden kaynaklanan ve hem hasta hem de çalışan güvenliğini tehlikeye atan bu tıbbi hataların önle- nibilmesi adına; hasta ile alakalı her nevi bilginin bir sağlık çalışanından diğerine aktarılması

sırasında iletilen tüm bilgiler doğrulanmalıdır ve anlaşılmayan durumlar olduğu takdirde çalışanlar ve hastalar birbirine tekrar tekrar soru sormaktan çekinmemelidir. Buna ek olarak yazılı ilaç istemleri açık ve kolay okunabilir olmalıdır. Çünkü hastanelerdeki önlenebilir hataların içerisinde ilk sıralarda ilaç hataları yer almaktadır (Özata ve Altuncan, 2010: 101). Dolayısıyla çalışanlar arasındaki sözlü ve yazılı iletişimin iyileştirilmesi, ilaçların hastaya ve çalışanlara zarar vermesinin önlenmesi amacıyla alınması gerekli tedbirler arasında ilk sırada yer almalıdır. Buna ek olarak sağlık kurumlarında hasta, hasta yakınları ve sağlık çalışanlarının karşılaşılabilecekleri tıbbi veya tıbbi olmayan yüksek riskli durumlara acilen müdahale edilip bertaraf edilebilmesi amacıyla da çeşitli hasta ve çalışan güvenliği ortak uygulamaları geliştirilmiştir. Acil Durum Renkli Kod Sistemi de bu bağlamda geliştirilen acil çağrı sistemleri arasında en bilinenidir. Sağlık hizmeti sunulan alanlardaki risklerin önceden tespit edilmesi ya da bu risklerin gerçekleşmesi durumunda sağlık çalışanlarının nasıl hareket etmesi gerektiği ve sağlık kurumlarında neler yapılması gerektiğinin belirlenmesi risk yönetimi açısından büyük önem arz etmektedir. Bu çerçevede küresel çapta oldukça yaygın olarak kullanılan en önemli araçlardan birisi de renkli kod uygulamalarıdır. Renkli kodlar hastanelerdeki riskli ve acil durumların sorunsuz bir şekilde yönetilebilmesi noktasında sağlık çalışanlarının hızlı bir şekilde birbirleriyle iletişime geçmesine olanak tanımakta, panik oluşmasını önlemekte ve doğru müdahale için sağlık profesyonellerine zaman kazandırabilmektedir. Türkiye’de de sağlıkta kalite çalışmaları kapsamında hastanelerde önceden belirlenmiş acil durumların verimli bir şekilde yönetilmesi kapsamında ortak bir dil oluşturulması planlanmış sırasıyla 2008’de mavi, 2009’da pembe, 2011’de beyaz ve son olarak 2015’te de kırmızı kod uygulaması hayata geçirilmiştir. Mavi kod kısaca hayati tehlikesi (ölme riski) bulunan hastalara çok kısıtlı bir zaman dilimi içerisinde müdahale edilmesini ifade eder ve tüm dünyada aynı anlamı taşır. Dahili telefon kodu da genel olarak 2222 olarak belirlenmektedir. Pembe kod, sağlık kuruluşlarında yaşanabilecek bebek/çocuk kaçırma ve kaybolma gibi durumlarda güvenlik personellerine durumun derhal bildirilip gerekli önlemlerin bir an önce alınması için oluşturulmuş bir uyarı sistemidir. Bu kod için belirlenen dahili telefon kodu 3333’tür. Beyaz kod, sağlık çalışanları, hasta ve yakınlarının maruz kalabileceği saldırı ve taciz gibi durumlarda olaya en hızlı şekilde müdahale edilebilmesi amacıyla oluşturulmuş acil uyarı kodudur. Dahili telefon numarası da 1111 olarak belirlenmiştir. Kırmızı kod ise sağlık kurum ve kuruluşlarında meydana gelebilecek olası bir yangın durumunda, bu duruma bağlı olarak oluşabilecek diğer tehlikelerin engellenmesi ve zararın asgari düzeye indirilebilmesi amacıyla oluşturulan acil uyarı kodudur (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2017). Buna ek olarak sağlık sektöründe kullanılan diğer acil kod renkleri de sarı ve turuncudur. Sarı tahliye, turuncu ise kimyasal/tehlikeli madde sızıntısı durumu söz konusu olduğunda hasta ve sağlık çalışanlarının en hızlı şekilde olay yerinden uzaklaştırılmasına yönelik oluşturulmuş acil uyarı kodlarıdır. Özet olarak, renkli kod uygulamaları sağlık kuruluşlarında hastalar ve sağlık çalışanlarının karşılaşılabilecekleri olağan dışı durumlarda hem birbirleriyle hem de yetkili diğer kişi ve birimlerle arasında etkin ve sağlıklı bir iletişim sürecinin kurulmasını sağ-

layan hayat kurtarıcı acil çağrı sistemleridir.

Sağlık hizmetleri günümüzde teknolojinin ilerlemesi, yeni tedavi yöntemleri ve yeni ilaçların ortaya çıkmasıyla beraber daha karmaşık bir hale gelmiştir. Bu kapsamda da istenmeyen olayları ve tıbbi hataları önleyebilmek için etkili iletişim stratejileri geliştirilmesi bir zorunluluk halini almıştır. Çünkü yaşadığımız iletişim çağında hasta ve çalışan güvenliği sağlık kurumlarının odak noktasında yer almaktadır.

5. TÜRKİYE'DE SAĞLIKTA DÖNÜŞÜM VE SAĞLIK BAKANLIĞI'NIN ÇALIŞMALARI

Sağlık, toplumların yaşam kalitesinden ve ülkelerin gelişmişlik düzeyinden doğrudan etkilenen bir kavramdır. Bu nedenle sağlık konusu da günümüzde ekonomik, politik ve sosyolojik bir olgu olarak ele alınmaktadır (Ergüder, Kutlu, Esin ve Kanyılmaz, 2000: 103). Sağlık sisteminin ana elemanlarını insan gücü, hizmet sunumu, finansman, enformasyon, yönetim, liderlik, ilaçlar ve tıbbi teknolojiler oluşturmaktadır (Keskinkılıç, 2019: 5). Bir ülkedeki ulusal sağlık sisteminin de o ülke sınırları içinde yaşayan insanların tümünün refahı için gerek duyulan bütün sağlık gereksinimlerini karşılayabilecek özellikleri bünyesinde barındırması gerekmektedir (Tıraş, 2019: 126). Bu nedenle hükümetlerin en önemli ve öncelikli görevlerinden biri de ülkenin sağlık standartlarını yükseltmek adına üstüne düşen görev ve sorumlulukları yerine getirmesidir. Nüfusun sosyo-demografik, sosyo-ekonomik ve coğrafi özellikleri göz önünde bulundurularak toplumun tamamını kapsayacak biçimde sistematikleştirilmesi, yeterli sayıda nitelikli sağlık personelinin bulunması ve kafi derecede bir mali desteğe sahip olması sağlık sisteminin pratikte iyi, sorunsuz işleyen bir sistem olmasını sağlayacak nitelikler arasında yer almaktadır (Roemer, 1982: 428-29). Ayrıca toplumun sosyal yapısı (kültürel özellikler, nüfusun yerleşim tarzı vb.) ve politik özellikleri, çeşitli sektör ve organizasyonların birbiriyle olan ilişkileri gibi faktörler de bir ülkenin sağlık durumu (statüsü) göstergeleri üzerinde doğrudan veya dolaylı olarak etkiye sahiptir. Bu bağlamda üretilen sağlık politikaları da çok geniş bir alanı etkilemekte ve düzenlemektedir. Türkiye'de sağlık sistemi politika ve reformları cumhuriyetin kuruluşundan bu yana her dönem gündemde yer alan konular arasında olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarından 1990'lara kadar sağlık alanındaki çalışmalar genelde inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir ve ancak 90'ların başında sağlık alanındaki çalışmalar hız kazanmaya başlamıştır. Bu dönemde SB ve Devlet Planlama Teşkilatı önderliğinde yürütülen çalışmaların bir sonucu olarak da 1993 yılında SB tarafından Ulusal Sağlık Politikası oluşturulmuştur (T.C. Sağlık Bakanlığı, 1993: 14). Bunu takip eden süreçte de yine SB tarafından ülkemizde oluşturulan sağlık reformlarının sonuncusu ve en kapsamlısı olan Sağlıkta Dönüşüm Programı (SDP) başlatılmıştır. Türkiye'deki sağlık sistemi açısından önemli bir dönüm noktası olarak gösterilen SDP ile beraber sağlık hizmetlerinin finansmanı tek çatı altında birleştirilmiş ve sağlık hizmetlerinin sunumundan sağlık çalışanlarının örgütlenmesine

kadar pek çok değişiklik ve düzenlemede bu kapsamda yeniden ele alınmıştır. SDP'nin öncelikli hedefi ulaşılabilir ve kaliteli sağlık hizmeti sunumunun ülke genelinde yaygınlaştırılmasıdır. Bu bağlamda ilk etapta toplumun sağlık hizmetlerine erişiminin yaygınlaştırılması/kolaylaştırılması, sağlık çıktılarının iyileştirilmesi, tüm ülke vatandaşlarına sağlık güvencesi sağlanması, sağlıkta eşitsizliklere son verilmesi ve hasta odaklı bir sağlık sistemi üzerinde geliştirmeler yapılması öngörülmüştür (Memişoğlu, 2018: 65-74). 2003'te temelleri atılan ve 2004'te yürürlüğe giren SDP iki ana fazdan meydana gelmektedir. Birinci faz 2003-2009 yılları arasını kapsamakta ve 4 temel bileşeni bulunmaktadır. Bu bileşenler sırasıyla SB'nin yeniden yapılandırılması, sosyal güvenlik kurumları ile sağlık sigorta fonunun kapasitesinin geliştirilmesi, sağlık hizmetleri sunumunun yeniden organize edilmesi ve son olarak insan kaynakları kapasitesi ile halk sağlığı fonksiyonlarının güçlendirilmesidir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2018). SDP'nin ikinci fazı ise ilk fazın üzerine temellenmiş olarak 2010-2014 yılları arasını kapsamakta ve 3 ana bileşenden oluşmaktadır. Bunlar da sırasıyla SB'nin stratejik planının desteklenmesi, koruyucu sağlık hizmetleri için faaliyet çıktısı bazlı finansmanın pilot (deneme) çalışmasının yapılması ve son olarak Sosyal Güvenlik Kurumu'nun (SGK) kapasitesinin geliştirilmesidir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2018). SDP kamu kaynaklarının verimli şekilde kullanımına yardımcı olması bakımından Türkiye'de sağlık sisteminin iyileştirilmesi süreçlerinde sağlık hizmetleri sunumundaki maliyet artışlarını önlemede etkili bir program olmuştur. Örnek olarak SDP kapsamında 2008 yılında 34 şehirde Aile Hekimliği Projesi hayata geçirilmiştir. Projenin uygulandığı pilot illerden biri de Kayseri olmuştur. Kayseri İl Sağlık Müdürü bu uygulama sayesinde il çapında yapılan sağlık harcamalarında yıllık 90 milyon TL tasarruf gerçekleştirildiğini açıklamıştır (Medimagazin, 2011). Ancak SDP oldukça geniş çerçeveli bir program olmasından dolayı bu program kapsamında gerçekleştirilen genel mali tasarruf ya da kar-zarar tablolarının SB'na bağlı ilgili kurumlar özelinde ya da bakanlık genelinde değerlendirilmesi daha doğru olacaktır.

Sağlık insanın doğuştan kazandığı bir haktır ve insan aldığı her nefeste, attığı her adımda bunu hissetmektedir. Sağlık teknolojileri de yaşadığımız bilişim çağında insanların şifa arama süreçlerindeki en önemli destekçileridir. Öyle ki sağlık teknolojileri ve tıp dünyasındaki dijital gelişmeler de artık insan sağlığını/hayatını doğrudan etkiler hale gelmiştir (Avaner ve Avaner, 2018: 5). Bu bağlamda sağlık hizmetlerinin kolay erişilebilir ve çağdaş düzeyde olabilmesi için sağlıkta dönüşüm programlarını devreye almak her ülke için bir zorunluluk haline dönüşmüştür. Ülkemiz açısından olaya bakıldığında sağlık hizmetlerinde yaşanan maliyet artışları, toplumun beklentileri ve kamu sağlık harcamalarının sınırlı oluşu gibi unsurların SDP'nin oluşturulmasında etkili olduğu görülmektedir. Ayrıca ülkeler geliştikçe, kişiler sağlıkla ilgili alanlarda daha çok harcama yaparak sağlık hizmetlerinden daha fazla yararlanmak istemektedir. Çoğalan bu talepler/beklentiler nedeniyle de pek çok ülkedeki sağlık sistemi giderek artan bir baskı altına girmektedir. Buna ek olarak dünya çapında internet, sosyal medya ve akıllı mobil cihaz kullanımının yaygınlaşması da bu beklentilerin artmasına neden olmaktadır. Netice itibarıyla hastalar da

sağlık hizmeti alırken en yeni sağlık teknolojilerinden yeteri kadar faydalanabilmek istemektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2012: 55).Sağlık sistemi, temel amacı sağlığı iyileştirmek, geliştirmek ve korumak olan kurum, kuruluş, kişi ve faaliyetleri kapsamaktadır. Özetle sağlığın geliştirilmesi ve korunması birçok sektör ve yapının eş zamanlı organize iş birliğini gerektirir. Ayrıca her ülkenin sağlık politikası kendine özgüdür. Dolayısıyla sağlık mevzuatları, hizmet sunumu, sağlığın finansmanı ve insangücü uygulamaları da ülkeden ülkeye ciddi farklılıklar gösterebilmektedir (Öztürk ve Karakaş, 2015: 40). Ancak bir ülkenin iyi örgütlenmiş bir sağlık sistemine sahip olabilmesi için bilgi iletişim teknolojilerinden (BİT) en iyi şekilde yararlanabilmesi gerektiği tüm ülkeler açısından ortak bir özelliktir. Bu bağlamda 1990’larda Türkiye’de ilk defa Hastane Bilgi Yönetim Sistemi (HBYS) geliştirilmesi yolunda çeşitli çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Buna ek olarak aynı dönemde Çekirdek Yönetim Sistemi (ÇKYS) ve Temel Sağlık İstatistikleri Modülü (TSİM) uygulamaları da projelendirilmiştir. Ancak HBYS pilot uygulaması, TSİM ve ÇKYS o yıllarda istenilen başarıya ulaşamamıştır. Bu açıdan SDP’nin Türkiye’de sağlık bilişimi alanında köklü değişimlerin ve atılımların gerçekleştirilmeye başlandığı ilk dönüşüm programı olduğu söylenebilir (Köse, 2018: 82). Türkiye’de sağlık bilişimi adı altında yürütülen çalışmaların en temel amacı, doğumundan itibaren kişilerin başından geçen her türlü fiziksel ve ruhsal hastalığın elektronik sistemlerle kayıt altına alınması, saklanması, ilgili diğer kişi/kurumlara iletilmesi ve kişilerin kendi tıbbi özgeçmişlerine tek bir çevrimiçi platform üzerinden erişebilmesini mümkün kılmaktır. Bu bağlamda Türkiye e-Dönüşüm Projesi kısa dönem eylem tasarısı kapsamında, Türkiye Sağlık Bilgi Sistemi (TSBS) oluşturulması çalışmalarının yürütülmesi için 10 çalışma grubu kurulmuş ve 15 adet e-sağlık eylemi gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Ayrıca SDP’nin temel çıkış noktasını oluşturan da TSBS alt yapısının kurulması olmuştur (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2004: 7). Bunu takip eden süreçte Türkiye’deki sağlık kuruluşlarından toplanmakta olan elektronik sağlık verilerinin belirli standartlar dahilinde toplanması, depolanması ve işlenmesi amacıyla 2007 yılında SB tarafından Ulusal Sağlık Veri Sözlüğü (USVS) kurulmuştur. USVS, SB ve ilgili diğer kurum kuruluşlar tarafından yürütülen e-Sağlık projeleri açısından çok önemli bir konumda yer almaktadır. Çünkü SB’nin devreye almayı düşündüğü çeşitli sağlık bilişimi sistemleri USVS veri setleri tarafından sistematik olarak kaydedilen elektronik sağlık verilerinin analiz edilmesi sonucu bir karara bağlanmaktadır. Buna ek olarak SB’nin SDP kapsamında yürürlüğe koyduğu en önemli uygulamalarından biri de Merkezi Hekim Randevu Sistemidir (MHRS). Bu sistem, ülkemizde oldukça dağınık halde çalışan randevu sistemlerinin aynı çatı altında birleştirilmesi amacıyla oluşturulmuştur. 2010’da hayata geçirilen bu uygulama 2012’ye gelindiğinde 81 ilde hizmet verir duruma gelmiştir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2016).

Bilişim teknolojileri (BİT) günümüzde hayatın neredeyse her alanında yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda günümüzde var olan sağlık sisteminin geliştirilmesi için ayrılan kaynakların en etkin biçimde kullanılması ve ileri teknolojilerin sağlık sistemine entegre edilmesi konusunda hem kamu hem de özel sektör sağlık kuruluşları tarafından BİT’nin aktif kullanımı

büyük önem arz etmektedir. Hizmet sektörlerinin tümünde olduğu gibi sağlık sektöründe de iyi donatılmış (yazılım, ekipman, insangücü vb.) dinamik bir sistemin hayata geçirilmesi noktasında BİT'nin kullanımı ve dijitalleşme kuşkusuz kilit öneme sahiptir. Sağlık hizmeti veren kuruluşların hizmet sunumlarında dijital teknolojilerinden faydalanmaları hizmet alanlarını genişletme, hasta/çalışan memnuniyetini yükseltme, medikal karar verme süreçlerini geliştirme, işletme maliyetlerinde tasarruf edebilme ve kuruma bağlı diğer tüm kaynakların daha verimli şekilde kullanılabilmesi bakımından son derece önemlidir.

Sağlıkta dijital dönüşüm sürecinde; BİT, makineler arası iletişim, nesnelerin interneti, bulut bilişim, taşınabilir teknolojiler, QR kod teknolojisi, artırılmış sanal gerçeklik, 3D yazıcılar, büyük veri, mobil cihaz uygulamaları, yapay zeka ve görüntü arşivleme gibi teknolojiler verimliliğin, kalitenin ve katma değer artırılması hususunda sağlık kurumlarına büyük avantajlar sunabilmektedir. Bu bağlamda Türkiye'de kamu hastanelerinin dijitalleştirilmesi doğrultusunda SB ve Sağlık Bilgi Yönetim Sistemleri Topluluğu (Healthcare Information and Management System Society-HIMSS) arasında 2013'te bir anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmada Türkiye'deki kamu hastanelerinin dijitallik seviyelerinin HIMSS tarafından geliştirilen Tıbbi Kayıt Uyum/Adaptasyon Modeline (EMRAM) göre değerlendirilmesi kararlaştırılmıştır. EMRAM modeli hasta güvenliği esas alınarak BİT'in hastanelerin işleyişinde ne seviyede kullanıldığını ölçmek amacıyla geliştirilmiştir bir akreditasyon modelidir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2019).

Sağlık hizmetleri genelde kişilerin beklemeye tahammüllerinin olmadığı bir alandır. Bu nedenle sağlık hizmetlerinin 7/24 aksatılmadan gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda yeni projelerde hizmeti sektöre uğratmadan sağlık sistemine adapte edilmek zorundadır. Bu çerçevede SB tarafından tamamlanan en büyük projelerden biri de e-Nabız'dır. 2015'te faaliyete geçen e-Nabız ya da diğer adıyla Kişisel Sağlık Sistemi, sağlık profesyonellerinin ve vatandaşların Türkiye'deki sağlık kurum kuruluşlarından toplanan sağlık bilgilerine internet ve akıllı cep telefonu/tablet gibi mobil cihazlar üzerinden erişim sağlayabilecekleri bireysel sağlık kaydı sistemidir. Bu uygulamanın hayata geçirilmesiyle beraber hastalara ait sağlık verileri tek bir çatı altında toplanabilmiştir. Bu sayede e-devlet sistemi üzerinden e-Nabız uygulamasına kayıt olan kişiler istedikleri an kendi sağlık geçmişlerini görüntüleyebilme ve yönetebilme imkanına sahip olmuştur (e-Nabız, 2019). E-Nabız'ın sağlık sistemine sağladığı en önemli faydalar ise kısaca hekimlerin hastaları hakkında daha fazla bilgi sahibi olabilmesi sonucu hasta doktor arasındaki iletişimin güçlenmesi ve hastanelerde hem hastalar hem de sağlık profesyonelleri açısından boş harcanan sürenin kısaltılması olmuştur. Buna ek olarak dijital dönüşümün sağlık sektöründe yaratacağı değişimler yakın bir gelecekte sağlık çalışanları ve hastaları da bu dönüşüme tam anlamıyla ayak uydurmalarını zorunlu kılacaktır. Bu nedenle sağlık kuruluşlarının dijital dönüşüm sürecini problemsiz şekilde tamamlayabilmesi için en kısa zamanda dijital altyapılarını güçlendirmeleri gerekmektedir.

6. SAĞLIK BAKANLIĞI VE SAĞLIK İLETİŞİMİNE YÖNELİK FAALİYETLER

SB, sağlık iletişimi çerçevesinde kurumsal bir yapı olarak ciddi çalışmalar yürütmektedir. Bilhassa halkla ilişkiler noktasında, toplumsal bilgilendirme, yönlendirme, duyurma, etkileme maksatlı farklı projeler mevcuttur. Bunların arasında yer alan, en önemlilerden biri, halkla ilişkiler alanında medya aracılığıyla kitlelere ulaşan kamu spotlarıdır. SB'na bünyesindeki Sağlık Geliştirilmesi Genel Müdürlüğü tarafından oluşturulan bu kamu spotları, SB'nın web sitesinde online olarak, “yayında olanlar, yayında olmayanlar ve animasyon filmler” şeklinde gruplandırılmıştır ve online ortamdan bunlara erişim sağlanması mümkündür (Bakanlığı, 2019). Halihazırda yayında olan bazı kamu spotları; “Organ Bağışı”, Yeşilay Danışmanlık Merkezi (YEDAM), İyiilik Burada Sağlık Burada (2), (Şehir Hastaneleri), Sen de Başarabilirsin (Uzun Versiyon), Sen de Başarabilirsin (Zorunlu Yayın), Sen Benim Kahramanımsın Kamu Spotu, Yeşilay Kamu Spotudur. Yayında olmayan kamu spotları; Aile Hekimliği, e-Nabız Kamu Spotu, Sevgili Geleceğim (4207) gibi spotlardır. Ayrıca yine bakanlığın hazırladığı animasyonlar da sağlık iletişimi noktasında, kitlelere ulaşan mühim yapıtlardandır. Bu animasyonlara örnek vermek istersek, “Geleceğin Kan Bağışçıları Keloğlan”, “Geleceğin Kan Bağışçıları Pamuk Prenses”, “Geleceğin Kan Bağışçıları Deli Dumrul” gibi animasyonları sıralayabiliriz.

Yine SB, kendine ait olan online web sitesi üzerinden, sağlık iletişimine yönelik, “kampanyalar” yürütmektedir. Bu kampanyalar, “Devam Eden Kampanyalar” ve “Tamamlanan Kampanyalar” olarak iki grupta toplanmıştır. Devam eden kampanyalar, “Aile Hekiminizi Erken Tanıyın”, “Akılcı Antibiyotik Kullanımı Medya Kampanyası (2018)”, “Her Gün 10 Bin Adım” başlıkları altında belirtilmiştir. Bunun yanı sıra, tamamlanan kampanyalar ise: “Akılcı Antibiyotik Kullanımı”, “El Yıkama Kampanyası”, “Aşı Kampanyası”, “Organ Bağışı Kampanyası”, “Kızılay Kan Bağışı Kampanyası”, “Bebeğimi Seviyorum Sağlıklı Besleniyorum”, “ALO 182”, “Okul Sütü Kampanyası”, “Sevgi En İyi İlaçtır”, “Aşıyla Hastalıkları Aşıyoruz”, “Obezite Mücadele Hareketi Kampanyası”, “Tütün ve Tütün Mamulleriyle Mücadele Kampanyası”, “Evde Sağlık Hizmetleri Tanıtım Kampanyası”, “Aile Hekimliği Tanıtım Kampanyası”, “H1N1 Pandemi Bilgilendirme” kampanyalarıdır (Bakanlığı, 2019).

Sağlık iletişimi noktasında, SB ayrıca, kitapçıklar, e-kitap, broşürler, sağlık çocuk dergisi gibi yayınlarla da etkileyici hizmetler sunmaktadır. Bu çalışmalar, toplumsal bilgilendirme, etkileme, yönlendirme eylemlerini gerçekleştirmeye yaramaktadır. Birey içinde yaşadığı otoritenin onun sağlığına yönelik yatırımlarını, desteğini ve bilgi verme sürecini gördüğünde kendini önemsenen hissetmektedir. Ve sağlık iletişimine yönelik bilgisi bu kanallar vasıtasıyla artmaktadır. Bireysel olarak bilgi sahibi olan kişi, etrafındaki insanları da etkilemekte ve bu bilgi zincir gibi yayılmaktadır.

SB, sağlık iletişimi alanında, toplumsal bir etkileşim yakalamak adına, yukarıda ifade ettiğimiz hizmetlerin dışında, bir de hakemli bir dergi çıkarmaktadır. Sağlık iletişimi dergisi, ilk sayısını Aralık 2012’de çıkarmıştır. Bu dergi aracılığıyla da akademik dünyada bir farkındalık oluşturulmuştur (Bakanlığı, 2019). Sağlık iletişimi, toplumsal açıdan bakıldığında etkilediği kitlenin genişliği göze çarpmaktadır. Bu etkileşim, sadece bireyi değil, daha geniş kitleleri (çocukları, obez kişileri, sigara kullanan kitleleri, aşı yapılması gereken çocukları, vs) içine almaktadır.

7. SONUÇ

Sağlık, insanoğlunun en önemli ihtiyaçlarından biridir. Sağlık sektöründe çalışanların birbirleriyle, hastalarla, hasta yakınlarıyla ve kurumlarıyla kurdukları iletişim bu alanda sunulan hizmetin kalitesini doğrudan etkilemektedir. Etkin bir sağlık hizmeti sunulabilmesi için doğru kanal ile bir iletişim yakalamak gerekmektedir. Sağlık profesyonelleri içinde buldukları çalışma ortamı gereği demografik özellikleri birbirinden oldukça farklı hasta, hasta yakını ve meslektaşlarıyla sürekli olarak iletişim kurmak durumundadırlar. Dolayısıyla sağlık hizmetlerinin aksamaması ve tedavi süreçlerinin başarıyla sonuçlandırılabilmesi noktasında sağlık iletişimi de elzem bir öneme sahiptir. Sağlık ve sağlık iletişimi toplumun tamamını etkilemektedir ve işin özü hastalığı değil hastayı tedavi etmektir. Çünkü hasta kendi sağlığıyla alakalı olan bir konuda söz hakkına sahip değilse burada çift yönlü bir iletişimden bahsetmek mümkün değildir. Bu nedenle hastanın sorununu çözmek için hastayla doğru bir iletişim kurmak gerekir. Bu bağlamda sağlık çalışanlarının hastalarla doğru bir iletişim kurabilmesi için yüksek derecede empati yapabilme yeteneğine sahip olmaları gerekir. Ayrıca etkili sağlık iletişiminin bir gereği olarak da hastalar duygu ve düşüncelerini rahatça paylaşabilmeleri için hem aileleri hem de sağlık çalışanları tarafından cesaretlendirilmelidir. Sağlık kurumlarında meydana gelen tıbbi hataların önemli bir yüzdesinin, sağlık çalışanlarının hem birbirleriyle hem de hasta ve yakınlarıyla arasındaki iletişim eksiklikleri sebebiyle ortaya çıktığı göz önünde bulundurduğumuzda sağlık iletişiminin önemi de daha net anlaşılmaktadır. Bu bağlamda sağlık çalışanları ile hastalar arasında daha verimli bir iletişim kurulabilmesi kapsamında sağlık profesyonellerine gerek eğitim hayatları içerisinde gerek de çalıştıkları kurumun çatısı altında hasta ve yakınlarıyla nasıl daha etkili bir iletişim kurabileceklerini konu alan çeşitli eğitimler verilmesi iletişim aksaklıkları nedeniyle oluşabilecek hayati öneme sahip medikal hataların bertaraf edilmesi açısından son derece önemlidir. Buna ek olarak hekim, hemşire ve hastalar arasındaki iletişimi sektöre uğratan durumların akademik açıdan geniş bir perspektifte ayrıntılı şekilde ele alınıp kök neden analizleri yapılması da bu alandaki iletişim problemlerinin arkasında yatan ana sebeplerin tanımlanmasını kolaylaştıracaktır. Bu çalışmalardan elde edilen veriler ışığında sağlık çalışanlarının hem çalıştıkları kurumlardaki meslektaşlarıyla hem de hastalarla olan iletişim becerilerini geliştirmeye yönelik daha verimli seminer, kurs, toplantı, eğitim organizasyonu ve etkinliklerin düzenlenmesi sağlanarak daha doğru geri bildirimler alınabilecektir.

Sağlık, kişilerin bedensel, ruhsal ve sosyal açıdan tam bir iyilik hali içinde olması şeklinde tanımlanmaktadır ve genel itibarıyla sağlık profesyonellerinin amacı da sorunu ya da hastalığı çözmektir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta hekim ve hemşire gibi sağlık çalışanlarının misyonu sadece sorunu gidermek değil hastalara yardımcı olmak, beklentilerine cevap vermek ve onları memnun etmek olmalıdır. Bu nedenle sağlık kurumları hasta memnuniyeti artırma, çalışan performansını yükseltme, daha rekabetçi olabilme ve kurum imajını koruyabilme gibi konularda sürekli olarak iletişim süreçlerini en iyi şekilde yönetebilmenin yollarını aramalıdır. Bu bağlamda da kriz yönetim politikalarının oluşturulması, hasta, hasta yakını ve ailelerine yönelik bilgilendirici/yönlendirici içeriklerin oluşturulması kurumsal iletişimin güçlendirilmesi bakımından üzerinde durulması gereken konulardır. Buna ek olarak sağlık kurumlarında yeterince sağlık personelinin istihdam edilmesi, çalışma ortamlarının iyileştirilmesi ve sağlıkta şiddetin önlenmesi gibi sorunların çözümü için atılacak adımlar da sağlık çalışanlarının iş memnuniyetlerinin artması ve işe bağlı streste azalma olmasını sağlayacaktır. Bunun sonucunda da başta sağlık çalışanları olmak üzere hem hastalar hem de hasta yakınlarının moral ve motivasyonu yükseleceğinden sağlık alanında var olan iletişim problemlerinin minimuma indirilmesi de kolaylaşacaktır.

Son senelerde sağlık sektöründe yaşanan gelişmeler, paternalistik yaklaşımdan hasta odaklı hizmet anlayışına doğru bir yönelmeye sebep olmuştur. Bu dönemde teknolojinin ilerlemesiyle bağlantılı olarak yeni tedavi yöntemleri ve e-sağlık uygulamaları da ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunun sonucunda da sağlıkta dijitalleşme süreci ivme kazanmıştır. Bu nedenle hastanın kendi sağlığıyla ilgili karar alma süreçlerinde daha çok sorumluluk alması durumu gündeme gelmiştir. Kısacası sağlıkta dijitalleşmenin hızlanması, sağlık hizmetlerinin daha komplike bir yapıya bürünmesine sebep olmuş ve buna paralel olarak sağlıkta hasta katılımı kavramı da daha fazla ön plana çıkmaya başlamıştır. Ayrıca ülkemizde 2003 yılında başlatılan SDP kapsamında geliştirilmeye başlanan dijital sağlık uygulamalarına sürekli bir yenisinin eklendiği göz önüne alındığında sağlık çalışanları ile hastalar arasındaki iletişim süreçlerinin şeklide değişim göstermeye başlamıştır. Özet olarak son yıllarda yaşanan bu gelişmelere bakıldığında, sağlık iletişiminde BİT'in öneminin her geçen gün arttığı görülmektedir. Dolayısıyla BİT'in sağlık iletişiminin kuvvetlendirilmesine pozitif yönde bir katkı sağlayabilmesi için de sağlık kurumları hizmet sunumlarında dijital teknolojilerden olabildiğince fazla yararlanmayı hedeflemelidir. Bu bağlamda SB'nın, sağlık çalışanlarının kendi aralarında ve hastalarla olan iletişim düzeylerini daha yüksek noktalara taşıyabilmeleri ve dijital sağlık okuryazarlığı oranının yükseltilmesi kapsamında sağlık çalışanları ile hastaları aynı platformda biraraya getirecek çeşitli özel gün toplantıları, seminerler, etkinlikler, kampanyalar vs. gibi halkla ilişkiler çalışmalarına ilerleyen yıllarda daha da ağırlık vermesi faydalı olacaktır.

Sağlık alanında bilgi ve haberleşme akışının hızlanması talep ve beklentileri de arttırdığından sağlık sistemleri/kurumları üzerindeki baskı da her geçen gün artmaktadır. Dünya çapında

kullanımı oldukça yaygın hale gelen mobil cihazlar, internet ve sosyal medya araçları da bu baskıyı şiddetlendirmektedir. Bundan dolayı görevi sağlığı iyileştirmek olan kişi, kurum ve kuruluşların da sağlıkta yeni iletişim stratejileri geliştirmeleri, sosyal medya mecralarında daha aktif olmaları, online platformlarda yer alan eksik/yanlış sağlık bilgilerinin dolaşımını engellemeleri, toplumsal farkındalık kampanyaları ve etkinlikler düzenlemeleri gerekmektedir. Aksi takdirde hem sağlık çalışanlarının hem de hastaların sağlıkta yaşanan bu dijital dönüşüme ayak uydurmaları zorlaşacak ve sağlıkta yaşanan iletişim sorunları katlanarak artacaktır.

Sonuç itibarıyla, bir hastaya sağlık hizmeti sunmak iyi bir ekip çalışması ve etkili bir iletişim gerektirir. Çünkü sağlık sektörü insan ilişkilerinin çok yoğun olduğu bir sektördür. Bu nedenle çeşitli sağlık sorunları nedeniyle bakım hizmeti almayı bekleyen hastaların sağlık çalışanlarından ilgi ve şefkat beklemesi oldukça normaldir. Bu kapsamda sağlık çalışanlarının hasta ve yakınlarıyla kuracağı iletişimde kişisel tutum ve davranışlarının önemi çok büyüktür. Çünkü sağlık kurumlarındaki hizmet kalitesinin artırılması, hasta ve çalışan güvenliğinin sağlanması bu kurumlarda görev yapan sağlık personelinin hastalarla ve meslektaşlarıyla kuracakları iletişimin niteliği ile doğru orantılıdır. Bu yüzden de iletişim tüm sağlık çalışanlarına kazandırılması gereken temel bir yeterliliklerdir.

KAYNAKÇA

- AKYÜREK, B., ÖZER, S., ARGON, G., & CONK, Z. (2005). Hekim Davranışlarının Hemşire Memnuniyeti ve Hemşirelerin İşine Devam Etme Durumu Üzerine Etkisi. *Ege Tıp Dergisi*, 44(3), 167-172.
- AVANER, T., & AVANER, E. B. (2018). Yazılım Teknolojileri ve Sağlık Yönetimi: HIMSS ya da Dijital Hastane Hizmetleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Yasama Dergisi*(37), s. 5-28.
- BAGGS, J., & RYAN, S. A. (1990). ICU nurse-physician collaboration & nursing satisfaction. *Nursing Economic\$,* 8(6), 386-392.
- Bakanlığı, S. (2019, 12 01). <https://sggm.saglik.gov.tr/TR,4282/kamu-spotlari.html>. TC. SAĞLIK BAKANLIĞI: <https://sggm.saglik.gov.tr/TR,4282/kamu-spotlari.html> adresinden alındı
- BARNLUND, D. C. (1962). Toward A Meaning-Centered Philosophy Of Communication. *Journal of Communication*, 12(4), 197-211.
- BAŞOL, E. (2018). Hasta ile Sağlık Çalışanları (Doktor ve Hemşire) Arasındaki İletişim Sorunları ve Çözüm Önerileri. *International Anatolia Academic Online Journal / Social Science Journal*, 4(1), 76-93.
- CORSER, W. (1998). A conceptual model of collaborative nurse-physician interactions: the management of traditional influences and personal tendencies. *Research and Theory for Nursing Practice*, 12(4), 325-341.
- DEMİR, Y., Arslan, G. G., Eşer, İ., & Khorshid, L. (2011). Bir Eğitim Hastanesinde Hastaların Hemşirelik Hizmetlerinden Memnuniyet Düzeylerinin İncelenmesi. *İstanbul Üniversitesi Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*, 19(2), 68-76.
- e-Nabız. (2019). E-NABIZ. 02.12.2019 tarihinde <https://enabiz.gov.tr>: <https://enabiz.gov.tr/Yardim/Index> adresinden alındı
- ERDOĞAN, İ. (2018, Şubat 24). İletişimsizlik, İletişimin Olmaması, İletişimin Yokluğu. 13.05.2020 tarihinde erdoganirfan.blogspot.com: <https://erdoganirfan.blogspot.com/2018/02/iletisimsizlik-iletisimin-olmamas.html> adresinden alındı
- ERGÜDER, T., KUTLU, L., ESİN, S., & KANYILMAZ, D. (2000). Birinci Basamak Sağlık Hizmet Sunumunda Aile Hekimliği Genel Pratisyenlik. *Amme İdaresi*

- Dergisi, 33(4), 103-111.
- EROĞLU, E. (2011). Örgütlerde İletişim Kalitesini Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi(26), 137-149.
- FLİCEK, C. L. (2012). Communication: A Dynamic Between Nurses and Physicians. Medsurg Nursing, 21(6), 385-387.
- GÖNENÇ, E. Ö. (2012). İletişimin Tarihsel Süreci. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 0(28), 87-102.
- GÜMÜŞ, S. (2014). Sağlıkta İlaç Pazarlaması Araştırma, İnceleme, Mülakat, Yorum, Sonuç ve Değerlendirmeler. İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- GÜMÜŞ, S. (2017). Hizmet Pazarlaması (Sağlıkta Güncel Konular, İnceleme ve Deneyimler). İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- HAKKO, E. (2011). Hasta Güvenliğinde İletişimin Önemi: SBAR. M. Çakmakçı, & E. Akalın içinde, Hasta Güvenliği: Türkiye ve Dünya (1. b., s. 126-136). Ankara: Türk Tabipleri Birliği Yayınları.
- Hasta ve Çalışan Güvenliğinin. (2011). Hasta ve Çalışan Güvenliğinin Sağlanmasına Dair Yönetmelik. 06.04.2011 tarihinde Resmi Gazete (Sayı: 27897): <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/04/20110406-3.htm> adresinden alındı
- HOŞGÖR, D. G. (2014). İletişim ve Sağlık İletişimi (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İNCE, S. (2014). Hekim Davranışlarının Hemşirelerin Stresle Başetme Durumları Üzerine Etkisi. Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi, 16(2), 41-53.
- IŞIKHAN, V. (2016). Çalışanlarda Tükenmişlik Sendromu. M. Gülhan, & Y. Ülkü (Dü) içinde, Akciğer Kanseri Destek Tedavisi (s. 366-390). Ankara: Türkiye Solunum Araştırmaları Derneği.
- KARAÇOR, S., & ŞAHİN, A. (2004). Örgütsel İletişim Kurma Yöntemleri ve Karşılaşılan İletişim Engellerine Yönelik Bir Araştırma. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 4(8), 96-117.
- KESKİNKILIÇ, B. (2019). Ulusal Sağlık Sistemleri Bakışıyla Halk Sağlığı Hizmetlerinde Vizyon. 01.12.2019 tarihinde <https://www.acibadem.edu.tr/>: <https://www.acibadem.edu.tr/doc/BekirKeskinkilic.pdf> adresinden alındı

- KOCH, E., & TURGUT, T. (2004). Hasta-Hekim İlişkisinin Güncel Sorunları ve Kültürlerarası Yönleri: Bir Bakış. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 15(1), 64-69.
- KÖSE, İ. (2018). Sağlıkta Dijital Dönüşüm. *Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi*(48), s. 82-85.
- KÜÇÜK, M. (2012). İletişim Kavramı ve İletişim Süreci. E. N. Orhon, & U. Eriş içinde, *İletişim Bilgisi* (s. 2-20). Eskişehir: T. C. Anadolu Üniversitesi.
- MAHMUD, A. (2009). Doctor-patient relationship. *Pulse*, 3(1), 12-14.
- MANIAS, E., & STREET, A. (2001). Nurse–doctor interactions during critical care ward rounds. *Journal of Clinical Nursing*, 10(4), 442-450.
- MEDİMAGAZİN. (2011, 8 23). Aile hekimliği tasarruf yaptırdı. 12.05.2020 tarihinde Medimagazin: <https://www.medimagazin.com.tr/ozel-saglik/tr-aile-hekimligi-tasarruf-yaptirdi-9-21-36987.html> adresinden alındı
- MEMİŞOĞLU, D. (2018). Bir Kamu Politikası Analizi Örneği: Sağlıkta Dönüşüm Programı. *Yasama Dergisi*(34), 62-93.
- OĞUZ, N. Y. (1995). Klinik Uygulamada Hekim-Hasta İlişkisi. *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*, 3(2), 59-65.
- ONG, L. M., HAES, J. d., HAAS, A., & LAMNES, F. (1995). Doctor-patient communication: a review of the literature. *Social Science & Medicine*, 40(7), 903-918.
- ÖZATA, M., & ALTUNKAN, H. (2010). Hastanelerde tıbbi hata görülme sıklıkları, tıbbi hata türleri ve tıbbi hata nedenlerinin belirlenmesi: Konya örneği. *Tıp Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 100-111.
- ÖZKAN, Z. (2008). Doktor Hasta İletişiminde Beden Dilinin Gücü. *Zeynep Kamil Tıp Bülteni*, 39(2), 87-91.
- ÖZTÜRK, Z., & KARAKAŞ, E. T. (2015). Avrupa Birliği'ne Üye Ülkelerde Sağlık Sistemleri Yönetim ve Organizasyon Yapısı Almanya, Fransa, İrlanda ve İngiltere Örnekleri. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 1(2), 39-59.
- ROEMER, M. I. (1982). Market Failure and Healthcare Policy. *Journal of Public Health Policy*, 3(4), 419-431.
- ROSSER, C., & RANGEL, J. M. (2011). Building Nursing Management Skills. J. Zerwekh, & A. Z. Garneau içinde, *Nursing Today: Transitions and Trends* (9. b.,

s. 218-234). St. Louis, Missouri: Elsevier Saunders.

- SOLMAZ, B., & DUĞAN, Ö. (2018). Sağlık Çalışanları İle Hasta ve Yakınları Arasında Yaşanan Şiddetin Nedenlerinden İletişim Üzerine Bir İnceleme. AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18(2), 185-206.
- SOYSAL, A., ÖKE, P., YAĞAR, F., & TUNÇ, M. (2017). Örgütsel İletişim ve İş Tatmini Düzeylerinin İncelenmesi: Bir Özel Hastane Örneği. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi(37), 243-253.
- SOYSAL, A., YAĞAR, F., KOZ, T., & TUNÇ, M. (2016). Sağlık Kurumlarında Yönetici ve Diğer Sağlık Personeli Arasındaki İletişim Sorunları: Kahramanmaraş Halk Sağlığı Müdürlüğü Örneği. Business and Economics Research Journal, 7(3), 183-195.
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (1993). Ulusal Sağlık Politikası. Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Projesi Genel Koordinatörlüğü. <https://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/ulusalsaglikpolitikasi.pdf> adresinden alındı
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2004). Türkiye Sağlık Bilgi Sistemi Eylem Planı. 02.12.2019 tarihinde <https://sbu.saglik.gov.tr>: [https://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/biyoistatistik\(16\).pdf](https://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/biyoistatistik(16).pdf) adresinden alındı
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2012). Türkiye Sağlıkta Dönüşüm Programı Değerlendirme Raporu (2003-2011). Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı. 01.12.2019 tarihinde <https://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/Yayin/453> adresinden alındı
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2015). Çalışan Güvenliği Genelgesi. 22.11.2019 tarihinde <https://www.saglik.gov.tr>: <https://www.saglik.gov.tr/TR,3282/calisan-guvenligi-genelgesi-14052012.html> adresinden alındı
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2016). Merkezi Hekim Randevu Sistemi. 02.12.2019 tarihinde <https://www.mhrs.gov.tr>: <https://www.mhrs.gov.tr/Vatandas/hakkimizda.xhtml> adresinden alındı
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2017). Sağlıkta Ulusal Renkli Kodlar. 29.11.2019 tarihinde <https://kalite.saglik.gov.tr>: <https://dosyamerkez.saglik.gov.tr/Eklenti/6409,ulusal-renk-kodlarpdf.pdf?0> adresinden alındı
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2017). Sağlıkta Verimlilik, Kalite ve Akreditasyon Dairesi Başkanlığı. 29.11.2019 tarihinde <https://kalite.saglik.gov.tr>: <https://kalite.saglik.gov.tr/TR,9065/guvenlik-raporlama-sistemi.html> adresinden alındı

- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2018). SDP (I. Faz). 01.12.2019 tarihinde <https://pydb.saglik.gov.tr: https://pydb.saglik.gov.tr/TR,32175/sdp-i-faz-tamamlandi.html> adresinden alındı
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2018). SDSGRP (II. Faz). 01.12.2019 tarihinde <https://pydb.saglik.gov.tr: https://pydb.saglik.gov.tr/TR,32172/sdsgrp-ii-faz.html> adresinden alındı
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2019). Sağlık Bakanlığında Dijital Anlaşma. 02.12.2019 tarihinde <https://www.saglik.gov.tr: https://www.saglik.gov.tr/TR,53213/saglik-bakanligindan-dijital-anlasma.html> adresinden alındı
- TANRIVERDİ, H., ADIGÜZEL, O., & ÇİFTÇİ, M. (2010). Sağlık Yöneticilerine Ait İletişim Becerilerinin Çalışan Performansına Etkileri: Kamu Hastanesi Örneği. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi(11), 101-122.
- TERAKYE, G. (1994). Hemşirelikte İletişim ve Hasta Hemşire İlişkileri (Genişletilmiş 2. b.). Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Projesi Genel Koordinatörlüğü.
- TIRAŞ, H. H. (2019). Sağlık Ekonomisi: Teorik Bir İnceleme. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3(2), 125-152.
- ÜNAL, S. D. (2005). Onkoloji Hastaları İle Çalışan Hemşirelerin İletişim Becerilerine Yardım Becerileri Eğitiminin Etkisi (Yayınlanmamış doktora tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- WHO. (2019). Patient Safety. 22.11.2019 tarihinde <http://www.euro.who.int: http://www.euro.who.int/en/health-topics/Health-systems/patient-safety/patient-safety> adresinden alındı
- YAĞBASAN, M., & ÇAKAR, F. (2006). Doktor Hasta İlişkisinde Dile ve Davranışa Dayalı İletişimsel Sorunları Belirlemeye Yönelik Bir Alan Araştırması. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi(15), 609-629.

ÖZ

İnsanoğlu doğduğu andan ölümüne kadar bir değer skalası içerisinde yaşar. Bu değer skalasını, içine doğduğu toplumda hazır bir şekilde bulur. Toplumdaki değer şablonları sayesinde birey, neyin iyi neyin kötü, hangi davranışın takdir edileceğini, hangi davranışın tenkit edileceğini öğrenir. Bu öğrenme süreci ise, bireyin toplumsal bir varlık olarak içinde yaşadığı toplumun adet, gelenek, görenek, inanç, din, davranış gibi unsurları dikkate alarak hayatını tanzim etmesiyle olur. Bu tanzim süreci bireyin toplumsal yapıya uyum sağlaması, toplumsallaşması ve toplumun devam etmesi için önem arz etmektedir. Toplum düzenin devam etmesi ise toplumsal değerler vasıtasıyla gerçekleşir. Değerin tahakkümü altında şekillenen aile, eğitim, kültür, din, hukuk, iktisat gibi toplumsal unsurlar toplumun devamlılığını sağlar. Bu çalışmada İlim ve Sanat Dergisi'nde tasavvur edilen toplum modeli incelenmiştir. Toplumun unsurlarını oluşturan insan, aile, kültür, örgüt gibi olguların nasıl olması gerektiğine dair yazılan makaleler analiz edilerek bir analiz tablo oluşturulmuş ve yorumlanmıştır.

Bu makalenin amacı, toplumsal koordinatları belirlemede önemli bir etken olan sosyal değerlerin bireyi medyatik ürünler aracılığı ile nasıl etkilemeye çalıştığını ortaya koymaktır. Araştırma Müslüman-Türk toplumunun değeri ve niteliklerinin ele alınması bakımından önemlidir. İlim ve Sanat Dergisi'nde değer inşasını incelemeye yönelik yapılan bu çalışmada, nitel analiz yöntemi kullanılarak tablo hazırlanmıştır. Hazırlanan tablo hem içerik analizine hem de söylem analizine tabi tutularak yorumlanmıştır. Yapılan analiz sonucunda İlim ve Sanat Dergisi'nin okuyuculara milli, manevi ve özellikle dini değerlere sahip çıkan ve bu değerleri gelecek nesillere aktararak toplumun devamlılığını sağlayan, maddi ve manevi anlamda birlik, beraberlik ve bütünlük arz eden bir toplum olma konusunda çeşitli telkinler verdiği sonucuna varılmıştır. İlim ve Sanat Dergisi kapsamında değer inşasına yönelik bir araştırma makalenin bulunmadığından, üretilen bu çalışmanın literatüre önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Değer, Toplumsallaşma, İlim ve Sanat Dergisi.

A RESEARCH ON SOCIAL VALUE CONSTRUCTION: SAMPLE OF JOURNAL OF İLİM VE SANAT

ABSTRACT

Human beings live in a value system from the moment they are born to their death. He finds this value system readily in the society in which he was born. Thanks to the value stereotypes in the society, the individual learns what is good, what is bad, what behavior will be appreciated, and what behavior will be criticized. This learning process occurs when the individual organizes his life by considering the elements like customs, traditions, beliefs, behaviours etc. in the society he lives as a social entity. This organization is important for the individual to adapt to social structure, to socialize and the society to advance. The continuation of the social order takes place through social values. Social factors such as family, education, culture, religion, law, and economy which are shaped under the domination of value, ensure the maintenance of the society. In this study, the society model envisaged in the Journal of İlim ve Sanat is examined. The articles written about how the elements of society like human, family, culture and organization should be will be analyzed and the table of analysis will be evaluated.

The purpose of this study is to reveal how social values which are important elements in determining social coordinates, try to influence the individual through media products. The study is important in terms of analyzing the values and qualities of the Muslim-Turkish society. In this study, which was carried out on the Journal of İlim ve Sanat to examine value construction, a table is prepared using the qualitative analysis method. The table is evaluated by using both content and discourse analysis. Since there is no study on value construction within the scope of this Journal, this study is regarded to make a huge contribution to the literature. As a result of the analysis, it is concluded that the Journal of İlim ve Sanat suggests readers to be a part of a society that embraces national, spiritual and especially religious values, ensures the maintenance of the society by transferring these values to future generations, and presents unity, solidarity and integrity in a material and spiritual sense.

Keywords: Social Value, Socialization, Journal of İlim ve Sanat

Ümmügülsüm TALİPOĞLU

İLETİŞİM

ukocaerkek@marmara.edu.tr

Cengiz ANIK

Prof. Dr.

İLETİŞİM

canik@marmara.edu.tr

GİRİŞ

İnsanoğlunun yeryüzündeki serüveni iletişim yeteneği ile başlar ve yaratılışı gereği, bu yeteneği sayesinde var olduğu andan ölünceye kadar toplumsal bir varlık olarak hayatını devam ettirir. İletişim, insan topluluklarını bütünleştirici yegâne etkindir. Toplumu, bir organizma ve belirlenmiş fonksiyonları yerine getiren bir organlar bütünü gibi işlev görmesi iletişim sayesinde olur. Bu süreçte kişi en başta ailesi ve daha sonra çevresi tarafından belirli kalıplardaki tavır ve davranışlara yönlendirilir. Bu davranışlar, geleneksel normları içeren ve topluma aykırı olmayan, kişinin topluma uyum sağlamasını kolaylaştıran, toplumsal şablonları ihtiva eden sosyal değerlerdir.

Bireyler, sadece aile ve çevresi ile değil, çeşitli medyatik üretimler ile de toplumsal değerleri benimseyebilmektedir. Söz konusu medyatik üretimlerden bir de dergidir. Dergicilik faaliyetlerinin gelişmesi ile birlikte bilimsel ve kültürel bilginin üretilmesi ve okurlar arasında yayılması artmıştır. Dolayısıyla derginin sahip olduğu ideoloji veya değerleri okuyuculara telkin edebilme şansı da artmıştır. Medyatik üretimlerin değer inşa etme amacı bu çalışmanın çıkış noktasıdır. Çalışmanın araştırma kısmı, 1985-1998 yılları arasında yayımlanan İlim ve Sanat Dergisi'nin toplum ile ilgili olan makalelerinde yer alan söylemlerden, söylem analizi ve içerik analizi sonucu yapılan tablo ve değerlendirmelerden oluşmaktadır. Çalışmanın teorik kısmını değer, toplumsal değer ve toplumun bireyi şekillendirmesi gibi konu başlıkları oluştururken, uygulama kısmında ise İlim ve Sanat Dergisi'nde yer alan toplumsal değer ile ilgili söylemler ile bu söylemlerin analiz

1. Kavramsal Boyutlarıyla Değer

Değer kavramı anlam alanının genişliği nedeniyle tanımlanması oldukça zor bir kavramdır. Değer kavramının gerçek değer ve algılanan değer biçiminde tavsif edilerek belirginleştirilmesi gerekmektedir. Zira her nesne, özne, sembol ve kavramın, herkesin birbirine yakın olarak kabullendiği nesnel bir değeri bulunmaktadır. Sözelimi ekmeğin bir gıda olarak herkesin nezdinde belirli bir değeri vardır. Bir de her nesne, özne, sembol veya kavramın her kişiye göre farklılaşan öznel bir değeri bulunmaktadır. Örneğin

açlıktan kıvranan bir kimsenin ekmeğe, o an verdiği değer, aynı gerilimi taşımayan kimselerin bu nesneye atfettiği değerden çok daha yoğun ve güçlüdür. Bunlardan ilki gerçek değer, ikincisi algılanan değer şeklinde kabul edilebilir (Anık, 2016:190).

Değerler, toplumu oluşturan, toplumun birlikteliğini sağlayan bir harç görevi görmektedirler. Aynı zamanda kişilerin duygu, düşünce, davranış, tutum, tavırlarında belirleyici faktördürler. Toplumsal yaşama dair her şey, o toplumda var olan değerlere göre dizayn edilir ve işlem görür. Kişilerin şahsi değerleri oluşurken, içinde yaşadıkları toplumun ve o toplumun kültürüne dair ölçütlerin belirlenmesi ve bu doğrultuda seçim yapmaları kişiler için önem arz etmektedir (Tolan, 1996:233). Değerlerin kıymet takdir etmek için kullanılan ilke ve ölçüt olma özelliği, kararların, alternatif tekliflerin, hareketin veya hareketsizliğin potansiyel sonuçlarını veya gerçeğin mahiyetini belirlemek için sürekli belirleyici olmalarına sebep olur (Ralph, 1966:24-25). Belirleyicilik özelliği ile değerler, sosyal tutumlara rehberlik ettiği gibi, zihniyetlere ve ideolojilere de kaynaklık teşkil eden bir yapıya sahiptir (Çileli, 2000:297).

Felsefe boyutu ile bakacak olursak; felsefenin üç temel sorunundan birisi değerdir (Ülken, 2016:210). Zira kişilerin yaşamları boyunca sürdürdükleri etkinliklerini ya bir gerçeği araştırma çabalarını; ya bir varoluşu tespit ya da bir şeyi değerlendirme olarak üç sınıfta özetlemek mümkündür (Ülken, 2016: 210). Demek ki, özne, nesne, sembol ve kavram gibi varlıklara birtakım değerler yüklemek, insanın üç temel etkinliğinden biridir (Ülken, 2016: 218-226). Ülken, değerlerin iki yolla edinildiğine değinmektedir. Ona göre değerler ya tecrübe ve akli etkinlikler ya da akıl dışı etkinliklerle edinilmekte ve geliştirilmektedir. Belirli bir duyu verisi ile kavranan varlığa ilişkin bilgiler, birtakım mantıksal işlemlerden geçirilip varlıktaki değer keşfedilmektedir. Akıl dışı değerde ise tecrübe bir araçtır. Bu değerler tecrübe ve aklın sınırları aşılarak elde edilmektedir. Böylece değerlerin iki alanı ortaya çıkmaktadır. Bunlar bilgi alanı ve inançtır (Ülken, 2016: 224).

Değer kavramının felsefi boyutu, değer somut birtakım varlıkları nitelemek ama-

cıyla kullanıldığı gibi soyut varlıkları nitelenmek amacıyla kullanıldığını da göstermektedir. Psikologlara göre değer, bir şeyin istenilebilir veya istenilemez olduğu hakkındaki bireylerin inancıdır (Güngör, 1993:18). Bu bakımdan psikolojide değerın önemi, insan davranışlarına yol gösterici olarak oynadığı rolden kaynaklanmaktadır. Bir grup inanca tekabül eden değer; kişinin algı, duygu ve bilgilerinin bir sentezidir ve kişiler bu sentezi, başkalarının nitelikleri, istek ve niyetleri, davranışlarını değerlendirirken kriter olarak kullanmaktadırlar (Güngör, 1993:18). Alport'un da benzer şekilde değeri, benlikle ilişkili olarak algılanan manalar biçiminde tanımladığı belirtilmekte ve bir şeyi değerli görmenin, onu tercih etmek, ona bağlanmak, ona ulaşmak amacıyla çaba sarf etmek anlamına geleceğine değinilmektedir (Ünal, 1981:1). Bireyin ilgisine mazhar olan veya bir ihtiyaca cevap veren varlıklar, birey tarafından değerli sayılmaktadır (Güngör, 1993: 21). Öte yandan toplumun bireye, arzu edilen-edilmeyen, hoş görülen-görülmeyen davranış kalıplarını gösterdiği standartlara da değer denilmektedir (Dönmezer, 1982:254). Bilindiği gibi Vroom (1964:15-16) "bireyin çeşitli sonuçlar arasında seçim yapmasına yardımcı olan zihinsel sonuçlar" şeklinde, değer kavramına daha ölçülebilir bir tanım getirmiştir. Hatta bu değerın rakamsal olarak şiddetinin ölçülebileceğini belirtmiştir. Değer beklenti kuramcıları, bireyin elde ettiği ya da edeceği tatminle değer kavramını ilişkilendirerek (Pinder, 1987: 70) kavramı daha somut hale getirmişlerdir. Kısacası, Değer Beklenti kuramcılarının katkılarıyla değer kavramı ilgi, istek, tutum, yarar, ihtiyaç, motiv, güdü gibi birçok kavramın alanını kapsayacak biçimde genişlemekle birlikte, belirli düzeyde gözlem konusu yapılabilir duruma getirildiği için, sözü edilen ve kavramların alanlarının da netleşmesine vesile olmaktadır. Değer kavramı; bireyin ilgisine mazhar olan, istek ve ihtiyaçlarına cevap vereceğini veya vermeyeceğini umduğu (özne, nesne, sembol kavram, konu, içerik gibi) varlıkları ya da ulaşmayı veya sakınmayı amaçladığı sonuçları değerlendirdiği kriterler ve grubun ya da toplumun mensubuna arzu edilebilir – hoş görülebilir izlenimini telkin ettiği davranış standartlarına ilişkin kişilerin bilgi, duygu, algı ve inanç yargıları olarak tanımlanabilir (Anık, 2016:192).

Değer, kişinin basit bir ihtiyacını karşıladığı varlıklara yaptığı deneyimsel-mantıksal

yüklemelerden, otoritesine kayıtsız şartsız boyun eğdiği bir tanrıya olan inancı gereği manevi birtakım değer yüklemelerine yönelmesine kadar geniş bir alanı kapsamaktadır. Belki de bu yüzden uzun süre, felsefi bir sorunsal olarak kalmıştır (Şerif, 1985: 95). Bilim adamlarının değer konusuna, yüzyılın ortalarına kadar kayıtsız kalmasının nedeni de, konunun objektifliğine ilişkin kaygılardır (Ünal, 1981:16). Sosyologlar değer konusunun önemini kabul etmekle birlikte, psikolog ve sosyal psikologlar değer konusunun bilimsel bir sorun olduğunu kabul etme konusunda isteksiz davranmışlardır (Şerif, 1985:96). Ancak, 1930’lardan sonra, psikolojide bilimsel yöntemin değerler konusuna da uygulanabileceği kabul edilmiş ve konu çeşitli yönleriyle ele alınmaya başlanmıştır (Ünal, 1981:17). Değer konusu Vroom’da da görüldüğü gibi artık günümüzde, birçok disiplinin titizlikle üzerinde durduğu bir inceleme alanı haline gelmiştir. Burada konuyla ilgili kuram ve yaklaşımlarla değil, konunun kavramsal açılımı ile ilgilenilmektedir (Anık, 2016:191).

Sosyoloji boyutuyla değer, bireye ve bireyin içinde yaşadığı çevreye fayda sağlayan, kabul gören ve beğenilen bir şey olarak tasvir edilmektedir. Değer, kişilerin bir olaya veya nesneye karşı yükledikleri soyut bir gerçekliktir. Bu bakımdan değerın önemlilik derecesini ve ölçütlerini belirleyen şey, toplumun ona yüklemiş olduğu önemdir (Fichter, 1991: 142). Değerler fertlerin yüksek ve yüce olarak benimsedikleri fikirler veya inançlar dizesidir. Bu fikirler ve inançlar fertlerin, var olan bir şeye karşı tahakküm altında tuttukları tutum, davranış ve kararlarıdır (Cuber, 1963: 45).

2. Sosyal Değer Bireyleri Şekillendirir

İnsan toplumsal bir varlık olarak, “toplum içerisinde yaşamak ve içinde yaşadığı toplumun değerlerini, inançlarını, davranış biçimlerini dikkate almak zorundadır” (Doğan, 1993:13). İnsanın topluma uyum sağlamaya çalışması, yaşadığı müddetçe devam eder. Bu devam sürecinde, kişi hem toplumsal bir varlık olabilmekte, hem de toplumun devam etmesine olanak tanımaktadır. Sosyalleşme ile kişiler nasıl davranacaklarını ve nasıl hareket edeceklerini öğrenmekte, belli ideolojiler edinmekte ve sosyal değerler kazanmaktadırlar. Toplumun sahip olduğu kültürü oluşturan inanç, tutum, ide ve normlar

birer değerdir. Toplumun ortaya koyduğu ve dikte ettiği değerler, toplumsal dayanışmayı sağlayan ve toplumun devam etmesini sağlayan en önemli unsurlardan biridir (Tural, 1992: 25).

Toplumsallaşma süreci insanın doğumu ile başlar, hayat boyu devam eder. İlk başlarda duygu ve hissiyat alışverişi ön plandayken bebeğin büyüüp dil öğrenmesiyle birlikte artık sosyal alış-veriş başlamış olur. Bu şekilde, artık çocuğun toplumsallaşmaya başladığı varsayılır (Cherlin, 1996: 410). Toplumsallaşma süreci, değerler, gelenek ve görenekler, normlar ve tutumlar gibi kültürün bütün olarak manevi öğelerini öğrenme, benimseme ve bu öğelere uyum sağlama, maddi olan öğelerini anlama, bilme ve hayat şartlarına adapte etme işlemidir. Farklı bir söylemle toplumsallaşma, dış dünya gerçekliğinin kişinin yaşam şeklinde tezahür etmesidir. İnsanlar yaşadıkları süreçte iki tür sosyalleşmeye tabi olurlar. İlk olarak, kişinin, çocukluk çağında çevresine uyum sağlamaya çalışması için çabaladığı süreç birincil sosyalleşmedir. Birincil sosyalleşme sürecinde kişinin sosyal çevreye bakış açısı az veya çok bir anlam kazanır. İkincil sosyalleşme, kişinin sosyal hayatta bir yer edinmek ve hayata tutunmak için çabaladığı bir süreçtir. Örneğin; iş hayatı ikincil sosyalleşme sürecidir. Bireyin ikincil sosyalleşme süreci birincil sosyalleşme sürecinin devamı gibidir. Her insan toplumsallaşmasını sağlayacak olan ve toplum tarafından önemli olan değerlerin içine doğar ve bu değerler altında hayatını devam ettirir. Bu değerler ve bu değerleri benimseyen diğer bireyler kişinin kimliğini şekillendirir ve toplum bu şekilde devamlılığı sürdürür (Berger and Luckmann, 1999: 35).

Sosyalleşme olgusu ilk önce, bir toplum içinde tebahhur etmektedir. Birey, üyesi olduğu toplumun rol modellerini benimsemekte ve o toplumun normlarını farkına vararak veya farkında olmadan içselleştirmektedir. Bu süreç sadece çevrenin yaptırımını ile değil, toplumu yönlendiren okul, kurum, kuruluş, hukuk, örgütler, siyasi partiler, cemaat, anne, baba, iletişim gibi unsurlar aracılığı ile gerçekleşmektedir. Toplum bu unsurların hepsini içeren bir olgudur (Aziz, 1982: 16).

Kişiler toplumsallaşarak kendi kültürlerini öğrenirler. Bu öğrenme sürecinde çeşit-

li aygıtlar vardır. Çocuklar toplum kültürünü genellikle “önemli değerleri” veya “referans grup” olarak adlandırılan; evde anne-babadan, sokakta arkadaştan, okulda öğretmenden çeşitli etkileşimler aracılığıyla öğrenirler (Güngör, 1993:48). Bu şekilde toplumdaki mevcut yapı yeni nesillere aktarılarak toplumun devamlılığı sağlanır.

Birey ve toplum bir bütünlük arz eder ve birey toplumdaki ayrı yaşayamaz. Birey ve toplum arasında bir iletişim ve etkileşim vardır. Birey ve toplum arasında bir uyum söz konusudur, bu uyum toplumsal değerlerin toplumda paylaşılması ile olur. Toplumda paylaşılan bu değerler bir bütün olarak toplumsal bir ürettir. Üretilen bu değerlerin, devam etmesi için gelecek nesile aktarılması şarttır. Söz konusu değerler, toplumlarda davranış ilkelerini, tutum ve inançları düzenleyerek toplumsal normları meydana getirirler. Sosyal değerler, toplum hüviyetinin bir nüvesi hükmündedir. Bu nüve bireysel düşünce ve davranışlara kadar kişinin tüm yaşamını şekillendirir. Parsons’a göre kültürel bütünlük her insan topluluğunda kendi kültürel kodlarını sağlayan nüve değerleri ve bu kodlarla ilgili normları kapsar. Bu bakımdan kültür formunun oluşumu ilgili özellikler gelenek, görenek, norm ve değerlerin tortulaşmasına, bir bakıma toplumun kültürel mirasına yansır (Canatan, 2008: 64).

Birey yaşamı boyunca toplum içerisinde olmak zorundadır. Bireylerin bir araya gelmesi ile oluşan toplumda bir ortak kişilik oluşur. Ahlaki ilkelere uygun hareketler, toplumun dışlayacağı şekildeki davranışlardan kaçınmak gibi durumlar toplumda kendiliğinden meydana gelir. Bu bakımdan ahlak kurallarına uygun yaşam alanı, ortak yaşam alanında başlar. Durkheim, toplum-ahlak ilişkisi ile ilgili olarak şu sorunsalı ortaya atar: “Niçin toplumu kendimize tercih ederek davranışlarda bulunuyoruz, bizden kökten ayrı bir varlığa niçin boyun eğmekteyiz?” Durkheim bu konu ile ilgili olarak değerlendirmeler yapmıştır. İlk olarak; toplum, bizatihi kendi yapısında çeşitli öğeler barındırdığı için zengin ve daha örgütlü bir biçimdir. Ayrıca toplum daha yüce değerler ve normlara sahiptir. İnsan da toplumun bir ürünü olduğu için, edinmiş olduğu davranış ve kültür biçimlerinin hepsi içinde bulunduğu toplumdaki kaynaklanmaktadır (Durkheim, 2016: 74). Fârâbi’ye

göre insanın toplumsal olması bir zorunluluktur ve insan sosyal bir gerçekliktir. Bunu kendi kelimeleri ile şöyle ifade eder: “Her insan kendini devam ettirmek ve en üstün mükemmelliğini elde etmek için birçok şeye muhtaç olan bir yaratılışa (fitrata) sahiptir. Onun, bu şeylerin hepsini tek başına sağlaması mümkün değildir. Tersine bunun için o, her biri kendisinin özel bir ihtiyacını karşılayacak birçok insana muhtaçtır.” Yani insanlar karşılıklı bir menfaat ya da özel ihtiyaçlarını karşılamak için bir araya gelerek toplumun devamlılığını sağlamış olmaktadır. Farabi’ye göre insanların bir araya gelip toplumsallaşmasının asıl sebebi bu ihtiyaçlardır (Fârâbi, 2011: 96-97).

İbni Miskeveyh toplumsallaşmanın önemli olduğuna dair şu değerlendirmeleri yapmıştır: “Bütün canlılar içerisinde insan kendi özünü tamamlamada kendi kendisine yeterli değildir. İyi bir hayatının olması ve işlerinin doğru yürümesi için birçok kimsenin ona yardımcı olması gereklidir. Bu sebeple filozoflar, insan yaratılış itibariyle medenidir demişlerdir. Yani o, insani mutluluğa ulaşmak için birçok kişinin bulunduğu bir şehirde yaşamak zorundadır. Çünkü yaratılış itibariyle ve zorunlu olarak her insan bir diğerine muhtaçtır” (İbni Miskeveyh, 2013:175).

İbni Miskeveyh’in bu değerlendirmesine göre; insanlar tek başına yaşamada yetenekli değildirler. İyi bir yaşam sürmesi için bir çevresinin olması ve bu çevre ile uyum içinde yaşaması şarttır. Bu yüzden köyler, kasabalar, şehirler kurulmuş bu şekilde bir medeniyet oluşmuştur. İnsanlar buralarda diğer insanlarla birlikte yaşayarak mutlu olmakta ve neslini devam ettirmektedir. Yaratılıştan gelen fitri sebeplerden ötürü insan, diğer bir insana muhtaçtır. (İbni Miskeveyh, 2013:175).

Maverdi’ye göre, “insan fitratı gereği toplumsaldır” diyerek insanın doğasına vurgu yapmıştır. Bu vurguya göre insan diğer insanlarla birlikte yaşayamaya uygun donanımda yaratılmıştır. Bu durumda insan başka bir insana muhtaç ama Tanrı, hiç şeye muhtaç olmayan mükemmel bir kudrete sahip biriciktir. Maverdi’ye göre, en yetkili güç sahibi ve kimseye ihtiyaç duymayan tek varlık Tanrıdır. Bu sebeple insan, zayıf, aciz, diğer insanların yardımına muhtaç ve Allah’ın kendisine yardım etmesini dileyen bir var-

lık olarak yaratılmıştır. Ayrıca insan, yaratılışı itibariyle yaşamını idame edebilmek için toplumsallaşmak zorundadır (Maverdi, 1988: 201-207).

Toplumsallaşma konusunda diğer önemli bir unsur iletişimdir. İnsanlar ancak iletişim kurarak sosyalleşebilirler, köyler, kasabalar, şehirler kurabilir, kültür var edebilir, değer üretebilirler. İletişimin çeşitli boyutlarından biri olan kitle iletişim araçları da toplumsallaşma ve toplumsal değer üretme konusunda önem arz etmektedir.

3. Çalışmanın Metodolojisi

Araştırmanın amacı, İlim ve Sanat Dergisi'nin toplum ile ilgili makalelerinde hangi öğeler üzerinde yoğunlaştığını belirlemek ve mezkûr makaleler üzerinden söylem ve içerik analizi yapmaktır. Analiz yoluyla elde edilen bulgular sonucu, İlim ve Sanat Dergisi'nin okuyucular üzerinde nasıl bir değer inşa ettiğinin çözümlenmesi, toplumun nasıl telkin edildiğinin belirlenmesi açısından önem taşımaktadır.

Çalışmada yöntem olarak hem nitel hem nicel araştırma yöntemlerine dâhil edilen içerik ve söylem analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizinde kısır bir döngü içinde tanımlayıcı açıklamalar yerine; betimlemeyi aşan sonuçların çıkarılması önem arz etmektedir. Burada asıl hedef, bulunan verileri yorumlayabilecek ilişkilere ve kavramlara ulaşmaya çabalamak olmalıdır. Son aşamada ise araştırmacı topladığı verilere anlam kazandırıp bulgular arasındaki ilişkileri izah etmek, bulgulardan birtakım sonuçlar çıkarmak durumundadır (Akdenizli, 2012:140). Çağdaş içerik çözümlenmesi, araştırmacılara kendi analizlerini planlayıp uygulama, bildirme, yeniden tasarlayıp eleştirel olarak değerlendirme imkânı sunmaktadır (Balcı ve Bekiroğlu, 2012: 273).

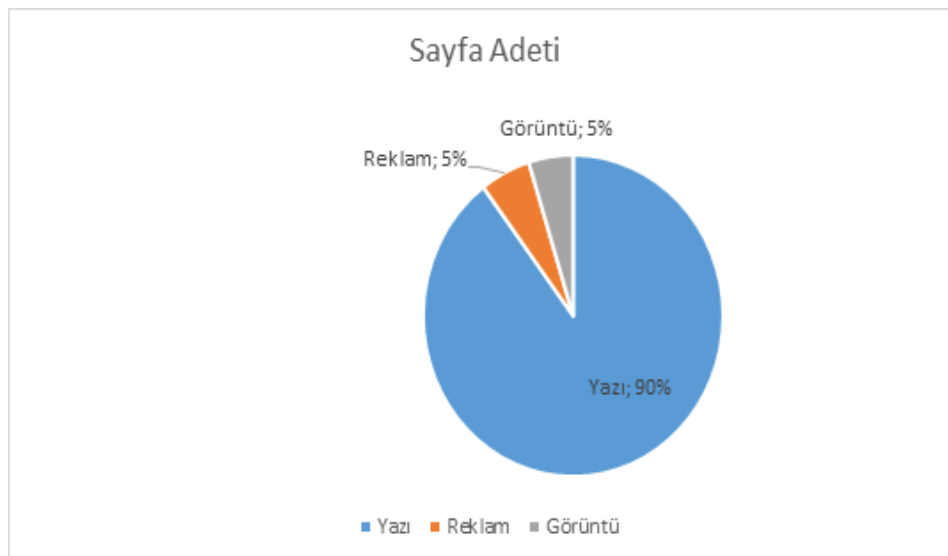
Bir kişinin herhangi bir konuda ifade ettiği şeyi söyleme şekli sosyal yaşamın geçerli halini yapılandırmada önemli olabilir. Terimler, kelimeler ve temalar araştırmacıya bazı varyasyonlar ve sosyal dünya oluşumunda karşılıklı iletişimde bulunanlarca izlenen yoldaki ince ayrımı ortaya çıkarma imkânı tanımaktadır (Berg ve Lune, 2015:396).

İlim ve Sanat Dergisi yayın hayatına 1985 yılının Mayıs ayında başlamıştır. İki ayda bir yayınlanan ve dosya çalışması şeklinde olan dergi daha çok akademik yazıları ihtiva etmektedir. Dergi, üslubu, konuları işleyiş tarzı ve hedef kitlesi bakımından İslami bir ideolojiye sahiptir. Belirli bir yazar kadrosu bulunmamakla birlikte, genellikle akademisyenler, uzmanlar, alanında söz sahibi şahsiyetler dergiye yazılarıyla katkı sağlamaktadır. Derginin son sayısı olan 48. Sayı 1998 yılının Temmuz ayında yayınlanmış ve dergi bir daha yayın hayatına dönmemiştir.

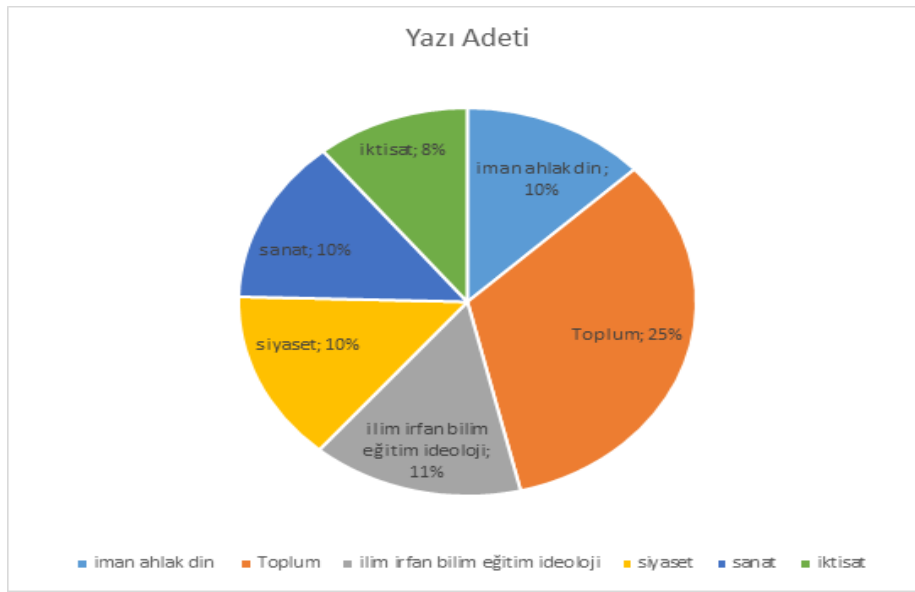
Çalışma kapsamında elde edilen veriler grafik olarak oluşturulmuş ve aşağıda verilmiştir. Dergide yer alan makaleler arasında toplum ile ilgili olanları belirlemek amacıyla belirli kavramlar saptanmış ve makaleler bu kriterlere uygun olarak tasnif edilmiştir. Toplam 48 adet olan dergiden rastgele örneklem yöntemi ile 35 dergi seçilmiş ve dergilerden kodlama sonucu elde edilen veriler tablo şekline getirilmiş ve yorumlanmıştır.

İlk olarak İlim ve Sanat Dergisi'nde nicel bir çalışma yapılmıştır. 1985-1986-1987-1988-1991-1993-1996-1997 yıllarına ait toplam 35 adet dergideki yazı, reklam ve görüntü içeren sayfa sayıları hesaplanmıştır. Dergilerde yazı içeren sayfa sayısı 2851, reklam içeren sayfa sayısı 173, görüntü içeren sayfa sayısı ise 152 olarak tespit edilmiştir. Bu rakamların oluşturduğu oransal dağılım aşağıdaki Grafik 1'de verilmiştir.

Grafik 1: İlim ve Sanat Dergisi Yazı, Görüntü, Reklam Dağılım Oranı

Grafik 1'e göre İlim ve Sanat Dergisi'nin % 90'unda yazı bulunmaktadır. Reklam içeren sayfa sayısı toplam oranın % 5'ini oluşturmaktadır. Görüntü olarak genel anlamda tarihi cami ve sanat resimleri bulunmaktadır. Görüntü oranı da toplam oranın %5'ini oluşturmaktadır.

Grafik 2: İlim ve Sanat Dergisi Makale Konuları Dağılım Oranı

Dergide yer alan makalelerden %11'ini ilim iman irfan eğitim konularını oluşturmaktadır. Toplum konusu ile ilgili %25, siyaset ile ilgili %10, iktisat ile ilgili %8, sanat ile ilgili %10 iman ahlak din ile ilgili %10 olarak dergide yer almaktadır. Bu oranları rakamlara döktüğümüzde İlim ve Sanat Dergisi'nde toplam 562 makale bulunmaktadır. Bunlardan 147 makale, nükleer enerji, tıp, mühendislik, trigonometri, bilgisayarlı eğitim vb. konularından oluşmaktadır. İman-ahlak-din ile ilgili 54, toplum ile ilgili 138, ilim-irfan-eğitim ile ilgili 62, siyaset ile ilgili 59, sanat ile ilgili 57, iktisat ile ilgili 45 makale bulunmaktadır. Bu rakamlardan ise sadece toplumsal değer ile ilgili olan ve değer inşa edilmeye çalışılan makaleler seçilerek içerik ve söylem analizine tabi tutulmuştur.

Toplum birimi ile ilgili olarak incelenen makalelerde daha önceden belirlemiş ol-

duğumuz Eşrefi Mahlûkat Olarak İnsan, Kültür ve Hüviyet, Öz Kültür, Türk Gelenekleri, Sivil Toplum Kuruluşları, Tarikatlar, Cemaat Ruhü, Aile, Anne, Baba, Örgüt, Hukuk, İletişim ve Dil kavramları kodlanmıştır. Kodlanmış olduğumuz bu kavramlar, mezkûr makalelerdeki metin içerisinde geçme sıklığından ziyade makale bütünlüğünde nasıl bir anlam yüklendiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Söz konusu öğeler anlam içeriği bakımından, toplumun her konuda daha iyi bir seviyeye gelebilmesi için, nasıl bir çizgide yürümesi gerektiğine dair çeşitli telkinlerden oluşmaktadır. Aşağıdaki tablolarda daha önceden belirlemiş olduğumuz toplum biriminin öğeleri üzerinden analizler yapılmıştır.

3.1. İlim ve Sanat Dergisi'nde Yer Alan Toplum Biriminin Anlam Alanı Üzerinden Analiz Tablosu

Birim Adı/ Toplum	Sakınılması Gereken Bid'atlar, Günahlar, Kabahatler, Kusurlar	Tasvip Edilenler	Takdir Edilenler	Takdis Edilenler	Tenkit Edilenler
Eşrefi Mahlûkat Olarak İnsan	Topluma zarar verecek fiiliyatta bulunmak	Diğer insanlara faydalı olmak	Akli melekelerini doğru şekilde kullanmak	Dünyevi duygulardan arınmak	Çevresine ve topluma zararlı bir insan olmak
Kültür ve Hüviyet	Toplumun sahip olduğu hüviyet ve öz kültürün bozulma tehlikesi	Sahip olunan hüviyetin bir an öce farkına varılması	Müslüman topluluklarının en önemli gücünün ortak kültüre sahip olduğunun fark etmesi	İslam kültürel bütünlüğünün ortak bir güvenlik sistemi olarak tasarlanması	Müslüman ülkelerin ortak hareket edememesi
Öz Kültür	Genç nesillerin sevgisiz, saygısız ve köksüz görümlerle büyüdüğünden toplumun kültürel geleceğini tehlikeye atılması	Toplumsal değerlere toplumun tam anlamıyla sahip çıkması	Toplumun münevverlerinin kültürü yeni nesillere aktarılması için canla başla çalışması	Türk toplumunun eşsiz ve sayısız, maddi ve eserlerinin milli bir bilinç ile korunması	Toplumun geçmişine ve tarihin derinliklerinden zenginliklerine sahip çıkılmaması

Türk Gelenekleri	Türk geleneklerinin giyim ve kuşamının batı kültürüne uyum sağlamaya başlaması	Türk kültürünün kendine has tarzının devam ettirilmesi gerektiği	Toplumun dünya görüşünün, kültürünün çoğu durumda fark edilmediğinden bu nedenle de kültürün kolay kolay değiştirilemez	İnsanların kültür sayesinde kolektif bir hayat yaşayabilirler ve birbirleriyle iletişim kurabilirler	Toplumun yönetenlerin toplumu batı kültürüne yönlendirmesi
Sivil Toplum Kuruluşları	Toplumsal kontrol mekanizması görevi görememesi	Toplumun olumlu yönde yönlendirmesi	Toplumda ortak iyilik ve fayda duygusunu tebarüz ettirmesi	Toplumun refahı için kendini feda etme duygusunun geliştirmesi ve daha erdemli vatandaşlar yetiştirmesi	Toplumun faydasına çalışmaması
Tarikatlar	Son teknolojik gelişmeler karşısında tarikatların gücünün azalması	Tarikatlar topluma yön ve tayin verirler	Belirli tarikat üstatları iyi eğitim alarak üst kesime hitap ederler ve bu kesimle yakın ilişkiler kurarlar	Tarikatlar uyurucu bağımlılığın kurtarma ve psikosomatik hastalıkları iyileştirme gibi faaliyetler gösterirler	Son yıllarda elektrikliğin, televizyonun yaygınlaşması ile tarikatlar etkisini yavaş yavaş yitirmektedir.
Cemaat Ruhu	Müslümanlar arasında birlik ve beraberliğin olmaması	Müslümanların birliktirliği	Müslüman ilim adamların İslam ülkeleri arasındaki iletişimsizliği çözmesi	İslam birliğinin kültürel sosyal politik güçlerini birleştirerek Müslümanlar arasında birlik ve beraberliğin sağlanması	İslam devletlerinin ortak hareket edememesi
Aile	Aile mefhumunun toplum nezdinde önemini yitirmeye başlaması	Aile kurumunun ayakta tutulması	Ailenin sağlıklı bir toplum oluşmasında çok önemli bir yerinin olması	Toplumda ailenin seçkin yeri olması ve sağlıklı bir aile kurumunun sağlıklı bir topluma, sağlıklı bir toplumunda sağlıklı bir devlet yapısına delalet etmesi	Toplumsal ve ekonomik alanda değişiklikler meydana getirdiğinden, geniş ailenin çöküşe uğraması büyük şehirlerde geniş ailenin yok olması

Baba	Babanın aile reisi olarak ailesi ile ilgilenmemesi	Ailesinin nafakasını ve geçimini sağlaması	Çocuklarının eğitmesi, okula ve sanat etkinliklerine göndermesi beklenmedik afet, kaza gibi olaylar karşısında çocuklarını koruması	Çocuklarının hem dini eğitimi hem de fenni eğitimi ile ilgilenmesi	Devletin iş bulma konusunda destek sağlamaya çalışması gerekmektedir
Anne	Ev hanımlarının yaptığı ev işlerinin iş gücüne dâhil edilmemesi	Kadının çocuğunu yetiştirilmesi ve ev işleri ile meşgul olması	Ev hanımlarının ailenin yükünü taşıdığından, zor işler yaptığından onların da işgücü içine dâhil edilmesi gerekir, İslami çalışma iktisadında eğer ev kadınları iş gücüne dâhil edilirse onlar da sosyal yapı içerisinde bir anlam bulabilirler	Kadının görevi evi ve çocuğu ile meşgul olması, kadın evin hanımefendisi, idarecisi ve sultanı olması	Kadının ev işlerinin toplum nezdinde ekonomik bir değeri olmaması
Örgüt	Örgütler toplumsal dokuyu ve ekonomik yapıyı büyük ölçüde değiştirerek birçok olumsuz dışsal etken doğurması	Örgütler toplumsal faydayı düşünerek yaratırım yapması	Örgütler milli şuur, milli sermaye ve toplumsal bilinç ile hareket etmesi	Sadece Türkiye ile sınırlı kalmamak gerekli, ülke dışında şirketler kurarak milli sermayeyi genişletmesi	Büyük karmaşık örgütler, insanların ihtiyaçlarını ve ihtisarlarını suni bir biçimde körüklemesi

Hukuk	Hukuka uyulmadığında ortaya eşitsizliğin adaletsizliğin çıkararak, evrenin tabii düzenini bozduğu gibi insanın doğasını bozması	Hukukun toplum içindeki ilişkileri düzenlemesi veya düzenleme amacı taşıyan bir kurallar bütünü olması	Hukukun insanın keyfi kararları veya iradesi üzerine değil, değişmez, zaruri ve doğal adalet üzerine kurulmuş olması. Bu doğal adalet ise kaynağını, akla sahip birer varlık olan ve akılcı birbirlerine eşit olan insanların tabiatında saklı olan doğruluk kavramında bulunması	Hukukun asıl kaynağı, insanlığın ortak ve genel vicdanı ya da bilinci olduğundan, hukukun “ebedi değerlerle” (idelerle), yani hayat, kültür ve insan ide ve olgularıyla ilgili olması	Tanzimat ile birlikte hukuk sistemi, devlet teşkilatı yeni usule göre düzenlenmesi
İletişim	Kitle iletişim araçlarının gerçekte ne olduğu nasıl işlediği, daha doğrusu nasıl işletildiği konusunda pek de ayrıntılı bilgi sahibi olmayan sokaktaki vatandaşın bu konularda ya hiç kafa yormadan ve her türden kitle iletişim araçlarının oluşturduğu iletişim ağına bütün varlığıyla teslim olması	İ l e t i ş i m o l m a k s ı z ı n t o p l u l u k m ü m k ü n	Toplumsal değişimleri daha sağlıklı bir biçimde değerlendirebilmek için iletişim teknolojilerinin yakından takip edilmesi	Yeni iletişim teknolojileri toplumun faydasına kullanılmalı, bu araçların toplumsal değerleri olumsuz etkilemesinin önüne geçilmeli	İletişim alanında s t a t ü k o n u n b ü t ü n ü y l e batılı ülkelerin çıkarlarına hizmet ettiğinden ve batılı ülkeler bu durumun bilincinde olduğu için kitle iletişim araçları ile toplumu rahatça yönlendirmesi
Dil	Bir toplumda ilk bozulma aracı dil olduğundan, dil bozulduğunda kültürün tamamı yozlaşma tehlikesi ile karşı karşıya kalması	K u l l a n ı l a n dilin toplum tarafından bilinçli bir şekilde sahip çıkılması	En önemli vazife, aydınlarımızın eli kalem tutan insanımızın, toplum gündemine girecek her yeni kavramı dikkatle takip etmesi	Toplum içerisinde halis niyetli ve ehil kişilerin, yeni kavramları, kendi yerli kültürümüze has kalıplar içerisinde katmaları	Bugün bilim hayatımıza hâkim olan terminolojinin tamamen bir yabancı olunması ve bunun sebebinin aydın kesim olması

Yukarıdaki tabloda İlim ve Sanat Dergisi'nde toplum ile ilgili makalelerde bir toplumun unsurları ile ilgili olarak bu unsurların nasıl olması gerektiği, sakınılması gereken bid'atlar, günahlar, kabahatler, dergi tarafından tasvip edilen davranışlar, yapıldığında takdir edilen davranışlar analiz edilmiştir. Ayrıca yapıldığı zaman toplum tarafından takdis edilen, yüceltilen ve yapılmadığında tenkite maruz kalan durumlar analiz edilmiştir.

“İnsanın eşrefi mahlûkat oluşu sadece bir tesadüf ürünü değildir. Bu durum insanın dünyadaki durumunu ortaya koyar. İnsan belirli bir görev için yaratılmıştır.” (Zaim, 1986: 16). İnsanın görevlerinden biri de topluma örnek olmaktır. İnsan her davranışında hürdür fakat yaptığı her davranıştan sorumludur. Çünkü toplumun bozulmasına ve çöküşüne neden olacak davranış ortaya koyduğunda toplum tarafından tenkit edilecektir. Demek ki topluma faydalı olan ve toplum yararı için davranışlar ortaya koyan insan, toplum nezdine değerli bir insandır.

Her toplumun bir kültüre ve öz hüviyeti vardır. Türk toplumu da tarihin derinliklerinden gelen köklü bir kültüre ve sağlam bir kimliğe sahiptir. Sahip olduğumuz bu “insâni hüviyetimizi korumanın da bir maliyeti” (Arslan, 1988: 31) elbette olacaktır. Bu maliyet ise öz hüviyete sahip çıkmak ve korumaktır. Ayrıca “İnsanlığa ait değerlerin taşınması ve kültürel verilerin korunması, insanlığa hizmet” (Arslan, 1988: 31) olarak görülmektedir. Bu hizmet ise genç nesillere bu manevi mirasın aktarılması ile takdis edilmektedir. Demek ki toplumun sahip olduğu ortak kültür ve öz hüviyet ciddi bir müessedir ve geleceği aktarıldığı ölçüde değerlidir.

Türk toplumunun kendine has bir kültürü vardır. Fakat son zamanlarda “aydınlara bir kesiminin kendi değerlerinden ve kişiliklerinden kopması, kör bir Avrupa hayranlığı yaratması” (Yakar, 1985: 38) toplum kültüründe bozulmalara sebebiyet vermektedir. “Taklitçilik şuuru köreltip ve şuursuzluğu kökleştirdiği (Karaçam, 1985: 32) için, melez bir kültürün ortaya çıktığını göremeyen toplum bilinçli bir toplum olarak değil bir yığın olarak yaşamını sürdürmektedir. Bu bakımdan İlim ve Sanat Dergisi'nde yozlaşmış bir toplum kültürü şiddetle tenkit edilmekte ve değersiz görmektedir.

Sivil toplum kuruluşları ve tarikatlar Türk toplumunda önemli bir yere sahiptir. Özellikle “her bir tarikat aynı zamanda sosyal bir ağ olduğu ve bir tarikata üyelik birçok sosyal imkânı potansiyel olarak sunduğu” (Bruinessen, 1996: 80) için toplumda birleştirici bir mekanizmadır. Tarikatlar aynı zamanda dini bir unsur olduğu için toplumda sosyal kontrol mekanizması görevi görmektedir. Sivil Toplum kuruluşları ve tarikatlar “ortak iyilik için kendini feda etme konusunda daha medeni bir bakış açısına sahip, daha erdemli vatandaşlar haline gelebilmek” (Doğan, 1997: 14) için toplumda önem arz etmektedir. Bu bakımdan İlim ve Sanat Dergisi’nde bireyin toplumdaki kopmasını ve menfi bir hayat yaşamasını engellemesi saikiyle tarikatlar ve sivil toplum kuruluşları takdis edilmekte ve değerli görülmektedir.

“Müslümanlar, önce kendi yaşadıkları ülke içinde dağınık ve derbeder duruma son vermeli, yersiz ve haksız rekabet ve çekişmeleri bırakmalı, inançlı ve ihlaslı gruplar arasındaki özlenen birlik, beraberlik ve iş birliğini sağlamalı, ülke meselelerine sahip çıkmalı, yönetime hâkim olmalıdır.” (Coşan, 1993: 4) Müslümanlar arasında birlik ve beraberliğin olmaması düşmana avantaj sağlamaktadır. Bu konuda en büyük görev ilim adamlarına düşmektedir. “Sosyal ilimlerle meşgul ilim adamlarımız, önce Müslümanlar arasındaki irtibat kopukluğunu tamir etmeli, onların morallerini yükseltecek, güçlerini sosyal, kültürel, psikolojik, politik etkinliklerini artıracak tedbir ve çareleri bulmalıdır.” (Coşan, 1993: 4) İlim ve Sanat Dergisi’nde Müslüman ilim adamlarının topluma birlik ruhunu aşılama çalışması telkin edilmektedir. Demek ki toplumun birlik ve beraberliğini sağlayan ilim adamı toplum nezdinde değerli olmaktadır.

“Türkiye’de ailenin erkek önceliğinde tek merkezli değil, birbiriyle yan yana olan ve birlikte var olan çift merkezli bir yapıya sahip” (Vergin, 1987: 23) olması aile eşitliği, birlik ve beraberliği getirmektedir. “Aile değerlerine ve cemaat fikrine dayanan bir kültür” (Vergin, 1987: 23)’e sahip olduğumuz için aile mefhumu çok önem arz etmektedir. Bireyde meydana gelen bir dejenerasyon, toplumu da etkileyeceği için, okurlara, ailenin psikolojik ve kültürel yönden sağlıklı olması gerektiği telkin edilmektedir. Topluma fay-

dalı bireyler yetiştiren ailenin değerli bir aile olacağı iddia edilmektedir.

Bir toplumda “aile reisi çocuklarının nafakasını temin etmekle görevlidir” (Çeker, 1997: 85). Dolayısıyla bir baba çocuklarının hem evini geçindirmek hem de çocuklarını eğitmek ve onları korumak ile mükelleftir. Bu mükellefiyeti yerine getiren bir babanın toplumda kabul göreceği ve değerli olacağı iddia edilmektedir.

Bir kadının “anne olarak evinde çalışması daha öncelikli bir gerekliliktir. Herkesin hayatında öncelikler vardır. Bu doğal iş bölümünün sonucudur. Kadın bir anne olarak ve evin gözeticisi olarak aynı zamanda evinin dışında da çalışabilir” (Okumuş, 1996: 84). Kadının çalışma zorunluluğu yoktur çünkü evde çocukları ile meşgul olmaktadır. Fakat kadın isterse para kazanmak için dışarda çalışabilir. Ekseriyetle kadının kendisini ailesine ve çocuklarına adanması ve çocuklarını iyi bir terbiye ile yetiştirmesi telkin edilmektedir.

Örgütler toplumsal dokuyu ve ekonomik yapıyı büyük ölçüde etkilemektedir. “Özellikle ekonomik amaçlı dev örgütler, yaşama biçimini ve akan hayatı üniversitelerden ve siyasal partilerden çok daha fazla etkilemektedirler” (Gürdoğan, 1987: 11). Toplumun çoğu kesimi örgütlerin kendisini etkilediğinin farkında bile değildir. “Taksitli satışlarıyla, hediye ve piyangolu alışverişleriyle vakıflarıyla ve değişik pazarlama teknikleriyle tüketicilerin genelde bütün bir toplumun tutum ve davranışlarını yönlendirmeyi çok başarılı bir şekilde gerçekleştiren (Gürdoğan, 1987: 11) şirketlerin amacı her zaman için maksimum kar elde etmektir. Bu amaca ulaşmak için “yaptıkları propaganda ve reklâmlarla, tüketicilerin arzularını, ürettikleri ürünlere göre biçimlendirmektedirler” (Gürdoğan, 1987: 11). Toplumun tüketime odaklanmasına ve tasarruf anlayışını kaybolmasına neden olan şirketler net bir dil ile eleştirilerek, sadece kâr politikası güden ve topluma fayda sağlamayan örgütlerin değersiz olduğu telkin edilmektedir.

Toplumda istikrarın sağlanmasında hukukun önemli bir yeri vardır. “Hukuk, merkezi etkinliğiyle, insan ilişkilerinde ben, biz ve başkaları arasındaki dengeyi de düzenlemektedir” (Özbilgen, 1985:15). Bu dengeye uyulmadığı takdirde toplumda eşitsizlik,

adaletsizlik gibi durumlar ortaya çıkmakta, bu evrenin tabii düzenini bozduğu gibi insanın doğasını da bozmaktadır. Toplumda “hukuk mekanizmasının ancak ‘adalet’in sağlanması ve Hakk’ın dağılımı için var” olması gerekmektedir. Hukuk toplum ilişkilerini düzenlerken mutlak surette adaleti gözetmek durumdadır. Çünkü “hukuk, insanın keyfi kararları veya iradesi üzerine değil, değişmez, zaruri ve doğal adalet üzerine kurulmuştur” (Kılıoğlu, 1985: 79). Toplumda zengin, fakir, makam ve mevki gözetmeden adaleti sağlayan hukuk değerli olarak görülmektedir. Hukukun, doğru ve erdemli kararlar vermesinin toplum için önemli olduğu telkin edilmektedir.

“İster hayvanlar arasında olsun, ister insanlar arasında, herhangi bir toplumsal örgütlenmenin ön şartlarından biri de iletişimdir. İletişim olmaksızın topluluk, mümkün değildir. Bu açıdan bakıldığında, bütün insan toplumları, enformasyon toplumu olmuşlardır” (Ploman, 1985: 6). Enformasyon toplumu olma yolunda kitle iletişim araçları sayesinde hızla ilerlenmiştir. Fakat “gerçekte ne olduğu nasıl işlediği, daha doğrusu nasıl işletildiği konusunda pek de ayrıntılı bilgi sahibi olmayan sokaktaki vatandaşın bu konularda ya hiç kafa yormadan ve her türden kitle iletişim araçlarının oluşturduğu iletişimi ağına bütün varlığıyla teslim olması” (Huxley, 1985, s.27) kitle iletişim araçlarının dünya görüşüne kendini teslim etmesi anlamına gelmektedir. Başka bir ifadeyle, “kitle iletişim araçlarıyla, önce bir dünya imajı çiziliyor, ardından da, çizilen bu imaj hakkında ne düşünülmeli gerektiği kitlelere empoze ediliyor. Bir başka deyişle, üzerinde düşünülecek dünya da, bu dünya hakkında düşünülebilecek şeyler ve düşünme biçimleri de, bu bir avuç insan tarafından tayin ediliyor.” (Şahbaz, 1985, s.31) Bu nedenle, ülkemizdeki iletişim alanında statükonun kötü niyetli kişilerin çıkarlarına hizmet etmesi bir değersizlik olarak görülmektedir. Topluma faydalı olan ve toplumun aydınlanmasını sağlayan iyi niyetli kişilerin ellerinde bulunan kitle iletişim araçlarının değerli olacağı telkin edilmektedir.

Toplumun simgesel bir düzeneği olan dil bozulduğunda kültürün tamamı yozlaşma tehlikesi ile karşı karşıya kalacaktır. Bu yüzden “aydınlarımızın, eli kalem tutan insanlarımızın, toplum gündemine girecek her yeni kavramı dikkatle takip edip, yerli, kendimi-

ze has kalıplar içinde kültürümüze katmaları” (Öztürk, 1991, s.41) önem arz etmektedir. Bugün bilim hayatımıza hâkim olan terminolojinin tamamen bir yabancı olmasının sebebi, önceki aydın kesimin ihmalidir. Toplumun konuştuğu dilin korunmasının, tarih ile bağlarının kopmaması ve daha birçok nedenden ötürü değerli olacağı telkin edilmektedir. Aksi takdirde “derdinizi anlatmaya çalışırken diliniz tutulduğunda, söyleyecek söz bulamadığınızda kaleminiz kilitlendiğinde, sözlükleriniz konuşmadığında çoktan iş işten geçmiş” (Öztürk, 1991, s.41) olacağı hatırlatılmaktadır.

4 . SONUÇ

Sosyal değerler, bir toplumu bir arada tutan toplum için son derece önemi olan, örf, adet, gelenek, görenek, kültür gibi çeşitli öğeleri bünyesinde barındıran bir olgudur. İnsanlar doğduklarında bu hazır formların içine doğar ve nasıl yaşayacaklarını, bazı olaylar karşısında nasıl tepki vereceklerini bu formlar sayesinde bilirler. Eğitim, hukuk, kurum, kuruluş ve örgüt gibi unsurların yanı sıra kitle iletişim araçları ile de okuyucularda değer inşa edilmektedir. Bu makalede de İlim ve Sanat Dergisi’nde yer alan makalelerden toplum ile ilgili olan makaleler bu çalışmanın örneğine alınarak içerik ve söylem analizi tekniğine göre analiz edilerek tablolandırılmıştır.

Kitle iletişim araçları toplumsal değerleri inşa etmede önemli bir enstrümandır. Nitekim İlim ve Sanat Dergisi’nin nicel analizine baktığımızda derginin %90’ında yazı bulunmaktadır. Bu yazılar çeşitli makaleleri teşkil etmekte olup okuyucularda bir değer inşa amacı taşımaktadır.

Toplum ile ilgili makalelerde; eşrefi mahlûkat olarak insan, hatırı sayılır bir değere sahiptir. İnsani görevlerini en iyi şekilde ifa eden bir insan iyi bir anne baba olabilir. Bu anne babalar, toplum kültürünü özümseyerek, dini ve milli değerlerin ışığında iyi bir çocuk yetiştirmekle mükelleftirler. Bu şekilde toplumsal değerler doğru bir şekilde gelecek nesillere aktarılır ve toplum kültürünün devam etmesi sağlanır. Dolayısıyla İlim ve Sanat Dergisi okuyucularına eşrefi mahlûkat niteliklerini uygun bir insan olmayı telkin

etmekte ve niteliklere sahip olan insanları değerli olarak görmektedir.

İletişim, insanların hayatlarını devam ettirebilmesi için ön şartlardan biridir. Bu nedenle İlim ve Sanat Dergisi, kitle iletişim araçlarının kötü niyetli kişilerin eline geçmesi durumunda toplum düzenini bozulacağından bu durumu şiddetle reddetmektedir. İlim ve Sanat Dergisi okuyucularını, kitle iletişim araçlarında duydukları her şeye inanmama, duydukları ve gördüklerini irdeleme konusunda telkinler vermektedir.

Örgütler ve sivil toplum kuruluşları toplumsal dokuyu ve ekonomik yapıyı son derece etkilediğinden İlim ve Sanat Dergisi bu kuruluşlar üzerinde önemle durmaktadır. Bu kuruluşlara kar amacı gütmeme, toplumun tüketime odaklanmasına engel olma ve toplumu tasarrufa yönlendirme konusunda telkinler verilmektedir.

Hukuk toplum düzeninde devamlılığın sağlanması açısından önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla İlim ve Sanat Dergisi, hukukçuların toplum ilişkilerini düzenlerken mutlak surette adaletli olmaları gerektiğini telkin etmektedir. Dolayısıyla doğru, adaletli ve erdemli karar veren hukukçular değerli olarak nitelendirilmektedir.

Son olarak; İlim ve Sanat Dergisi okuyucu kitlesine kendi ideolojik değerlerini telkin ederek bir toplum modeli oluşturmaya çalışmıştır. Toplumu tanımada, kültürel kodlarını anlama ve anlamlandırmada, kültürel normların toplum üzerinde nasıl tezahür ettiğinin bilincine varma hususunda değer konusu önemli olduğundan, toplumsal değer ile ilgili çalışmalara ağırlık verilmesi önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- ANIK, C. (2016). “Siyasal İkna”. 1. Baskı. İstanbul: Derin Yayınları.
- AKDENİZLİ, B. (2012). “Gazete Haberciliğinde İçerik Çözümleme Yöntem ve Tekniği: Sunum ve Temsil Üzerine bir Uygulama ve Değerlendirme”. Ö. Güllüoğlu (Ed.) İletişim Bilimlerinde Araştırma Yöntemleri Yazılı Metin Çözümleme içinde. (ss.133-162). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- AZİZ, A. (1982). “Toplumsallaşma ve Kitlesele İletişim”. 1. Basım. Ankara: A.Ü. S.B.F. Basımevi.
- BALCI, Ş ve O. BEKİROĞLU (2012). “İçerikten Anlama Giden Bir Tünel Olarak İçerik Çözümlemesi: 2011 Genel Seçimleri’nde Ak Parti TV Reklamları Üzerine Bir Araştırma”. Ö. Güllüoğlu (Ed.) İletişim Bilimlerinde Araştırma Yöntemleri Görsel Metin Çözümleme içinde. (ss.268-323). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- BERGER, P. ve T. LUCKMANN, (1999). “Socialization: The Internalization of Society”. J.M. Charao (Ed.), içinde Meaning of Sociology. (pp. 207-236). USA: Princtice Hall,
- BERG, B. L. ve H. LUNE (2015). “Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri”. H. Aydın (çev.), Konya: Eğitim Yayınevi.
- CANATAN, Ayşe (2008): Toplumsal Değerler ve Yaşlılar, Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi, Sayı: 1, s. 62-71.
- CHERLİN, A.J. (1996). “Public and Private Families: An Introduction”. 1. Basım. New York: McGraw Hill, Inc.
- CUBER, J.F. (1963). “Sociology”. 1. Basım. New York: Appleton-Century-Crofts Inc.

- ÇİLELİ, M. (2000). Change İn Value Orientations Of Turkish Youth From 1989 to 1995, The Journal Of Psychology, 134.3, 297-298.
- DOĞAN N. (1993). “İlk ve Orta Dereceli Okul Ders Kitapları ve Sosyalleşme (1876–1918)”. 1. Baskı. Ankara: Bağlam Yayınları.
- DÖNMEZER, S. (1982). “Sosyoloji”. 8. Baskı. Ankara: Savaş Yayınları.
- DURKHEİM, E. (2016). “Ahlak Eğitimi”. H. Portakal (Çev.), İstanbul: Cem Yayıncılık Yayınları (Orijinal Baskı Tarihi: 1925).
- FÂRÂBÎ. (2011). “İdeal Devlet”. A. Arslan (Çev.), Ankara: Divan Kitap.
- FİCHTER, J. (1994). “Sosyoloji Nedir?”. N. Çelebi (çev.), Ankara: Atilla Kitabevi (Orijinal Baskı Tarihi 1971).
- GÜNGÖR, E. (1993). “Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar”, 1. Basım. Amsterdam: Ötüken Yayınları.
- İBNİ MİSKEVEYH. (2013). “Tehzibu’l-Ahlak/Ahlak Eğitimi”. G. Kayaoğlu ve C. Tunç (Çev.), İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- İMAM EBU’L HASAN EL MAVERDİ. (1988). “Edeb-i Dünya Ve Din”. 1. Basım. İstanbul: Bahar Yayınevi.
- PİNDER, C.P. (1987). Valance Instrumentality Expectancy Theory. R. M. Steers ve L.W. Porter (Ed.), içinde Motivation and Work Behavior. (pp. 69-89). New York: McGraw Hill Publishing Company.
- RALPH, L.K. (1996). ”Value Focused Thinkig”. Cambridge: Harward Press.
- ŞERİF, M. (1985). “Sosyal Kuralların Psikolojisi”. İ. Sandıkçıoğlu (çev.), İstanbul: Alan Yayınları (Orijinal Baskı Tarihi: 1936).

TOLAN, B. (1996). “Toplum Bilimlerine Giriş”. 4. Baskı. Ankara: Murat&Adım Yayınevi.

TURAL, S. (1992). “Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler”. 1. Baskı. Ankara: Ecdad Yayınevi.

ÜLKEN, H.Z. (2016). “Bilgi ve Değer”. 3. Baskı. Ankara: Doğubatı Yayınları.

ÜNAL, C. (1981), “Genel Tutumların veya Değerlerin Psikolojisi Üzerine Bir Araştırma”. 1. Basım. Ankara: AÜDTCF Yayınları.

VROOM, H. V. (1964). “Work and Motivation”. 1. Basım. New York: Wiley.

Tablo ve Analiz Bölümünde Kullanılan Makaleler

ARSLAN H. (1988). Türk Düşüncesinde Epistemolojik Bunalım. İlim ve Sanat Dergisi. Sayı 18,10-18.

BRUINESSEN, M. V. (1996). Tarikatların Güneydoğu Asya’daki Kökleri ve Gelişimi. (çev. Ahmet Delidağ) İlim ve Sanat Dergisi. Sayı 40,73-81.

COŞAN. M. E. (1993). Yeni İslâmî Çalışmaların Ana Hatları. İlim Sanat Dergisi. Sayı 35-36,4-5.

ÇEKER, O. (1997). Bir Sigorta Müessesesi Uygulama Projesi. Sayı 43,84-86.

ÇİFTÇİ, C. (1988). Saray’da Başlayan Yangın. İlim ve Sanat Dergisi. Sayı 19,58-59.

DOĞAN, İ. (1997). Sivil Toplum: Ondan Bizde de Var. İlim ve Sanat Dergisi. Sayı 46-47,13-20.

ELRAVİ, K. (1985). İletişim ve Üçüncü Dünya Ülkeleri. İlim ve Sanat Dergisi. Sayı 1,22-23.

GÜRDOĞAN, E. (1987). İşletmeler ve Hayat. İlim ve Sanat Dergisi. Sayı 14,11-12.

- HARMAN, E. (1985). Illich'in Medikal Düzen Eleştirisi ve Türkiye Gerçeği, İlim ve Sanat Dergisi. Sayı 3,10-13.
- HUXLEY, A. (1985). Enformatik Cehalet ve Dergiler. İlim ve Sanat Dergisi. Sayı 1,27-30.
- KILLIOĞLU, İ. (1985). Hukuk Felsefesi Açısından Stoacılık II. İlim ve Sanat Dergisi. Sayı 4,76-83.
- OKUMUŞ, F. (1996). Mısır'da Kadının Toplumsal Konumu. İlim ve Sanat Dergisi. Sayı 40,82-85.
- ÖZBİLGİN, E. (1985). Kùltürlerin Karşılaşması Konusunda Bir Terminoloji Denemesi. İlim ve Sanat Dergisi. Sayı 6,73-78.
- ÖZTÜRK, G. (1991). Tutuk Lisan- Lisan Tutuculuğu. İlim ve Sanat Dergisi. Sayı 30,41-42.
- ÖZTÜRK, S. (1997). Osmanlı Ailesi Üzerine Düşünceler. İlim ve Sanat Dergisi. Sayı 44-45,62-64.
- PLOMAN, E. (1985). İletişim Devrimi Üzerine. İlim ve Sanat Dergisi. Sayı 1,6-8.
- ŞAHBAZ, A. (1985). Ekranların Arkasında Kimler Var. İlim ve Sanat Dergisi. Sayı 1,31-32.
- TÜRER, O. (1997). Çağın Problemleri, Tasavvufi Çözümler ve Sevgi. İlim ve Sanat Dergisi. Sayı 46-47,109-112.
- TÜRKÖZ, İ. O (1985). Teknoloji ve İnsan. İlim ve Sanat Dergisi. Sayı 5,63-64.
- VERGİN, N. (1987). Toplumsal Değişme ve Türkiye'de Aile. İlim ve Sanat Dergisi. Sayı 14,17-24.

YAKAR, S. (1985). Tarık Buğra İle Bir Konuşma. İlim ve Sanat Dergisi. Sayı 4,38-40.

ZAIM, S. (1986). İnsani Değerlere Dayandırılmış Bir Sistem Olarak İslam Ekonomisi. İlim ve Sanat Dergisi. Sayı 8,12-18.

ŞAHBAZ, A. (1985). Ekranların Arkasında Kimler Var. İlim ve Sanat Dergisi. Sayı 1,31-32.